

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GAZİANTEP YER ADLARININ HALKBİLİMİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Tuğçe IŞIKHAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali YAKICI**

Ankara–2008

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GAZİANTEP YER ADLARININ HALKBİLİMİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Tuğçe IŞIKHAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali YAKICI**

Ankara–2008

ONAY

Tuğçe IŞIKHAN tarafından hazırlanan “Gaziantep Yer Adlarının Halkbilimi Bakımdan Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma, 26.03.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Halkbilimi Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Başkan)

Doç. Dr. Ali YAKICI (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SEVER (Üye)

ÖNSÖZ

Yer adlarının ve yerleşim mekânlarının bir kentin coğrafi, tarihi ve genel karakterini tanıma ve tanıtmada büyük rol oynadığı söylenebilir. “Gaziantep Yer Adlarının Halkbilimi Bakımdan Değerlendirilmesi” adını taşıyan bu çalışmada, Gaziantep şehrindeki yerleşim mekânlarına verilen isimlerin Gaziantep şehrinin tarihine, bu coğrafyada yaşayan insanların sosyal yapısına ve kültürüne ne kadar uyum gösterdiği konusu irdelenmiştir.

Gaziantep şehrinin yer adları üzerine değerlendirmelerde bulunmak amacıyla üç alan gezisi yapılmıştır. Bu alan gezileri sırasında yer adları ile ilgili tarihi bilgiler ve anlatılar kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Kaynak kişilerle ilgili kimlik bilgilerine çalışmanın sonunda yer verilmiştir.

Bu çalışmanın oluşum sürecinde öncelikle, bilgi ve deneyimlerini bana aktararak tezin bu aşamaya gelmesini sağlayan, anlayış ve sabır gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Ali Yakıcı'ya, akademik bakış açısı kazanmam konusundaki çabalarından dolayı hocam Prof. Dr. M. Öcal Oğuz'a ve Gaziantep'te yaptığım derlemelerde “doğru” kaynak kişilere ulaşmamı sağlayan ve bilimsel eleştirileriyle çalışmama yön veren hocam Yrd. Doç Dr. Ruhi Ersoy'a teşekkür ederim. “Gaziantep şehri” konusundaki birikimlerini benimle paylaşan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Sayın Bülent Ağcabay'a, bir Gaziantepli olarak bilgilerimi tezime yansıtan Meltem Ağır'a ve isimlerini kendileriyle ilgili bölümde verdiğim kaynak kişilerime, arkadaşlarıma ve yardımsever Gaziantep halkına teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamı titizlikle okuyup eleştiren ve sorularımın cevaplanmasına yardımcı olan sevgili arkadaşlarım Selcan Gürçayır ve Ezgi Metin'e, tüm yaşamım boyunca olduğu gibi bu zorlu dönemde de beni yalnız bırakmayan sevgili aileme teşekkür ederim.

Tuğçe IŞIKHAN

Ankara–2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
Gaziantep İli'nin Tarihi, Coğrafi, Fiziki, Beşeri, Ekonomik ve Kültürel Durumu.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AD VERME GELENEĞİNE GENEL BİR BAKIŞ

I. Türk Kültüründe Ad Verme Geleneği.....	7
A) Türk Destanlarında Ad Verme Geleneği.....	7
B) Türkiye Sahasında Türkçe Yer Adlarının Verilişindeki İlke ve Kabuller.....	20
II. Gaziantep'te Yer Adlarının Verilişinde Etkili Olan Kültürel Unsurların Sınıflandırılması.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHTE VE EDEBİYATTA GAZİANTEP YER ADLARI

I. Gaziantep'teki Yer Adlarının Tarihi Süreç İçindeki Yeri.....	69
II. Atalar Kültü ve Yer Adları.....	81
III. Gaziantep'teki Yer Adlarının Halk Edebiyatı Bakımından Değerlendirilmesi.....	88
A) Halk Anlatılarında Yer Adları.....	93
B) Halk Şiirinde Yer Adları.....	104
C) Şehreküstü.....	119

SONUÇ	125
KAYNAKÇA	128
ÖZET	139
ABSTRACT	140

KISALTMALAR

Bkz. :	Bakınız
Bul. :	Bulvarı
Cad. :	Caddesi
K.K. :	Kaynak Kişi
Mah. :	Mahallesi
Sok. :	Sokak
vb.:	ve benzeri
yy:	yüz yıl

GİRİŞ

“Gaziantep Yer Adlarının Halkbilimi Bakımdan Değerlendirilmesi” başlığını taşıyan bu çalışma, mekânlara verilen isimlerin, o mekânının kimliği hakkında ipuçları verebileceği düşüncesinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu düşünceyi sorgulamak amacıyla da “tarihi bir arka plana sahip olduğu” ve “geleneksel yapısını muhafaza ettiği” söylenebilecek olan Gaziantep şehrindeki yerleşim mekânlarından hareket edilmiştir. Bu çalışmada, Gaziantep yer adları incelenirken Türk kültüründe ad verme geleneği, ad verme ile ilgili yapılmış önceki çalışmalar, Gaziantep yer adlarının tarihi süreç içinde yaşadığı değişimler, atalar kültü, Gaziantep yer adlarının halkbilimi açısından değerlendirilmesi gibi konular etrafında yoğunlaşmıştır. Çalışmada, daha önceki yer adları sınıflandırmaları da göz önünde bulundurularak Gaziantep yer adları üzerine bir sınıflandırma yapılmıştır.

Paul Connerton'ın *Toplumlar Nasıl Anımsar?* adlı kitabında öne sürdüğü toplumsal anımsama biçimlerinden yola çıkarak yer adlarının toplumsal bir anımsama şekli olduğu söylenebilir. Toplumlar, yer adlarına tarihlerinde yaşadıkları önemli olayların, kahramanların, dini kişiliklerin ve önemsedikleri kültürel ürünlerin isimlerini vererek bu isimlerin unutulmamalarını sağladıkları gibi bu yolla ortak bir kültürel bellek de oluştururlar.

Bu çalışmayla, Gaziantep yer adlarının halkın sosyal ve kültürel yaşantısıyla olan bağları, inançları içindeki yeri ve mitolojik bağlantıları tespit edilmiştir. Yer adlarının hangi kültürel göndermelere sahip olduğu, adlandırmaların yapılış amacı, yer adlarının etrafında oluşturulan efsane, hikâye gibi halk anlatıları ele alınmıştır. Gaziantep'teki yer adlarının tarih içindeki yeri ve önemi, ad vermelerin hangi değerler göz önünde bulundurularak yapıldığı, bu adlandırmada, o yerde yaşayanların sosyal,

kültürel anlayışlarının etkisi ve yer adlarının ad verme geleneği içindeki yeri tartışılmıştır.

Coğrafyaların adlandırılmasında ve bu adların benimsenmesinde o coğrafyada yaşayan fertlerin ve toplulukların kültürü önemli bir belirleyicidir. Bugün Türkiye genelindeki yer adlarına bakıldığında, insanların yaşadıkları yerleşim mekânlarıyla ilgili yarattığı ve dilden dile aktardığı anlatılarla, inançlarla, söylemlerle yaşadıkları mekânlara kendilerinden bir şeyler katarak mekânları içselleştirdikleri söylenebilir. Aynı düşünce ve yaklaşımlar Gaziantep yer adları özelinde de düşünülebilir.

Çalışmanın birinci bölümünde Türk Kültüründe Ad Verme Geleneği başlığı altında “Türk Destanlarında Ad Verme Geleneği” “Türkiye Sahasında Türkçe Yer Adlarının Verilişindeki İlke ve Kabuller” alt başlıklarında Türk kültüründe ad verme geleneğinin destan metinlerindeki yansımaları üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuş ve Türkiye’de yer adları üzerine daha önce yapılmış çalışmalar irdelenmiştir. Birinci bölümde yer alan bir diğer başlık olan “Gaziantep Yer Adlarının Verilişinde Etkili Olan Kültürel Unsurların Sınıflandırılması”nda, Gaziantep halkının yer adlarını verirken hangi kültürel ve tarihi öğelerden etkilendiği konusu tartışılmış ve önceki yer adları tasniflerinden hareketle Gaziantep yer adları sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde “Gaziantep’teki Yer Adlarının Tarihi Süreç İçindeki Yeri” başlığında Gaziantep’teki yerleşim yerlerinin sosyal işlevlerinin çağın ihtiyaçlarına bağlı olarak değişmesi tartışılmıştır. “Atalar Kültü ve Yer Adları” ismini taşıyan başlıkta ise Gaziantep yer adlarının verilmesinde atalar kültürünün etkileri örneklerle gösterilmiştir. Gaziantep’teki Yer Adlarının Halk Edebiyatı Bakımından Değerlendirilmesi başlığı altında “Halk Anlatılarında Yer Adları” alt başlığında, yer adları çevresinde yaratılan anlatılar üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Halk Şiirinde Yer

Adları” alt başlığında türkü, ağıt, destan gibi halk edebiyatı ürünlerinde Gaziantep yer adlarının nasıl ve neden yer aldığı üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. “Efsaneleşen Şhreküstü” alt başlığında ise birden fazla çeşitlemeleri tespit edilen Şhreküstü efsanelerinin benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmuştur.

Gaziantep İli'nin Tarihi, Coğrafi, Fiziki, Beşeri, Ekonomik ve Kültürel Durumu

Coğrafi konum olarak Gaziantep ili, Akdeniz ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleştiği noktada yer alır. Suriye'ye komşu bir sınır ili olan Gaziantep'in büyük bir bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batı kesiminde, bir bölümü de Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alır. Gaziantep; doğuda Şanlıurfa'nın Birecik ve Halfeti, Kuzeydoğu'dan Adıyaman'ın Besni, kuzeyden Kahramanmaraş'ın Pazarcık, batıdan ise Osmaniye'nin Bahçe ve güneybatısı Hatay'ın Hassa ilçeleri, güneyi ise Kilis il sınırlarıyla çevrilidir. Gaziantep'in yüzölçümü 6.496 km²'dir. İlin nüfusu 1.450.000 civarındadır. Gaziantep'in rakımı ise 850 metredir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin birinci ve Türkiye'nin 6. büyük kenti olan Gaziantep'in 1990 nüfus sayımına göre nüfusu 1.010.396 olup, Türkiye'de nüfusu 1.000.000'nun üzerinde olan 15 ilden, nüfus yoğunluğu 100'ün üzerinde olan 14 ilden birisidir. Gaziantep yüzölçümü yönünden iller arasında 40. sırada, nüfus çokluğu bakımından 13. sırada, şehir merkezleri nüfus büyüklüğü yönünden ise 6. sırada yer almaktadır. Nüfus yoğunluğu, merkez ilçeler Şahinbey ve Şehitkamil'de 300'ü aşmaktadır.

Gaziantep ilinin Şahinbey ve Şehitkamil merkez olmak üzere, Araban, İslahiye, Nizip, Karkamış, Oğuzeli, Yavuzeli ve Nurdağı çevre ilçeleriyle 9 ilçesi, 17 beldesi ve 616 köyü vardır.

1927 yılı nüfus sayımında 214.499 olan il nüfusu geçen 69 yıl içerisinde %534 oranında artış göstermiştir. Bu artış oranı aynı dönem için Türkiye genelinde % 317 olmuştur. Gaziantep uzun yıllar dikkate alındığında Türkiye nüfus artış hızının çok üzerinde bir nüfus artışı göstermiştir.

Gaziantep ilinin yerleştiği coğrafi alanın, ilk uygarlıkların doğup geliştiği Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunması, ayrıca güneyden ve Akdeniz'den gelip doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında oluşu ilin tarihinin çok renkli olmasını sağlamış, dolayısıyla tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeri olmuştur. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunması, Gaziantep'in önemini arttırmış ve canlılığının sürekli olmasını sağlamıştır. Gaziantep yöresinde yerleşmenin tarihi Neolitik Çağ'a kadar uzanır. Bilinen en eski yerleşme, il merkezinin 10 km kadar kuzeyinde yer alan Dülük köyündeki Dolikhe kentidir. Hititler, Kommagene Krallığı, Roma'dan sonra bir süre Sasaniler ve Hamdanilerin elinde kalan Dolikhe, 10. yüzyıl sonlarında Bizans'a bağlanır. XI. yy'da Selçuklu yönetimine geçer. Daha önemli bir konumda bulunduğu halde, Türklerin Anadolu'ya girişine kadar dinsel bir merkez olan Dülük'ün gölgesinde kalmış olan Gaziantep Türk egemenliğine girince gelişmeye başlamıştır. 1098'de Haçlılar tarafından işgal edilen Ayıntap, 52 yıl sonra Türk hükümdarı Nurettin Zengi'nin Haçlıları kentin önünde bozguna uğratmasıyla (1150) işgalden kurtulmuştur. Eyyubilere geçen kent, 1270'te İlhanlılar tarafından alındıysa da, 1273'te Mısır Memluklarına geçmiştir. Daha sonra Dulkadiroğulları Beyliği tarafından alınıp, 1516'da Yavuz Sultan Selim döneminde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti'ne geçen Ayıntap, Halep'in sancağı olur. Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde önce İngilizlerin, sonra da Fransızların işgaline uğramıştır. Kurtuluş Savaşı'nda tüm kent ve yöre halkının katıldığı Antep savunmasıyla 21 Aralık 1921'de işgalden kurtulmuştur. Yerel direnişin sürdüğü sırada TBMM 6 Şubat 1921'de 93 sayılı yasayla kente "Gazi" unvanı verilmiş ve kentin adı Gaziantep olmuştur.

Gaziantep sosyoekonomik açıdan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en gelişmiş illerindedir. Önemli bir sanayi ve tarımsal üretim merkezidir. Bu sebeple Adıyaman, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Mardin, Hakkâri, Van ve Siirt gibi illerden göç alan Gaziantep'in nüfusu gittikçe artmakta ve yeni yerleşim

mekânlarına ihtiyaç duyulmaktadır. İpek yolunun üzerinde bulunan Gaziantep bu sebeple tarih boyunca ticaretin merkezi olmuştur. Buna bağlı olarak tüccarların da ticaret yaptığı, yerleştiği merkez olmasından ilde en önemli mimari dokuların başında hanlar gelmektedir. 1903 yılına ait Halep Vilayet salnamelerinde Gaziantep'te otuz bir hanın bulunduğu belirtilmektedir. Bugün ise hepsi de şehir hanı olarak yapılmış; ancak on sekiz eser bulunmaktadır. Kentte bir üniversite, on dört halk kütüphanesi, üç müze bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AD VERME GELENEĞİNE GENEL BİR BAKIŞ

I. Türk Kültüründe Ad Verme Geleneği

A) Türk Destanlarında Ad Verme Geleneği

İnsanoğlu var olduğundan bu yana nesnelere ve kişileri adlandırma ihtiyacı hissetmiştir. Bu, ilkel insandan günümüz “modern” insanına kadar gelişerek ve farklılaşarak devam etmiş birçok ritüeli de beraberinde getirmiştir. Sedat Veyis Örnek, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*’nün “ad maddesinde”, adı, “insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simge” olarak tanımlamıştır. (Örnek, 1973: 2) İsim verme ya da adlandırma ihtiyacının ilkel insanlarda bilinmeyi tanımlama ve aitlik ifade etme anlamlarına geldiği antropologlarca yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Lucien Lévy-Bruhl, P. Van Wing’in “ilkeller” arasında yapmış olduğu antropolojik çalışmasının bir kısmını özetlediği *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı* adlı kitabında; “Wing’in yeni doğmuş çocuklara isim verilmesinin basit bir etiketleme işi olmadığını, ismin kişinin temel bileşenlerinden biri olduğu ve ona “bireysellik” kazandırdığını” belirtir ve “ilkel zihniyet açısından insan olmanın sosyal grubun üyelerinden biri olmak” anlamına geldiğini, “isim verilmesinin bile gerekli gizemli erdeme sahip olmaya yetmediğini, kişinin bu erdeme kendisine bir atanın ismi verildiği zaman sahip olabildiğini” ifade eder. (Levy-Bruhl, 2006: 218)

Sosyal bir grubun üyesi olmak bağlanacağı gruba aidiyetlik gerektirir. Bu aidiyetlik ise kişinin tanımlanmasıyla mümkündür. Tanımlama işi adlandırılmayla birlikte sınıflandırılma eylemini de beraberinde getirir. Nurdan Gürbilek *Vitrinde Yaşamak* adlı kitabında adlandırmayı “bir düzene sokmak, sınıflandırmak” olarak tanımlar. (Gürbilek, 2007: 40) Kişi belli bir zümre dâhilinde sınıflandırılır, bir düzene tabii olur ve böylece topluma karışır. Kişi

isim olarak toplum içerisinde meşruluğunu kazanır ve artık tanımlandığı için sosyal grup üyelerinden biri olabilir. Emiroğlu ve Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*'nde adlandırma ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunurlar. Semavi dinlere göre eşya ve canlılara isimlerini veren veya Âdem'e onları öğreten Tanrı'dır. Benzer şekilde birçok pagan inancında da isimlerin verilmesi yaratılış sürecinde olmuş ve isimler atalarca verilmiştir. (Emiroğlu-Aydın, 2005: 8)

Annemarie Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri* adlı yapıtında "vahyin sırrını daha anlaşılır hale getirmenin yolunun, vahyin kaynağı olan Tanrı'ya isim verme girişimi olduğunu" belirtir. "Tanrı'ya bir isimle hitap etme eğilimindeki dinlerin genellikle nebevi dinler olduğunu" ifade eden Schimmel, Kenneth Cragg'ın da belirttiği gibi bunun nedeni olarak, Tanrı "isimlendirilebilir" olmalıdır ki, bilinebilir olsun ve itaat edilebilsin" düşüncesini öne sürmektedir. (Schimmel, 2004: 159)

Buna bağlı olarak, Müslüman toplumlarda isim koyma ile ilgili devam eden birçok inanç ve ritüelin kaynağında da dinsel motiflerin ve izlerin bulunduğu söylenebilir. Toplumsal belleklerde yaşayan ve pratiklerle günlük hayata yansıyan bu ritüeller çocuğa isim koymada büyük bir önem taşır. Bu konuda Celaleddin Çelik, *İsim Kültürü ve Din* "Şahıs İsimleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Denemesi" adlı kitabında Müslüman toplumlarda isimle ilgili anlayış ve uygulamalar konusunda bazı ortak unsurlar olduğunu belirtmektedir. (Çelik, 2005)

İslam inancına göre; yeni doğmuş bir çocuğa seçilen isim, oradaki en yaşlı kimse tarafından çocuğun kulağına dualar eşliğinde üç kes fısıldanır. Bu dualar isimlendirmeye kutsallık katmaktadır. Yapılan uygulamanın Allah'ın izniyle ve yine O'nun kelimeleriyle gerçekleştirilmesi isimlendirmenin basit bir ad verme şeklinde düşünülmemeyeceğinin bir göstergesi olarak anlaşılabilir.

İsimlendirmeye yüklenen bu kutsiyet, çocuğa hayatı boyunca gizil görevler verildiğinin bir ifadesi olabilir. Bundan ötürü kişi farkında olmadan zaman içinde adıyla müsemma olabilir.

Çelik, aynı kitabında “Türklerde isim verme konusunda bir sistematik tasnif oluşturmaya çalışan bütün teşebbüslerin, Eski Türk destan ve metinlerinde bu olgunun izlerini arama eğiliminde olduğunu” vurgular. (Çelik, 2005: 56)

Türkler arasında ad verme etrafında oluşan pratik ve uygulamalar için Orhan Acıpayamlı, “Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi” başlıklı makalesinde, eski Türk inanç sisteminden günümüze kadar, önemli bir gelenek olarak da devam edegeldiğini” belirtmektedir.(Acıpayamlı, 1992: 3) Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud* adlı yapıtında eski Türk inanç sistemindeki ad verme geleneğinin, “adların insanın ruhu gibi görülmesinden kaynaklanan ayrı bir öneme sahip” olduğunu ifade eder. (Gökyay, 1973: CCCLXXXVI)

S. Veyis Örnek, “Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma” başlıklı makalesinde ad koyma ile ilgili şunlara değinmektedir:

“Adın taşıdığı, karşıladığı ya da içerdiği anlamın çocuğun karakterini, kişiliğini, geleceğini, toplum içindeki yerini ve başarısını damgalayacak, biçimlendirecek simgesel bir güç taşımasına özen gösterilir. Ad, bir bakıma insanın tinsel varlığını da simgelemektedir. Kısaca söylemek gerekirse, adın sözcük anlamının, o adı taşıyana geçirdiğine inanılmaktadır.“ (Örnek, 1975: 103)

Örnek’in bu tespitini destan metinlerinde de görmek mümkündür. Birçok destan metninde ad verilen kişinin karakteri, yaptığı bir davranış, adıyla özdeşleşecek şekilde verilir. Bundan dolayı, ad vermenin yalnızca

işlevselliği değil, verilen adın toplumsal statüyü belirleyiciliği, kişilik özelliklerini yansıması da düşünülmelidir.

Destanlarda ad verme bir tören eşliğinde gerçekleşir. Manas Destanı'ndaki "Manas'ın Doğuşu", "Semetey'in Doğuşu" bölümleri, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki birinci hikâye olan "Dirse Han Oğlu Buğaç Han Destanı"nda, üçüncü hikâye olan "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nda, sekizinci hikâye olan "Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Destan", ile Oğuz Kağan'ın Doğuşu bölümlerinde kahramanlara ad verilmeden önce kahramanların anne ve babalarının büyük bir ziyafet düzenlediği görülür. Kahramanlara isim, o toplumda saygı gören, dara düşüldüğünde yardımına başvuru bilge kişiler aracılığıyla konulmaktadır. Naciye Yıldız "Manas Destanı'nda Yer Alan Erkek İsimleri Üzerinde Bir Değerlendirme" başlıklı makalesinde "ismin ne olacağına genellikle topluma danışıldığını, isim verilecek çocuk Manas, Semetey ve Seytek gibi destanın başkahramanlarından birisi ise, toplumun bu konuda kararsız ve sessiz kaldığını, isim verme görevinin ya hocalara ya da Ay Koca veya Hızır gibi efsanevi kahramanlara düştüğünü" belirtir. (Yıldız, 1995: 307). Bayram Durbilmez, "Manas Destanı'ndaki Kimi Motiflerin Türk Halk Kültüründeki Yansımaları" başlıklı makalesinde "Manas'ın doğduğunda elinde "Manas" yazdığını, "Manas" ismi verilince elindeki yazının kaybolduğunu", bu ismin Manas'a "elinde asası ile gelen bir derviş" tarafından verildiğini ifade eder. (Durbilmez, 2003: 161)

Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit Ve Tahlilleri* adlı eserinde "Türk destanlarında çocuğun ancak isim aldığı bir fert olduğunu ve sözü dinlenir hale geldiğini" ifade etmektedir. Yıldız, "Manas Destanı'nda ad verme ile ilgili motiflerden ilkinin, destanın kahramanı Manas'ın isim alması olduğunu" belirtir. "Cakıp Han'ın, on dört yıl sonra Çıırçı'dan bir erkek evlat sahibi olduğunda toy düzenlediğine, ad verme

töreninde uğur-baht getirmesi için ak-boz kısrak kesildiğine ve bu yemekte “centek” ve “kayna” denilen, çocuk doğduktan sonra pişirilmesi gelenek olan hamur ve etten oluşan yemeklerin ikram edildiğine” işaret etmektedir. Bu ziyafetten sonra, “konukların, ad verilen çocuğa dua ettiklerini veya geleceği ile ilgili tahminlerde bulduklarını” belirtir. (Yıldız, 1995: 251–252)

Yıldız, Manas Destanı’nda da ikinci bir isim verme töreninin Semetey için olduğuna değinir. Yıldız, aynı eserinde “Manas’ın ölümünden sonra bir oğlunun dünyaya geldiğini” ve “Kanıkey ve Baybiçe doğan çocuğu, Cakıp Han, Abeke ve Köböş’ün kötülüğünden korumak için kaçırıp Kanıkey’in babası Kara Han’a götürdüklerini” belirtir. “Kara Han’ın ilinden kimse çocuğa ad koymayınca bir aksakallının ortaya çıkıp ad verdiğine” dikkati çeker.(Yıldız, 1995: 252–254). Naciye Yıldız, kitabının ilerleyen bölümlerinde “aynı motifin Semetey öldürüldükten sonra doğan oğlunun ad alması sırasında da tekrarlandığına” işaret eder:

“Er Kıyas, Semetey’i, öldürttükten sonra eşi Ay Çörük’ü kendine nikâhlar. Hamile olan Ay Çörük’ün balasını, doğunca öldürmeye karar verir, fakat Ay Çörük’ün aldatması ve tehdidiyle vazgeçer. Bundan sonra çocuğa ad koymak için Er Kıyas, tıpkı Semetey’in ad verme töreninde olduğu gibi, halk içinden bir kişi cesaretlenip bu işi üzerine almayınca, Ay Koco gökten iner, balaya isim verir ve kaybolur. Bu motif, Türk masallarında da bir dervişin isim verip kaybolması şeklinde görülmektedir.” (Yıldız, 1995: 254–255)

Yıldız, “Manas Destanı’nda bir diğer iki kahramanın ise, “doğuşları sırasında taşıdıkları işarete göre isim aldıklarını” ifade eder:

“Semetey, kendisine tabii olmayan babasının çoralarıyla mücadele edip onları kırıktan sonra, evine döndüğünde, bu çoralardan Alman Bet ile Acı Bay’ın hanımlarının birer erkek bala dünyaya getirdiklerini görür. Babaları ölen bu çocuklara ad koyma işini Semetey üstlenir. Böylece beyin veya törönün

verdiği isimle, çocuk, toplumun üyesi haline gelmektedir. Bu örnekte, Semetey, isim verirken doğan çocukların avucundaki işareti dikkate almaktadır.” (Yıldız, 1995: 255–256)

Mehmet Yardımcı, “Manas Destanında Geçen Halk Kültür Değerlerinin Günümüzdeki İzleri” başlıklı makalesinde Manas Destanı’ndaki; doğum günü veya dönemine rastlayan önemli olayların çocuklara verilen isimlere yansıdığını” vurgular. “Aş Töreni’nde doğana Aşbergen, konuk geldiğinde doğana Konak Keldi” isimlerinin verildiğine, bazen de doğan çocukların “doğdukları yerlerden hareketle ad alabildiklerine” değinir. Yardımcı, Manas Destanı’nda “kül tutup doğmuş çocuğa Külçora, kan tutup doğmuş çocuğa Kançora adlarının verildiğini de ekler. (Yardımcı, 1996: 10)

Türk destan, efsane, masal gibi sözlü anlatılarında çok işlenen bir motif olan ad vermeyi, *Dede Korkud Kitabı*’nda “Ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad komazlar-idi.” sözleriyle toplumun bir değer yargısına bağladığı, dolayısıyla bir çocuğun ad almasının gösterdiği kahramanlık doğrultusunda gerçekleşip bu adla toplumdaki varlığının tescillendiği görülmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinden “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda, Kam Püre’nin oğlu, bezirgânları düşmandan kurtararak kahramanlık gösterir, oğlunun yiğitlik gösterdiğinden habersiz babasının yanında bezirgânlar oğlunun elini öpmeye kalkışınca Kam Püre ile bezirgânlar arasında geçen: “-Mere benüm oğlum baş-mı kesdi kan-mı dökdi? –Beli baş kesdi, kan dökdi, adam ahtardı. –Mere bu oğlana ad koyasınca var mıdur? –Beli sultanum artuktur.” şeklindeki diyalogdan ad koymanın kahramanlık göstermekle doğrudan ilintili olmasının yanı sıra bu kahramanlığın “dikkate değer” bir kahramanlık olması gerektiği de anlaşılır. (Ergin, 2006: 120). Bundan sonra Pay Püre Oğuz Beylerini konuklar ve Dede Korkut gelip,

“... ”

Sen oğlunu Bamsam diyü ohşarsın

Bunun adı boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun

Adını ben virdüm yaşını Allah virsün” (Ergin, 2006: 121) diyerek babasının şimdiye kadar oğlunu severken kullandığı isme Beyrek’i de ilave ederek kahramanın adını verir.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”nda da Boğaç Han’ın adı, Dede Korkut’un Dirse Han’ın yanına gelerek “Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senin oğlun adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün” demesiyle verilir. (Ergin, 2006: 83)

“Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” da yine Dede Korkut, Aruz Koca’nın aslan tarafından büyütülen oğluna, “Oğlanum sen insansın, hayvan ile musahib olmagıl, gel yahşı at bin, yahşı yigitler ile eş yort didi. Ulu kardaşun adı Kıyan Selçükdür, senin adun Basat olsun, adunı men virdüm yaşını Allah virsün” diyerek çocuğun özelliklerine uygun bir ad verir. (Ergin, 2006: 207). Basat adının çocuğun özelliklerine uygun bir ad olduğu konusu Mirali Seyidof’un “Bazı Abidelerde ve Halk Edebiyatı Numunelerinde Ad Koyma Âdetinin Kalıntıları Hakkında Mülâhazalar” başlıklı makalesinde açıklanır. Seyidof, “sazdan, kamıştan çıkan oğlana Dede Korkut’un Basat adını vermesinin tesadüfî olmadığını” bunun “başbilenin, “aksakalı”nın arzusunun sonucu olmadığını; oğlanın böyle adlandırılmasının kamışlıktan çıkıp at basmasına –at yenmesine-“ bağlayarak “Dede Korkut’un ona Bas-at: at basan, at yenen, ata galip gelen adını koyduğunu” vurgular. (Seyidof, 1980: 67)

Abdülkadir İnan, “Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler” başlıklı makalesinde “Dede Korkut boylarında, çocuğun ad kazanması için ya bir olağanüstü iş başarması yahut düşmana karşı baş kesip kan dökmesi, yani bir kahramanlık göstermesi” gerektiğine değinir. (İnan, 1966–69: 152)

Buna karşılık Naciye Yıldız, Dede Korkut Hikâyelerindeki bu ad verme geleneğinin Manas Destan'ında bu şekilde olmadığını saptamıştır. Manas Destan'ında bu geleneğin “doğan çocuğun babası veya törö üzerine düşen bir görev” olduğunu, “bu görevin çocuk henüz beşikte iken yerine getirildiğini”; “toplumda ferдин gerçek bir üye olabilmesi için Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülen, çocuktan kahramanlık göstermesi gibi bir beklenti” bulunmadığını öne sürer. (Yıldız, 1995: 257)

Yıldız, Nihal Atsız'ın *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında Oğuz Destanı'nın Uygur rivayetinde Oğuz Kağan'ın adını nasıl aldığına dair bir ifade yer almadığını belirtmiştir. Yıldız, Oğuz Kağan Destanı'nın İslami rivayetinde ise bu adın verilmiş öyküsünü şöyle özetler:

“O zaman Moğollarda oğul bir yaşına varmayınca ad komazlardı. Oğlu bir yaşını bitirince Kara Han ülkeye haber saldı. Ziyafet yaptı. Çocuğu meclise getirip beylerine; -Oğlum bir yaşına geldi, ne ad koyacaksınız? -diye sordu. Beyler cevap vermeden çocuk söze gelip; -Benim adım Oğuzdur- dedi. Bunun üzerine herkes şaşırıp; -Mademki bu çocuk kendi adını kendi koydu, ona bundan güzel ad olamaz -dediler. Onu Oğuz adı ile tanıdılar.” (Yıldız, 1995: 257)

Bu ad veriş biçimi, hem Dede Korkut Hikâyeleri'nden hem de Manas Destanı'ndan farklılık göstermektedir.

Oğuz Destanı'nın İslami rivayetinde Oğuz, dost ve düşman kavimlere ve beylerine, yaptıkları işlere göre “Muval”, “Uygur”, “Kanglı”, “Kıpçak”, “Kalaç”, “Karluk” adlarını vermektedir ve bu adlar, onlardan türeyen çocuklarının boylarının adı olmaktadır. Oğuz Kağan Destanı adını taşıyan Uygur rivayetinde ise Oğuz Kağan, beylerine “Saklap”, “Kıpçak”, “Karluk”, “Kalaç”, “Kanga” adlarını vermektedir. Her iki rivayette de beylere benzer isimler verilse de bu isimlerin verilmiş öykülerinde farklılıklar görülmektedir.

İslami rivayetinde Uygur rivayetinde hiç yer almayan iki isim de bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Muval”dır. Zeki Velidi Togan’ın *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili* adlı kitabına göre Oğuz, kendisine düşman olan babasının ve amcasının askerlerini Karakurum adı verilen çorak topraklara sürdükten sonra onlara “her zaman kaygılı, gönlü dar ve zavallı olunuz, köpek derisi giyip av eti yiyiniz” anlamına gelen Muval adını vermiştir(20). Uygur rivayetinde olmayan bir diğer isim de “Uygur”dur. Togan’ın İslami rivayetine yer verdiği bu kitaptan bu ismin verilmiş öyküsü şöyle özetlenebilir. Oğuz kendisine yardım eden bir kavme “Türk dilinde izinden giden uyan anlamına gelen “Uygur” adını” vermiştir. (Togan, 1982: 20)

İslami rivayette yer almayan isimlerden biri “Saklap”tır. *Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*’nin birinci cildinde yer alan Wilhelm Bang ve Reşit Rahmeti Arat’ın çevirdiği destanın Uygur rivayetinde bu isimden şöyle bahsedilmektedir. Oğuz Kağan emri altına girmek isteyen bir beyin getirdiği altınları beğendiğinden ve beyin şehrini iyi koruduğundan ona “Saklap” adını vermiştir.

Her iki rivayette yer alan isimlerden ilki “Kanglı”dır. İslami rivayette Oğuz’un kavmi, savaş sonucunda elde ettikleri ganimetleri taşımak için “kanglı”lar(arabalar) yapar. Bu arabaları yapanlara Oğuz, “Kanglı” adını verir. (Togan, 1982: 20) Uygur rivayetinde ise Oğuz Kağan, ganimetleri koymak için araba yapanların “kanga, kanga” diye bağırmalarından dolayı onlara “sizin adınız kangaluğ olsun” der. (*Büyük Türk...*, 1985: 51)

Her iki rivayette de yer alan isimlerden ikincisi “Kıpçak”tır. İslami rivayette “Kıpçak” ismi ağaç kovuğunda doğan bir çocuğa şöyle verilir. Oğuz’un ölen askerlerinden birisinin karısı hamiledir. Kadın çocuğunu oyulmuş bir ağacın içinde doğurur, Oğuz kendisine getirilen bu çocuğa Türk

dilinde içi çürümüş ve oyulmuş ağaç anlamına gelen “Kıpçak” adını verir. (Togan, 1982: 26) Uygur rivayetinde ise Oğuz Kağan’ın ordusu, İtil Irmağı’nı geçmekte zorluk yaşadığında Ulug Ordı adında bir bey orada bulunan ağaçları keserek ırmağın üzerine yatırır, ordu bu şekilde ırmağı geçer. Oğuz Kağan, bu akıllı beyine “Kıpçak” adını verir(*Büyük Türk...*, 1985: 51)

Destanın İslami ve Uygur rivayetinde yer alan üçüncü isim “Kalaç”tır. İslami rivayette karısı yolda doğum yaptığından kavimden ayrı kalan bir adama sinirlenen Oğuz, “mademki bu yüzden yoldan ve ordudan geri kaldınız, o halde burada kalın” diyerek ona “Kalaç” demiştir. Zamanla bu isim “Khalaç” halini alarak o şahsın evlat ve torunlarının kavminin adı olmuştur. (Togan, 1982: 45) Uygur rivayetinde ise duvarı altından, pencereleri gümüşten, çatısı demirden” büyük bir ev gören Oğuz Kağan bu evin içine girmek ister, ancak kapısını açamaz. Tömüdü Kağul adında becerikli bir askerine “sen burada kal ve çatıyı aç, açtıktan sonra orduya gel” diyerek ona “Kalaç” adını verir(*Büyük Türk...*,1985: 51)

Her iki rivayette yer alan dördüncü isim, “Karluk”tur. İslami rivayette yağın kardan dolayı ordudan ger kalan iki üç ailenin geri kalmasından hoşnut olmayan Oğuz, onlara “Karluk” yani karlı lakabını verir. (Togan, 1982: 47) Uygur rivayetinde Oğuz Kağan’ın çok sevdiği atı Buz Dağı’na kaçınca atını kimsenin içine girmeye cesaret edemediği dağa girerek dokuz gün sonra getiren her yanı karla kaplanmış güçlü adama “Sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen “Karluk” olsun” der(*Büyük Türk...*,1985: 51)

Oğuz Kağan Destanı’ndaki bu örneklerden yola çıkılarak Dede Korkut hikâyelerindeki isim verme geleneği ile Oğuz Kağan Destanı’ndaki isim verme geleneğinin paralellik gösterdiği söylenebilir. Naciye Yıldız, bu örneklerden dolayısıyla “veriliş şekilleri farklı da olsa, isim vermenin Türkler arasında önemli bir gelenek olduğunu”, “Oğuz Destanı’nda ve Dede

Korkut Hikâyeleri'nde günlük hayatın gerçeklerini yansıttığını", "Manas Destanı'nda ise, Semetey ve Seytek'le ilgili iki örnekte masallaştırıldığını söylemenin" mümkün olduğunu öne sürer. (Yıldız, 1995: 257)

Kazak Türklerinin kahramanlık destanı Alpamış'ın Özbek varyantında; Kemal Üçüncü, *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamış* adlı kitabında Kongırat ilinin beyleri Baybörü ile Baysarı adlı iki kardeşin uzun süre çocuklarının olmadığını, daha sonra Baybörü'nin bir oğlu ve kızı, Baysarı'nın da bir kızının olduğunu" ifade eder. Üçüncü, doğan çocuklara isimlerinin "bir dilenci tarafından verildiğini, dilencinin Baybörü'nin oğluna Hekimbek, kızına Kaldırkaç, Baysarı'nın kızına da Berçin adını koyduğunu" belirtir. (Üçüncü, 2006: 47) Üçüncü, "yedi yaşına giren Hekimbek'in dedesinden kalan on dört batman tunç yaydan ok atıp Aksar Dağı'nın tepesini uçurduğunu gören halkın toplanıp: "Dünyadan bir kem toksan alp ötdi, ahırı şu Alpamış bolsin" diye ona Alpamış adını verdiklerine" dikkat çeker. (Üçüncü, 2006: 48)

Kemal Üçüncü, Alpamış'ın Başkurt varyantı olan Alpamışa da ise; çocuğa Alpamışa adının verilmesini "günlerden bir gün doksan yaşındaki Akkübek Han'ın seksen yaşındaki hanımı bir oğlan doğurdu. Çok hızlı büyüyen ve doğumunun ikinci gününde sokağa çıkıp çocuklarla oynayan bu çocuğa büyük bir alp olacağı için Alpamışa adı verildi" şeklinde açıklar. (Üçüncü, 2006: 47)

Sonuç olarak, incelenen Türk destanlarında isim verme geleneği ile ilgili görülebilen en belirgin özelliğin isim verilen kişinin kişiliğinin ve davranışlarının aldığı isimle uyum göstermesi olduğu söylenebilir. Emiroğlu ve Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*'nde konuyla ilgili olarak "bir insanın veya eşyanın isminin, onun özüne ilişkin bir nitelik olarak görülmesinden, genellikle konulacak isimle, o ismi taşıyanın uyum içinde olmasının beklendiğini" belirtmektedirler. (Emiroğlu-Aydın, 2003: 8) Konuyu felsefi bir bakış açısıyla

değerlendiren Foucault, *Kelimeler ve Şeyler* adlı kitabında “İsimler, işaret ettikleri şeylerin üzerine konulmuşlardır.” (Foucault, 2006: 164) diyerek kişi ile ismi arasındaki bağdan bahsetmiştir.

Sözlü kültürün çok önemli bir parçası ve taşıyıcısı olan destanlar, isim kültürüne ilişkin belli inanç, pratik ve ritüellerin tespit ve tasvirine imkân veren kaynaklardan birisini oluşturmaktadır. Ad vermenin, beraberinde birçok inanç ve uygulama getirdiği söylenebilir. Destan metinlerinden ve kişi isimlerinden yola çıkılarak yer adlarında da benzer uygulama ya da inançların var olduğu düşünülebilir. Yerleşim mekânlarına, kişilere ya da herhangi bir şeye ad verilirken ortaklıkların ve farklılıkların hangi noktalarda olduğu sorgulanabilir.

Destan metinlerinde ad verme geleneği ile yerleşim yerlerine ad verme uygulamaları arasında farklılıklar olduğu söylenebilir. Bu farklılıklardan ilki; ismin verilmesi sırasında uygulanan pratiklerde ortaya çıkmaktadır. Destan metinlerinde ad vermenin bir tören eşliğinde yapıldığı ve ad verilecek kişi için büyük bir ziyafet düzenlendiği görülürken yerleşim mekânlarına ad verme de buna benzer bir uygulama yapılmadığı ya da ziyafetin verilmediği, ad verilen mekâna adın yazılı olduğu tabelanın asılmasının yeterli olduğu görülmektedir.

Bu farklılıklardan ikincisi, destan metinlerinde kahramana ya da çocuğa adı verecek kişinin ailenin ya da bağlı olduğu boyun büyüğü, “aksallısı” ya da Hızır olduğu görülürken yerleşim mekânlarına isim verme görevi belediyelerin encümen heyeti tarafından heyete teklif edilen isimler doğrultusunda uygun bir isim seçilerek yapılmaktadır.

Bu farklılıklara karşın ortak bir özellik olarak; destan metinlerinde kahramana ya da çocuğa isim verilirken gösterdiği bir yiğitliğin ya da kişilik özelliğinin göz önünde tutulduğu görülmektedir. Destan metinlerinde ismi

verilen kişinin ismiyle müsemma olmasına zen gösterilmektedir. Aynı şekilde, yerleşim mekânlarına verilen isimlerin de şehrin kültürel, tarihsel ve sosyal kimliğine uygun olduğu, şehrin kendine özgü özelliklerini yansıtıtđı söylenebilir.

B) Türkiye Sahasında Türkçe Yer Adlarının Verilişindeki İlke ve Kabuller

Yer adları üzerine yapılan çalışmalar arasında öncü kabul edilebilecek olan çalışma, 11–13 Eylül 1984 tarihinde Ankara’da yapılan “Yer Adları Sempozyumu” sonucunda çıkan *Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* kitabıdır. Sempozyumda sunulan bildiriler arasında örnekleme metodu kullanılarak yapılan pek çok yer adı tasnifi bulunmaktadır. Sempozyum bildirilerindeki bu tasniflerden yola çıkılarak yer adı verme ilke ve kabullenişlerinde ufak tefek farklılıklar olmasına rağmen benzer tasnif şekilleri kullanılmıştır denilebilir.

Bildiri kitabında yer alan tasniflerden biri, Cemil Arif Alagöz tarafından yapılmıştır. Alagöz, “Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler” başlıklı makalesinde yer adlarının önemine değindikten sonra genel olarak Dünya’daki yer adlarını inceleyerek hangi ilke ve kabullere göre tasnifleme yapıldığı hususundaki tespitinin ardından Dünya’daki ve Türkiye’deki yer adları tasniflerini de şöyle vermektedir:

“Örnekleriyle genel olarak dünyadaki yer adları tasnifi:

1. Yeni keşfedilen yerlerde bilinmeyen şartlarla karşılaşmak korkusu, tehlikeli sürprizler, kâşif ya da göçmenlerin buralara dini isimler vermeye sevk etmiştir. Bunlar Hz. İsa, Hz. Meryem ve Hıristiyan Azizlerine ait isimlerdir.

St. Louis, Santa Cruz...

2. Çeşitli ülkelere çeşitli sebeplerle göçenler geldikleri yerlere kendi eski yurtlarının adlarını vermişlerdir.

New York, New Lizbon, New Amsterdam, New London, New Zeland, New Orleans...

3. Yeni keşfedilen yerlere kâşiflerin isimleri verilmiştir.

Hudson, Colombia...

4. Kâşiflerin mensup oldukları devletin hükümdarlarının veya yöneticilerinin isimleri verilmiştir.

Victoria, Nelson...

5. İlim, sanat veyahut başka suretlere tanınmış şahsiyetlerin isimleri de yer adlarına yansımıştır.” (Alagöz, 1984: 17–18)

“Türkiye’deki yer isimlerini de özelliklerine göre şöyle sıralamıştır:

1. Dağ İsimleri:

- a) Renklerle tanıtılan dağ isimleri: Akdağ, Karadağ
- b) Çeşitli vasıflarla ilgili dağ isimleri: Palandöken Dağı, Binboğa Dağı
- c) Dini inanca uygun dağ isimleri: Allahüekber Dağı
- d) Eski kahraman isimleri: Köse Dağı

2. Ova İsimleri:

- a) Ovalar çok defa üzerindeki iskân yerlerinin adlarıyla anılır: Muş Ovası
- b) Bir kısmı da içlerinden geçen nehirlerin adını almıştır: Menderes Ovası, Gediz Ovası

3. Nehir İsimleri:

- a) Çoğu taşıdıkları suyun vasfına göre adlandırılmıştır: Aksu, Kızılırmak...
- b) Vakit vakit yağmur ve kar sularıyla kabarıp çevrelerine ziyan veren nehirler ise benzetme yoluyla adlandırılmıştır: Delice Irmak, Deli Çay, Asi Nehri...

- c) Bir kısım nehir ve çayların da sularının kimyasal karakterine göre isim aldıkları görülür: Acı Çay, Acı Dere

4. Yerleşme-İskân Yerleri

A. Kır Yerleşmeleri

- a) Boy adları ile ilgili adlandırılanlar: Eymir Gölü, Sincan Ovası
 b) Haftanın günleri: Çarşamba, Perşembe
 c) İsimler: Salihli, Turgutlu
 d) –abat ekli yerler: Boyabat, Ecaabat, Adaletabat

B. Şehir Yerleşmeleri (Alagöz, 1984: 19–21)

Bahaeddin Yediyıldız, “Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri ve Yer Adı Değişikliklerinin Tarihi Değişimi” başlıklı bildirisinde yer adlarını inceleyen bilim dalı toponimi üzerinde durduktan sonra Ordu ili yer adları ile ilgili şu tasnifi yapmıştır:

1. “Verilen isimlerin büyük bir kısmı boy, oymak, aşiret ve şahıs adlarından (özellikle Oğuz boylarına ait yer adları) teşkil edilmiştir.
Kargın, Kınık, Salur, Eymür, Bayındır, Yazır, Alayundlu...
2. Tabii olgulardan özellikle tasviri yer adlarından istifade edilmiştir.
 - a) Yeryüzünün tabii yapısı ile ilgili.
Tepe köy, Tepecik, Kocadağ, Ovacık...
 - b) Toprağın mahiyeti ile ilgili.
Kızılkaya, Taşlık, Çoraklar...
 - c) Tabiatın renkleriyle ilgili.
Karataş, Sarıkır, Akkaya, Alaçayır...

d) Coğrafi konumuna göre ad alan yerler.

Kayabaşı, Yakacık, Bucak, Ortaköy, Burub ova (Bornova)...

e) Su ile ilgili yer adları.

Abâd pınar, Abdal pınar, Gökçe pınar, Kara pınar, Taş Pınar...

f) Derelerin özelliklerine göre verilen isimler.

Eğri dere, Köse deresi...

g) Bölgenin iklim hususiyetleri ile ilgili adlandırmalar.

Yağmurluca, Kuz köy, Meydancık, Ulu oba...

h) Tabiatın bitki örtüsü ile ilgili adlandırmalar.

Bağluca, Bağçecik, Boz armud, Zeytönlü, Kavaklu, Çamlu, Söğüt...

3. Ören ve viran kelimeleriyle oluşan adlar.

Ak-viran, Karaca-viran, Küllü-viran, Kalecik, Kızıl-hisar, Eski-kend...

4. Meslek adları ile oluşan adlandırmalar.

Kazancı, Kovancı, Okçulu...

5. Dini müessese ve manevi hayatla ilgili adlar.

Akçakilise, Manastır, Şeyhlü, Tekke pınarı, Güristan, Ağca-Meşhed, Tekkeli...

6. Folklorla ilgili adlar.

Gidi-köy, Gerdek-kaya, Kaçak-ağzı, Dört-deli, Dede-Kaya ağacı, Sakalı yanar, Baba mağarası, Çağırğan...

7. Ticari ilişkilerle ilgili adlar.

Çarşu, Bazar, Meryem Hanı...

8. Hayvanlarla ilgili adlar.

Alaca-at, Kuğuluca, Turna-suyu, Balıklı, Katırlı..." (26–29)

Mehmet Eröz, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları" başlıklı bildirisinde Türkiye çapında yaptığı incelemelerde Türkçe köy adlarının değiştirilmesi konusundaki birtakım değerlendirmelerde ve eleştirilerde bulunduktan sonra şu tasnifi yapmıştır:

1. Türk adıyla veya Türk ulus ve uruk adları ile adlandırılanlar.
2. Türk ulus ve uruklarına bağlı boy ve oymak adları ile adlandırılanlar.
3. Türk içtimai teşkilatına ait isimlendirmeler.
4. Orta Asya ve öteki Türk illerine ait kelimeler.
5. Totemik izler taşıyan köy adları.
6. Maddi kültürümüzle ilgili köy adları.
7. Mana ve mefhumların karıştırılmasına yol açan değiştirmeler. (Eröz, 1984: 44–52)

Salih Orcan, "Toponomi 'Coğrafi Yer Adları Standardizasyonu'nun Millî ve Milletlerarası Önemi" başlıklı bildirisinde 1873 yılında yapılan ilk "Uluslararası Coğrafya Birliği" toplantısında "ulusal olarak coğrafi yer adlarında standardizasyon sağlanmadan uluslararası standardizasyonun sağlanamayacağı" yönündeki düşünce doğrultusunda 1967 yılında Birleşmiş Milletler Konferansı'nda her ülkenin "Coğrafi Adlar Komisyonu" kurması kararının alındığını belirtmiştir. Bildirisinin ilerleyen bölümlerinde yer adları ile ilgili şöyle bir tasnif önermiştir:

- A. Tek kelimedenden oluşan isimler
- B. Birden fazla kelimenin birleşmesinden oluşan isimler:

a) Generik isimler

b) Spesifik isimler” (Orcan, 1984: 55–62)

Hilmi Karaboran, Tunceli, Gaziantep, Hatay, Adana, İçel, Şanlıurfa, Çanakkale, Ankara, Kayseri illerindeki yer adlarından yola çıkarak “Türkiye’de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma” adlı bildirisinde şöyle bir tasnif yapmıştır:

- A. “Tabiata ve fiziki şartlara dayanan adlar:
1. Çevre ile ilgili (doğrultu, coğrafya adları, maden, kıymetli taşlar, mevsimler, günler, sayılar, renkler)
 2. Bitkilerle ilgili adlar. (ağaç, meyve, sebze, çiçek, bitki parçaları)
 3. Hayvanlarla ilgili adlar.
- B. İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar:
1. Kişilerin fiziki yaşayışı ile ilgili adlar (yiyecek, içecek, eşya konacak kaplar, kesici aletler, savaş ile ilgili adlar, koşum takımı, kumaş maddeleri, yapı kısımları)
 2. Kişilerin duygusal yaşayışı ile ilgili adlar
 - a) Duyular (ağrı, acı, yas, korku, kin, sabır)
 - b) Aile bireyleri (baba, dede, nine, ana, erkek, kadın, torun, oğul, kardeş, bacı, dayı, yeğen)
 - c) Dinle ilgili.
 3. Kişilerin varlıkları ile ilgili adlar (insan adları, vücut kısımları, meslekler, rütbeler, insanı ilgilendiren sıfatlar, mevkiler.)” (Karaboran, 1984: 109)

Bazı illerden hareketle yapılan bir diğer yer adları tasnifi Tuncer Gülensoy’a aittir. Gülensoy, “Elazığ, Bingöl, Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir

Bakış” adlı bildirisinde Tunceli, Elazığ, Bingöl illerinde dil ve tarih açısından önemli gördüğü bazı yer adlarını incelemiş ve şu tasnifi yapmıştır:

1. “Yerin yapısına göre verilen adlar.
2. Yerin ve çevrenin renk özelliğine göre verilen adlar.
3. Yerin bir başka yerle farklı durumuna göre verilen adlar.
4. Yerin ve çevrenin hayvanlarına göre verilen adlar.
5. Çevredeki yapılara göre verilen adlar.
6. Çevredeki akarsulara göre verilen adlar.
7. O yere ilk yerleşen topluluğun lideri veya büyüğünün adına göre verilen adlar.
8. Dinle ilgili adlar.
9. Meslekle ilgili adlar.” (Gülensoy, 1984: 156)

Mecdi Emiroğlu, “Bolu Yöresi Yer Adları” başlıklı bildirisinde Bolu yer adlarını incelemiş, incelediği iki bine yakın yer adının içerisinde Oğuz Boy adlarının oranca fazla yer tuttuğuna değinerek yer adlarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

- a) “Oğuz boy adları
- b) Doğa ile ilgili adlar
 1. Renkler
 2. Hayvanlarla ilgili adlar
 3. Topografya ile ilgili adlar
 4. Orman ve bitki örtüsü ile ilgili adlar
- c) Dini adlar
- d) İnsan adından oluşan yer adları” (Emiroğlu, 1984: 192–195)

Müjgan Cunbur, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Adları” adlı bildirisinde Evliya Çelebi’nin yerleşim yerleri hakkında bilgiler verirken yer

adlarının etimolojik kökenleri üzerine yorumlar yapmasına, o yere o adın verilisinin açıklamasına ve bazı yerlerin çeşitli milletlerce ne şekilde adlandırıldığına değinmiş ve Evliya Çelebi'nin yapmış olduğu açıklamaları şu tasnif altında toplamıştır:

- A. “İnsan adları ile bağlantılı olanlar.
 1. Kurucularının adları ile anılan yerler.
 2. Fetheden kimsenin adı ile anılan yerler.
 3. Mağlupların adı ile anılan yerler.
 4. Oturanların adıyla anılan yerler.
 5. Doğdukları yer olarak kişi adına bağlanan yerler.

- B. Olaylar, kişiler etrafında meydana gelen efsanelerle ilgili adlar.
 1. Fetihler sırasında söylenmiş bir söze, bir cümleye ve bunların değişmesine bağlı olanlar.
 2. Diğer efsane ve menkıbelere dayanan yer adları.

- C. Birkaç türlü adları bulunan şehir ve yerler.
- D. Çevreyle ilgili yerleşim merkezi adları.
 1. Irmak ve dağlarla ilgili olanlar
 2. Yetişen ürünlerle anılan yerler.
 3. Yaşayan hayvanlarıyla anılan yerler.
 4. Çevrenin diğer özelliklerine bağlanan adlar.

- E. Sadece hangi kelimedenden veya kelimelerden türediği anlatılıp manası belirtilen yer adları.” (Cunbur, 1984: 203–215)

Habib Karaçetin, “Antik Çağ'da Anadolu'da Tarihi Yer Adları” adlı bildirisinde Anadolu toprakları üzerinde yaşamış uygarlıkların yer adları üzerindeki etkilerine değindikten sonra yer adlarının kaynaklarını insan ve

doğanın kendisi olarak belirtmiş ve hangi isimlerin yer adı olarak verileceğini şöyle ifade etmiştir:

“Kral, kraliçe, imparator, imparatoriçe, hakan, han, sultan, komutan, kahraman, kadın, erkek isimleri ile bir olay, bir efsane, yer ve bölgelere ad olarak verilmişlerdir. Cansız varlıkların isimleri yanında, hayvan, bitki, kuş isimlerinin de yer adları olarak kullanıldığı görülmektedir.” (Karaçetin, 1984: 219)

Tahrir defterleri üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Tarihçi Refet Yinanç, “16. Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinde Mahalle Adları” adlı bildirisinde XVI. Yüzyılda tahrir defterlerine kaydedilen Malatya, Harput, Bitlis, Erzurum, Erzincan ve Kars şehirlerinin mahalle adlarını incelediği makalesinde yer adları ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur:

“Doğu Anadolu’da mahalleler adlarını çoğunlukla cami ve mescidler ile tarihe iz bırakmış maruf kişilerin adlarından almıştır... Geri kalan diğer mahalleler han, hamam, çeşme gibi mimari yapılarla, boyahane, debbağhane, çadircı, damgacı, demirci, keçeci gibi bir meslek veya sanatın icra edildiği yerin adını yahut da Şam, Mardin, Parisi (Farisi) gibi şehir ve ülkelerle, meydan, çukur, bab (kapı), Kuru Boğaz gibi mevkii adlarını taşımaktadır.” (Yinanç, 1984: 232)

Orhan Şaik Gökyay da “Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı” başlıklı bildirisinde Türkiye coğrafyasındaki yer adlarının kimler tarafından ve niçin verildiğinin, bunların Türklerin eline ne zaman ve ne yoldan geçtiğinin de bilinmesinin yararlı olacağını belirterek şu tasnifi yapmıştır:

- A. “Kişilerin doğrudan verdiği adlar.
 - a) Padişahların verdikleri adlar.
 - b) Tarihte fetihleriyle ya da bilgin ve ermiş olarak ün salmış kişilere göre verilen adlar.
 - c) Ermişlere göre verilen adlar.
 - d) Tarihi olaylara göre verilen adlar.

- B. Yabancı dildeki yerlere Türklerin verdiği adlar.
- C. Rumeli’de Yürüklerin ve Evlad-ı Fatihan’ın yerleştikleri yerlere verdikleri Türkçe adlar.
- Aşiret adları
 - Birden fazla adlar
 - Boy ve kişi adları
 - Yabancıların telaffuzunu değiştirerek muhafaza ettiği Türkçe adlar.
- D. Tutmayan adlar.” (Gökyay, 1984: 244–256)

Saim Sakaoğlu da “İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız” adlı makalesinde insan adlarının yer adlarına kaynaklık etmesinin pek çok örneği olduğunu belirterek adları kullanılan şahısların kimler olduklarının tespitlerini yapmış ve bunları üç ana başlık altında toplamıştır:

- Tarihi şahsiyetler
 - Padişah, vezir, şeyhülislam gibi idareciler,
 - Fikir, sanat, ilim sahalarında şöhret bulmuş şahsiyetler,
 - Ordu mensupları
 - Diğerleri
- Mahalli şahsiyetler
 - Eski idareciler (paşa, kaymakam, vali, belediye başkanı)
 - Hayırseverler
 - Diğerleri
- Eski sakinler
 - Başka din ve soya mensup olanlar.
 - Başka soya mensup olanlar.
 - Aynı soya mensup olanlar. (Sakaoğlu, 1984: 261)

Bu çalışmaların yanı sıra, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten’de “Türkiye Köy Adları Üzerine Yeni Bir Deneme” adlı bildirisinde Özcan Başkan, köy adlarını temalarına göre şu şekilde tasnif etmiştir:

A. Tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar.

1. Çevreyle ilgili adlar,

- a. Doğrultular
- b. Coğrafya adları
- c. Madenler
- d. Değerli taşlar
- e. Mevsimler
- f. Günler
- g. Sayılar
- h. Renkler

2. Bitkilerle ilgili adlar,

- a. Ağaçlar
- b. Meyveler
- c. Sebzeler
- d. Tahıllar
- e. Çiçekler
- f. Bitki parçaları

3. Hayvanlarla ilgili adlar.

B. İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar.

1. Fiziksel yaşayışıyla ilgili adlar.

- a. Yiyecekler,
- b. İçecekler,
- c. Eşya konacak kaplar,
- d. Kesici aletler,
- e. Savaş ile ilgili adlar,
- f. Koşum takımı,

- g. Kumaş maddeleri,
- h. Yapı kısımları
- 2. Duygusal yaşayışıyla ilgili adlar.
 - a. Duyular
 - b. Aile bireyleri
 - c. Din ile ilgili adlar,
- 3. Kişilerin kendi varlıkları ile ilgili adlar.
 - a. Vücut kısımları
 - b. Rütbeler ve mevkiiler
 - c. İnsanı ilgilendiren sıfatlar
 - d. Meslekler
 - e. İnsan adları (Başkan, 1984: 241–247)

Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı adlı kitapta yer alan “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış” başlıklı makalesinde Tuncer Gülensoy yer adlarının,

1. “Kişi adından yer adı
 2. Yer adından kişi adı
- verilerek türetildiğini ifade etmiştir. (Gülensoy, 1998: 41)

Tuncer Gülensoy makalesinin ilerleyen bölümlerinde Özcan Başkan’ın “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme” adlı makalesinde yapmış olduğu tasnifi eleştirmiş ve bu tasnifi genişleterek şu tasnifi yapmıştır:

A. Çevreyle İlgili Olarak Tabiat ve Fizik Koşullarına Dayanan Adlar:

2. Çevreyle ilgili adlar:
 - a- Doğrultular
 - b- Coğrafya adları (Çevrenin coğrafi özellikleri ve ideolojik yapısı: dere, çay, su, göl, ova, yayla, yazı, dağ, tepe, ören, bel, alan... vb.)

- b1) Bölge adları (başı, burnu, boynu, boğazı, meydanı... vb.)
- c- Madenler
 - c1) Basit taşlar (taş, kaya, kum, toprak)
- d- Değerli taşlar
- e- Mevsimler
- f- Günler
- g- Sayılar
- h- Renkler
- i- Yön adları
 - 1) Ana ve ara yönler
 - 2) Yüz, ön, alt, dip... gibi yön bildiren isimler
- j- Belirleyici adlar
- k- Yıpranmışlık, bakımsızlık, bırakılmışlık (ören, viran, harabe, kırık, yarım, öksüz... vb)
- l- Çevreyi ilgilendiren (eski, yeni, güzel, büyük, küçük, yukarı, aşağı, ulu, keçi, kiçi (kiçig), sivri, baş, orta, yalın... vb.) sıfatlar.
- m- Taşın toprağın durumu (topografik şekillere) bağlı adlar: Göktaşlar, Kınalık, Sarıtaş, Kızılyar, Derindere... gibi.
- n- Arazinin kullanılış biçimine uygun olarak verilen adlar: Ağılözü, Kervan Yolu, Göç Yolu gibi.
- o- Çevredeki yapılarla ilgili adlar: Alaşatlık, Kilise arkası, Kör çeşme vb.

3. Bitkilerle ilgili adlar:

- a. Ağaçlar (ağaç türleri)
 - 1) Meyve ağaçları
 - 2) Meyvesiz ağaçlar
- b. Meyveler
- c. Sebzeler
- d. Tahıllar ve baklagiller
- e. Çiçekler

- 1) Yabani çiçekler
- 2) Süs çiçekleri
- f. Bitki parçaları (dal, budak, çubuk, tiyek... vb.)
- g. Bitki örtüsü: Armutludere

4. Hayvanlarla ilgili adlar

- a. Yabani hayvanlar (arслан, kaplan, ceylan, domuz vb.)
- b. Alıcı kuşlar (kartal, şahin, doğan, tuğrul vb.)
- c. Evcil kuşlar (güvercin, kumru, bülbül vb.)
- d. Evcil hayvanlar (inek, boğa, koyun, keçi, koç, dana... vb.)
- e. Sürüngenler
- f. Böcekler
- g. Suda yaşayanlar (balıklar, kurbağagiller vb.)
- h. Zararlı haşereler

F. İnsanlara ve Toplumlara Dayanan Adlar:

1. Fiziksel yaşayış ile ilgili adlar:

- a. Yiyecekler
- b. İçecekler
- c. Eşya konacak kaplar
 - c1) Su konacak kaplar (bakraç, kova, bardak, ibrik... vb.)
 - c2) Mutfak levazımatı (kap-kacak, çanak-çömlek, tepsi.)
 - c3) Aletler, takımlar
- d. Kesici aletler
- e. Savaş ile ilgili adlar
 - e1) Devleti simgeleyen adlar (bayrak gibi)
 - e2) Demokrasi ve insan haklarına uygun olmayan adlar (köle, cariye vb.)
- f. Koşu takımı
- g. Kumaş maddeleri
 - g1) Yünden yapılan eşyalar (keçe, aba, kilim... vb.)

h. Yapı kısımları

2. Duygusal yaşayış ile ilgili adlar:

- a. Duyular
- b. Aile bireyleri
 - b1) Akrabalar
- c. Din ile ilgili adlar

3. Kişilerin varlıkları ile ilgili adlar:

- a. Vücut kısımları (baş, yüz, göz, burun, yanak, boğaz, ayak, bacak, göbek, el, taban... vb.)
 - a1) Vücutta oluşan tüyler (saç, sakal, bıyık, tüy, kıl)
- b. Rütbeler (Unvanlar), mevkiler
- c. İnsanı ilgilendiren sıfatlar
- d. Meslekler
- e. İnsan (kişi) adları
- f. Kişilerin fiziksel özellikleri de bulunan yer adları (kel, topal, kör, sağır... vb.)
 - 1) Tarihi kişi adları
 - 2) Efsanevi kişi adları
 - 3) Yaşayan kişi adları
- g. Kavim, kabile, boy, soy, oymak, cemaat adları
 - 1) 24 Oğuz boyunun adları
 - 2) Öteki Türk boylarının adları
 - 3) Türk dışı boyların adları

G. Orta Asya'dan Getirilen Yer Adları (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Doğu Türkistan, Özbekistan, Azerbaycan vb.)

H. Moğolcadan Türkçeye Geçen Yer Adları

İ. Arapça Yer Adları

J. Farsça Yer Adları

G. Öteki Dillerden Türkçeye Geçen Yer adları (Gülensoy, 1984: 45–48)

Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Adbilim)-3 adlı kitabında Doğan Aksan, yer adlarının verilişinde başlıca etkenler ve eğilimleri şöyle özetlemiştir:

- B) Yerleşim yerine ve çevresine ilişkin özelliklerin belirtilmesi
1. Yerin yapısına konumuna verilen adlar.
 2. Yerin ve çevresinin renk özelliklerini belirten adlar.
 3. Yerin bir başka yere göre durumunu, konumunu belirleyen adlar.
 4. Yerin ve çevresinin bitki örtüsünü, ürettiği ürünleri belirleyen adlar verme.
 5. Yerin ve çevrenin hayvanlarını belirleyen adlar.
 6. Çevredeki yapılara ilişkin adlar verme.
 7. Çevredeki akarsuları belirleyen adlar verme.
- C) Yerleşim yerlerine kişiyle ilgili ad verme eğilimi.
1. Yerleşim yerine o yerle ilgisi bulunan bir kimsenin adını ya da sanını verme
 2. Dinle ilgili adlar verme.
 3. Mesleklerle ilgili adlar verme. (Aksan, 1982: 109–111)

Doğan Aksan'ın yer adları üzerine bir başka çalışması da XI. Uluslararası Anabilim Kurultayı'na Almanca sunduğu "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar" başlıklı bildirisidir. Bildirisinin Türkçe yayımlanmış makalesinde yapmış olduğu incelemenin sonucunda Anadolu köy adlarının iki ana gruba ayrılabilceğini belirtir:

- A. "Tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar,
- B. İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar.

Doğan Aksan, aynı makalesinde bu verilerden yola çıkarak Anadolu köy adlarında adlandırma yolları olarak şu tasnifi yapmıştır:

A. Çevreyle İlgili Adlar

1. Çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısı,
2. Çevredeki renkler,
3. Çevrenin genel nitelikleri,
4. Çevredeki varlıklar:
 - a) Bitki örtüsü,
 - b) Hayvanlar,
 - c) Yapılar.

B. Bireyle İlgili Adlar

1. Kişi adları, unvanlar,
2. Dinle ilgili adlar,
3. Mesleklerle ilgili adlar, akrabalık adları.” (Aksan, 1972: 185)

Doğan Aksan'ın “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar” adlı makalesi hakkında Tuncer Gülensoy, “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış” adlı makalesinde şunları söyler:

“Doğan Aksan, Özcan Başkan'ın tasnifi üzerinde fazla oynamamış, bazı istatistikî bilgiler vererek, “*Anadolu'da köy adlarının incelenmesi sonucunda, Türklerin yerleşme yerlerine ad verirken önce çevreden, ikinci planda da bireyden, insandan yararlandıkları gerçeği meydana çıkmaktadır.*” sonucuna varmaktadır. (Aksan, 1972: 45)

Hasan Eren, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten'de yayımlanan “Yer Adlarımızın Dili” adlı makalesinde toponimi bilim dalı hakkında detaylı bir bilgi verdikten sonra yer adlarını iki büyük gruba ayırmıştır:

A. Türk kökünden gelen adlar.

1. Boy adları.
2. Kişi adları.
3. Tabii şartlar.
4. Bitki adları.
5. Hayvan adları.
6. Renk adları.
7. Meslek adları.
8. Tarihi olaylar.

B. Yabancı dilden alınmış olan adlar. (Eren, 1965: 161)

Türkiyat Mecmuası'nda yayımlanan "İstanbul'da Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme" adlı makalesinde Semavi Eyice, büyük ölçüde şahıs adlarına dayanan ve yer adlarının tespitinde kelime köken araştırmalarını da verdiği yer adlarının tasnif denemesinde şu madde başlarına yer vermiştir:

- A) "Bizans menşeli veya Grek dilinden gelen adlar: Trabya, İstinye; Burgaz, Fener; Galata, Üsküdar; Tatavla, Maçka
- B) Türk şahıs adlarından gelen adlar.
 1. Camii ve mescid kurucularından gelen adlar: Abdi Subaşı, Balabanağa, Nevbahar, Sankiyedim, Sirkeci
 2. Ölümünden sonra namlarına yapılan camilerden şahıs adı alan mahalleler: Suadiye, Cihangir
 3. O yer ile ilgili şahıs adından gelen adlar: Emirgan, Beyoğlu, Vaniköyü, Baltalimanı, Osmanbey, Paşabahçesi, Beylerbeyi
 4. Orda türbesi olan veya ilgili bir evliyadan gelen adlar: Laleli, Erenköyü, Eyüp, Karacaahmet, Kuzguncuk, Vefa
- C) O mahalledeki muayyen bir alametten veya özellikten gelen adlar: Sarıyer, İhlamur; Kazlıçeşme, Taşkasap; Atpazarı, Keresteciler
- D) Zamanla esas şeklini kaybederek yeni biçimlere giren adlar: Sarıgüzel (Sarıgez), Cibali (Cebe Ali)

- E) Çeşitli topluluk veya iskânlar ile ilgili adlar: Aksaray, Çarşamba, Karaman
- F) Kaybolmuş binalar veya şekli değişmiş yerlerin hatırası olan adlar: Ağaçayırı, Harem, Yenibahçe
- G) Avrupai kökenden gelen levanten adlar: Galata, Pangaltı, Feriköy
- H) Özel olarak uydurulan adlar: Teşvikiye, Etiler, Altıntepe, Gültepe” (Eyice, 1984: 211–216)

“Elazığ İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme” adlı yayımlanmamış doktora tezinde Mustafa Şenel, Yusuf Yusıfov ve Serraf Kerymov’un *Toponomikanın Esasları* adlı kitabından yer adları üzerine Türkiye dışında yapılmış çalışmalardan şöyle bahseder:

Çek tarihçi F. Palyatski, yer adlarını iki esas gruba ayırmıştır:

- A) Yaşayış mıntıkasının bu ismi koyanın adı ile alakalı isimler
- B) Topografik vaziyeti ifade eden adlar (Şenel, 2003: 21).

Frans Mikloşic toponimleri şu şekilde tasnif etmiştir:

- A) Şahıs adlarından oluşan toponimler
- B) Umumi adlardan oluşan toponimler
 1. Toprak
 2. Su
 3. Bitki
 4. Hayvanat âlemi
 5. Renk
 6. Tikinti
 7. İnsanların Meşguliyeti
 8. Aletler
 9. Etnik adlar

10. İctimai hayattan alınan adlar (Şenel, 2003: 21–22)

Dilci L.L. Gumetskaya toponimleri dört grupta toplamıştır:

1. Şahıs adlarından meydana gelmemiş yer adları
2. Şahıs adlarından meydana gelmiş yer adları
3. Manası belli edilmemiş yer adları
4. Manası aydın olmayan yer adları (Şenel, 2003: 22)

K.K. Tselykoyer adları iki gruba ayırmıştır:

1. Hususi adlardan oluşan
2. Umumi adlardan oluşan (Şenel, 2003: 22)

Şenel, tezinin devamında aynı eserden alıntılanarak Toponimi Azerbaycan Coğrafya Enstitüsü Coğrafya Adları (Toponomika) şubesinde derslerde okutulduğunu belirtmiş ve toponimleri sıralamıştır:

1. Adını başka objelerden almayan (spesifik) toponimler.
2. Adını coğrafi objeden alan toponimler.
3. Adını coğrafi obje dışındaki objelerden alan toponimler.
4. Migrant toponimler.
5. Sair toponimler.(Şenel, 2003: 22)

Yusikov yer adlarını şu şekilde tasnif etmiştir:

A) Tabii-coğrafi gerçeğe bağlı toponimler

1. Orografik
2. Hidrografik
3. Zoonimik
4. Fitonimik

5. Spesifik
6. Metoforik

B) Sosyal-iktisadi toponimler

- a) Sosyal
 1. Antroponimik
 2. Etnonimik
 3. Patronimik
 4. Migrant
 5. Dini
 6. Memorial-Simbolik
 7. Tarihi yahut tesadüfî hadiselere bağlı adlar
- b) İktisadi
 1. Sanayi
 2. Kent tasarrufatı
 3. Ticaretle ilgili toponimler (Şenel, 2003: 22–23)

Yer adları ile ilgili yapılmış olan bu tasnifler, Dursun Yıldırım'ın *Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* adlı kitapta yayımlanan “Coğrafyadan Vatan’a Geçiş” başlıklı makalesinden yola çıkarak değerlendirilebilir. Yıldırım, söz konusu makalesinde, yaşanılan coğrafyanın o coğrafyada yaşayan insanların kültürünü oluşturduğunu ve bu kültürü şekillendirdiğini öne sürer. Üzerinde yaşanılan toprakların “basit bir toprak parçası” olmadığını, o coğrafyada yaşayan insanların “kim olduğunu” anlatan ve o kültürü diğer kültürlerden ayıran bir sınır olduğunu dile getirir. Bu sınırın yaşanılan coğrafyanın vatanlaştırılması sonucunda ortaya çıktığına değinen Yıldırım, yer adlarının bu noktada ortaya çıkışını ve önemini şöyle ifade eder:

“Coğrafyadan “vatan”a geçiş sürecinde, etnik görünüm kazanan insan gruplarının üzerinde yaşadıkları, yürüdükleri toprak parçalarına vurdukları ilk damgalar, sınır taşları, yer

belirleme işaretleri, hüviyet varakaları, kültürlerinde “yer adları” olarak karşımıza çıkar. Her bir ad ait olduğu etnik grup için, üzerinde yaşanan toprakla ilgili ayrı bir anlama sahiptir. Toprak ile insan grubu arasındaki ilişkinin gelişme seyrini, vahşi tabiat ortamının işleniş ve kullanım biçimlerini, bu ortamda yaşanan tarihi yer adları korur. Dolayısıyla, yer adlarını tespit ve tahlil etmek suretiyle (elimizde başka belge olmasa bile, her hangi bir insan grubunun, etnik grubun, milletin) başlangıcından itibaren zaman ve mekân eksenleri üzerinde mevcudiyetleri, gelişimleri, yayılışları, buldukları tabiat ortamını “vatan” haline getirişleri, yaşayış tarzları, dünya görüşleri, kısaca kültürleri hakkında aydınlatıcı bilgilere erişebiliriz.” (Şenel, 1984: 164)

Yıldırım’ın bu söylemleri doğrultusunda yer adları tasniflerinde görülen ortaklıkların o coğrafyada yaşayan insanların kültürel belleklerindeki kodların yer adlarına yansımaları sonucu oluştuğu söylenebilir. Bu kültürel kodların yer adlarında sembolleşmesi de Dursun Yıldırım’ın deyimiyle coğrafyanın vatanlaşması olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra bu coğrafyanın o coğrafyada yaşayan insanlar tarafından “basit bir toprak parçası” çağrışımından sıyrılıp bu toprağa başka anlamlar kazandırıldığı da düşünülebilir.

II. Gaziantep'te Yer Adlarının Verilişinde Etkili Olan Kültürel Unsurların Sınıflandırılması

Gaziantep'in merkeze bağlı Şehitkamil ve Şahinbey olmak üzere toplam iki merkez ilçesi vardır. Bu ilçelerdeki belli başlı mahalle, cadde ve sokaklar incelenmiş ve tasnife dâhil edilmiştir. Tasnifleme esnasında daha önceden yapılmış tasnifler de incelenerek elimizdeki verilere uygun düşen yeni bir tasnif oluşturulmuştur. Oluşturulan bu tasnifte Bahaeddin Yediyıldız'ın, örnekleme metodu ile bölgesel bir çalışma ile varmış olduğu sonuçlardan çıkardığı tasnifi, Tuncer Gülensoy'un, Tunceli, Elazığ, Bingöl illerinde dil ve tarih açısından önemli gördüğü bazı yer adlarını tespit ettiği tasnifi ve Saim Sakaoğlu'nun da, insan adlarının yer adlarına kaynaklık etmesinin pek çok örneği olduğunu belirterek adları kullanılan şahısların kimler olduklarının tespitlerini yaptığı ve bunları üç ana başlık altında topladığı çalışma ile yeni bir tasnif oluşturulmuştur.

Gaziantep'in, fiziki, sosyo ekonomik ve sosyo kültürel durumu incelendiğinde elde edilen verilere uygun aşağıdaki gibi bir sınıflandırma yapılabilir.

1. Boy, oymak, aşiret adlarından verilen adlar
Beydili Mah., Şahveli Mah., Barak Mah., Ceritli Mustafa Sok., Savcılı Mah. Türkmenler Mah., Türkmenler Cad., Kafadar Sok., Boyno Mah. Boyno Cad., Bozoklar Mah., Üçoklar Mah.
2. Fiziki ve coğrafi özelliklerden esinlenerek verilen yer adları
 - a) Yeryüzünün tabii yapısı ile ilgili yerler.
Kolejtepe Mah., Türktepe Mah., Düztepe Mah., Düztepe Sok., Nurtepe Mah. Göztepe Mah. Aydıntepe Mah., Gültepe Mah.,

Kocatepe Mah., Samsak Tepe Sok. Güzelvadi Mah. Battalhöyük Cad., Çukur Mah., Çukur Sok., Mağarabaşı Senti.

b) Tabiatın renkleriyle ilgili yerler.

Karataş Mah.,Yeşilova Mah. Akyol Senti, Karatarla Mah.

c) Coğrafi konumuna göre ad alan yerler.

Karşıyaka Mah., Tişlaki Mah., Tepebaşı Mah., Yukarıbayır Mah. Kayaönü Mah.

ç) Su ile ilgili yer adları.

Suburcu Cad., Suya Batmaz Mah., Allaben Mah., Kastelbaşı Cad., İncilipınar Mah., İncilipınar Sok., Şanlı Dere Cad., Kahvelipınar Mah.

d) Tabiatın bitki örtüsü ile ilgili adlandırmalar.

Sarı güllük Mah., Dutluk Cad., Kavaklık Mah., Kavaklık Cad., Kozluca Mah., Kozluca Cad. Zeytinli Mah., Değirmişem Mah., Çamlıca Mah., Karlık Cad., Pancarlı Mah., Bostancı Mah.

3. Çevredeki yapılara ilişkin adlar verme

Hastane Cad., Hapishane Cad., Fabrika Cad., Tekel Cad., Kırkayak Senti, Başkarakol Mevkii, Bahçelievler Mah., İstasyon Cad., Binevler Mah., Kalealtı Sok., Meteoroloji Sok.

4. Meslek ve bilim adları ile oluşan adlandırmalar.

Tabakhane Senti., Öğretmen evleri Mah. Çamurcu Sok., Bey Mah., (Kayacık Senti) Mezbaha Cad., Haphap Sok. Karagöz Cad., Karagöz Mah., Postacı Sok., Halıcı Sok., Boyacı Mah., Boyacı Sok.

5. Dini müessese ve manevi hayatla ilgili adlar.

Dülük Baba Mah., Bişirici Sok., Ali Baba Mah., Kurban Baba Mah., Hacı Baba Mah., Aydın Baba Mah., Aydın Baba Cad., Eydi Baba Mah., Yunus Emre Mah., Hoca Ahmet Yesevi Cad., Yuşa Cad., Pürsefa Mevkii, Saçaklı Cad.

6. Halkbilimiyle ilgili yer adları.

Şehreküstü Senti, Perilikaya Mah., Çıksorut Mah., Hoşgör Mah., Cinderesi Senti., Eblehan Cad.

7. Hayvanlarla ilgili adlar.

Balıklı Mevkii, Kargasekmez Mah.

8. Tarihi şahsiyetler ile ilgili yer adları.

a) Padişah, vezir gibi idareciler,

Sultan Selim Mah., Yavuz Sultan Cad., Mithat Paşa Mah., Fevzi Paşa Mah., Sefer Paşa Mah., Süleyman Şah Mah.

b) Fikir, sanat, ilim sahalarında şöhret bulmuş şahsiyetler,

Hasip Dürri Cad., Mütercim Asım Cad., Ömer Asım Aksoy Cad., Cemil Cahit Güzelbey Cad.

c) Orduyla ilgili yerler (mensupları, şehitler, gaziler)

Şahinbey Mah., Karayılan Mah. Karayılan Cad., Şehit Kamil Cad., Gazi Muhtar Paşa Bul., Gaziler Cad., Fedai Mehmet Cad., Alaybey Mah., Şehitler Cad., Adsız Şehitler Cad., Tüfekçi Yusuf Bul., Nakıp Ali Cad., Ali Nadi Ünler Bul., Dayı Ahmet Ağa Sok.

9. Mahalli şahsiyetler

a) Eski idareciler (paşa, kaymakam, vali, belediye başkanı)

Kılıç Ali Cad., Darendeli Hüseyin Paşa Cad., Ali Fuat Cebesoy Bul.

b) Başka Dine mensup Olanlar
Mr. Ayizli Sok.

Belli başlı on başlık altında toplanan Gaziantep yer adları zengin bir kültürün yansıması olarak görülebilir. Kentteki yerleşim yerlerine verilen adlardan yola çıkılarak kent hakkında sosyal, kültürel ipuçları elde edilebilir.

1. Boy, oymak, aşiret adlarından verilen adlar

Gaziantep kentinde Beydili, Şahveli, Barak, Ceritli, Savcılı, Türkmenler, Kafadar, Boyno, Bozoklar, Üçoklar gibi boy, aşiret adları yer adı olarak görülmektedir. Bu boy ve aşiret mensuplarının hemen hemen hepsi aynı mahalle ya da caddeyi yerleşim yeri olarak kullandıkları için buralara mensubu oldukları boy ya da aşiretlerin isimleri verilmiştir. Bu durum, feodal aile yapısının yaşatıldığına ve akrabalık kurumunun kuvvetli olduğuna işaret olabilir. Gaziantep'te yaşayanların çoğunun soya, sopa önem verdikleri günlük yaşamda sergiledikleri davranışlardan anlaşılabilir.

Boy, oymak, aşiret adlarından esinlenilerek verilen yer adlarından biri Barak Mahallesi'dir. Barak bir aşiretin adıdır. Barak Aşireti hakkında; Necdet Sevinç'in *Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları* adlı kitabından bilgi edinilebilir. Sevinç kitabında, Barak isminin Oğuz Destanı'nda hem şahıs hem kavim hem de ülke ismi olarak kullanıldığını belirttikten sonra bu ismin *Şecere-i Terakime*'de, *Battal Gazi Destanı*'nda ve Kaşgarlı Mahmut'un eseri *Dîvânü Lügati't-Türk*'te geçtiğine dikkat çeker. (Sevinç, 1983: 61–64)

Bir diğ er aşiret ise Ceritli yerleşim yerine adını veren Cerit Aşireti'dir. Sevinç'in aynı kitabında XVII. yüzyılın başında Orta Anadolu'ya gelen aşiretin bir kısmının iskân hareketleri sebebiyle Rakka'ya yerleştirildiği, Cerit aşiretinin de diğ er Türkmen aşiretleri gibi Rakka çöllerinde kalmak istemediği ve bütün önlemlere rağmen dağıldığı ve obalar halinde Halep, Kilis, Antep, Maraş bölgelerine yerleştiği belirtilmiştir. (Sevinç, 1983: 72–73)

Türkmen aşiretleri gibi Savcılı Aşireti'nin de yirmi dört Oğuz boyundan hangisine mensup olduğuna dair kesin bir bilgi elde yoktur. Gaziantep'te yerleşim yerleri adına esin kaynağı olan Savcılı Aşireti'nin tarihi kaynağı üzerine iki görüş bulunmaktadır. Sevinç, kitabında bu görüşlerden ilkinin şöyle özetler: XV. yüzyılın ortalarında, bölge henüz Osmanlı idaresine girmeden kuzey Suriye'de cereyan eden siyasi mücadelelerde Türkmen Savcıbeğ oğulları yer almıştır. Bu görüşe göre Savcılı Aşireti, Savcıbeğ oğullarının devamı olabilir. İkinci görüş ise XVI. yüzyılda Antep yöresindeki Bayındır Oymağı'nı idare eden Hüseyin Kethüda'nın oğlunun adının Savcı olmasından dolayı bu aşiretin kökeninin buraya dayanabileceği şeklindedir. Sevinç, tahmin edildiği gibi Savcılı Aşireti'nin adını bu oymak reisinin oğlundan almışsa Savcılıların Bayındır Boyu'na mensup olmaları gerektiğini ifade eder. Gaziantep yöresine Orta Anadolu'dan geldiği tahmin edilen bu aşiretin, XVIII. yüzyılda oldukça büyümüş olacağını belirtir. Sevinç, kadınlarının yaman bir savaşçı oluşuyla ayrı bir şöhret kazanan Gaziantep yöresindeki Savcılıların çoğunluğunun il merkezine yerleşerek koca bir mahalleye isimlerini verdiklerini, bugün bile o mahalle sakinlerinin çoğunun Savcılı aşiretine mensup olduğunu saptar. (Sevinç, 1983: 75–76)

Bir diğ er ismi yer adı olarak verilmiş oymak ise Boyno'dur. Necdet Sevinç, Türk oymaklarından Boyno Obası'nın, Osmanlı İmparatorluğu devrinde Antep'e iskân edildiğini işaret eder. (Sevinç, 1983: 87)

2.a. Yeryüzünün tabii yapısı ile ilgili yerler.

Gaziantep kenti bulunduğu Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgesi gereği çok az yükseltisi olan bir yerleşim yeridir. Şehir, dağ yamaçlarına kurulmamıştır ve yükseltisi fazla olan bir coğrafyaya sahip değildir. Kentin il sınırı içinde çok yüksek olmamakla beraber tepe ve yükseltileri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak; Kolejtepe, Türktepe, Düztepe, Nurtepe, Göztepe, Aydın-tepe, Gültepe, Kocatepe, Samsak Tepe, Battalhöyük, Güzelvadi, Çukur, Kayacık, Mağarabaşı, gibi yerleşim yerlerine tepe, höyük, vadi, çukur gibi şehrin fiziki yapısı ve özelliklerini yansıtan isimler verilmiştir.

Kolej tepe adlandırması ile ilgili Turhan Baytop *Antep'in Öncü Hekimleri* adlı kitabında “Merkezi Türkiye Koleji’nin, Amerikan Bord misyonerlerinden Dr. Tillman C. Trowbridge’in gayretleri ve topladığı bağışlar sayesinde 1876 yılında kurulduğunu mektebin kurulması için gerekli paranın bir bölümünün İngiltere ve Amerika’dan, bir bölümünün de Antepli zengin Türk ailelerinden (Ataylar ve Ocaklar) sağlandığını ve mektebin binasının yapıldığı arazinin; Antepli Türklerden zengin ve aydın bir kişi olan Kethüdazade Hacı Taha Efendi (Göğüş) tarafından bağışlandığını” belirttiği sonra yazısının devamında “Merkezi Türkiye Koleji’, 11 Ekim 1876 günü yapılan bir tören ile küçük binada öğretime başladığını ifade etmiştir. (Baytop, 2003: 27)

Merkezi Türkiye Koleji’nin kurulduğu alan Gaziantep’e hâkim tepelerden biridir. Bu tepede Kolej bulunduğu için halk burayı Kolejtepe olarak anmaya başlamış daha sonra da 1890 yılında Gaziantep Belediye Teşkilatının kurulmasıyla birlikte, zaman içerisinde mahalle ve sokak isimleri kayıt altına alınmıştır. Burada da kolejin bulunmasından dolayı Kolejtepe ismini almıştır.

2.b. Tabiatın renkleriyle ilgili yerler

Karataş, Yeşilova, Akyol, Karatarla gibi yerleşim yerleri geçmişte bu yerlerin nasıl olduğuna ilişkin anlatılan hikâyelere uygun isimler almışlardır. Karataş Mahallesi'nde geçmişte kara taşların olduğuna, Yeşilova Mahallesi'nin daha önce yemyeşil bir arazi olduğuna, Akyol Sempti'nin temiz ve düzenli olduğuna, Karatarla Mahallesi'nde verimsiz tarlaların bulunduğu ilişkin söylenceler vardır. Bu yerleşim yerlerinin karakteristik bir özelliği olan renk buralara yer isimleri verilirken belirleyici olmuştur. Ancak bu yerleşim yerlerine isimlerinin farklı nedenlerle verildiğini ileri süren araştırmacılar bulunmaktadır. Cemil Cahit Güzelbey ve Necdet Sevinç bu araştırmacılarıdır ve Karataş isminin verilmesi konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler.

Karataş Mahallesi, bölge coğrafyasının özelliği olarak irili ufaklı bazalt yığınlarıyla kaplıdır ve nüfusun artmasıyla birlikte son dönemlerde yerleşim yeri halini almıştır. Bu bölge, yüzeyinde bulunan ve hatta inşaat çalışmaları sırasında ortaya çıkan kara taşlardan dolayı halk burayı Karataş adıyla anmaktadır. C. C. Güzelbey "Dutluk" başlıklı makalesinde Karataş'ın anlamına değinerek, "Karataş'ın içinde bir yanar dağ kraterinin bulunduğu dair söylentiler olduğunu" ifade etmiştir. (Güzelbey, 1967: 15) Bu durumda bazalt maddelerinin gerekçesi olarak bu varsayımsal yanardağ gösterilebilir. Buna karşılık; Necdet Sevinç, *Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları* adlı kitabında "Gaziantep'te Karataş adında iki yer" olduğunu "bunlardan birinin Oğuzeli ilçe merkezine bağlı Karataş köyü, diğerinin de Gaziantep-Kilis yolu üzerinde meskûn olmayan bir mevkii" olduğunu ifade etmiştir. Sevinç, aynı kitabında, "Elbeyli aşiretine bağlı oymaklardan birinin Karataşlı adını taşıdığını, XVII. yüzyılın sonlarında Rakka, Hama ve Kilis'te rastlanan Karataşlı Oymağı'nın, Elbeyli aşiretine bağlı söz konusu oymak ise, bu yer isimlerinin onlara nispetle verilmiş olabileceğini" belirttikten sonra "Elbeyli'ye bağlı Karataşlı Oymağı'nın

yerleştirildiği köyler arasında Karataş köyünün bulunmamasının bu ihtimali kuvvetlendirdiğini” ifade etmektedir. Daha sonra konuyla ilgili olarak, “Karataşlıya bağlı bir kısım obaların, daha sonra bugün Karataş köyünün bulunduğu topraklara yerleşerek bu köyü kurmuş olabileceği” varsayımlarında bulunmuştur. (Sevinç, 1983: 98–99)

2.c. Coğrafi konumuna göre ad alan yerler

Karşıyaka, Tişlaki, Tepebaşı, Yukarıbayır, Kayaönü gibi yerleşim mekânları coğrafi konumlarına göre ad alan yerlerdir. Karşıyaka Mahallesi önceleri yerleşim merkezinin karşı yakasında bulunduğu ve çoğunlukla göçmenleri barındıran bir yerleşim yeri olduğundan Karşıyaka adını almıştır. Tişlaki kelimesi “dıştaki” sözcüğünün yerel ağızla söylenişidir. Karşıyaka Mahallesi’nde olduğu gibi Tişlaki Mahallesi de şehir merkezinin uzağında olduğundan bu ismi almıştır. Ancak; Tişlaki Mahallesi de diğer birkaç mahalle gibi zamanla şehir merkezinde kalmıştır. Tepebaşı, Yukarıbayır ve Kayaönü Mahalleleri kuruldukları yerleşim yerlerinin özelliklerine göre adlandırılmışlardır.

2.ç. Su ile ilgili yer adları

Suburcu, Suya Batmaz, Allaben, Kastelbaşı, İncilipınar, Şanlı Dere, Kahvelipınar gibi yerleşim yerleri su ile ilgili yer adlarıdır.

Gaziantep kenti için su ve su yapılaşmalarının önemli olduğu şehrin merkezi yerlerinde bulunan kastellerden* ve hayratlardan anlaşılabilir. Bu

* Kastel, kelime olarak suyun bölümlere ayrıldığı yer anlamına gelmektedir. Kentin çeşitli bölgelerinde bulunan sular, yeraltı kaynaklarıyla belli merkezlere getirilerek, bu merkezlerden de kanallar yardımıyla zaman içerisinde şehrin önemli ölçüde su ihtiyacını karşılamıştır. Bu kanallar genel olarak kentin önemli arterlerinden ve camii altlarından geçirilmiştir. Evler de, su ihtiyaçlarını karşılayabilmek için genellikle bu kanallar üzerine ya da yakınına kurulmuş ve bu evlerden kanallara

durum sosyal ve kültürel hayata da yansımıştır. Su ihtiyacından kaynaklı yapılaşmalar, kentin mimarisi yanında yer adlarına da esin kaynağı olmuştur. Ali Yücel, *Gaziantep Suburcu Caddesi'nin Tarihçesi (1930–1950)* adlı kitabında, Hulusi Yetkin ile yaptığı görüşmede “Antep’e gelen suyun üç kaynaktan oluştuğunu, birincisinin Alleben Deresi, ikincisinin Sof Dağlarından gelen su kaynağı ve üçüncüsünün de Kadı Mahir Efendi’nin yaptırmış olduğu yeraltı su kaynakları olduğunu” ifade etmiş ve “suların yeraltı livaslarıyla** Pancarlı’dan şehre taşındığını ve evden eve dolaştıktan sonra Şehreküstü tarafına doğru aktığını” belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Ali Yücel aynı kitabında, Gaziantep’in yerlisi, kültür ve düşünce adamı olan Halit Ziya Biçer ile yaptığı görüşmede şehre gelen suyun livaslardan akarak evlerin “hayat”ında (avlu) ganelere*** (havuz) geçtiğini, bu sulara hiçbir zaman bulaşık, kirli suyun akmadığını çünkü bu ganelerin altında bulunan kirli su havuzlarının kirli suyun temiz suya karışmasını engellediğini, bu kirli suyun da bostanlara aktığını ifade etmiştir. “Ganelerin siyah taştan döşenmiş olduğunu, evin “hayat”ının ortasında yer aldığı” belirttikten sonra suyun üç kaynağından söz etmiştir. (Yücel, 2004: 15) Halit Ziya Biçer, “suyun doğduğu yer olan Pancarlı’dan Antep’e gelene kadar üç tane büyük toplanma yeri yapıldığını, bunlar aracılığıyla suyun dağıtımının sağlandığını, bunlardan birincisinin şimdiki Gaziantep Üniversitesi’nin arka tarafında, ikincisinin Gaziantep Lisesi karşısında, üçüncüsünün ise şimdiki Keyvanbey Pasajı’nın

kuyu açılmıştır. Bu kuyular aynı zamanda sıcak yaz aylarında erzakların kuyulara sarkıtılarak uzun süre muhafaza edilmesinde de kullanılmıştır. (Ağcabay, 2006a: 14)

Su mimarisinin eşsiz örneklerinden olan kasteller, yeraltında insan eliyle kayaların oyulmasıyla yapılmıştır. Özellikle yaz aylarında sıcaktan bunalanlar, serinlemek için yine kastelleri kullanmıştır. Dinlenme, susuzluk giderme gibi ihtiyaçlar için de kullanılan kastellerin, ikinci bir havuz bölümü ise, çamaşır, yün ve bulaşık yıkanmakta kullanılmıştır. (Ağcabay, 2006a: 14)

** Evden eve bağlantıları olan su kanalları.

*** Gaziantep’te bir başka su yapısı ise, ganelerdir. Yeraltında akan su evlere geçer, gane dediğimiz sistemle evden eve geçerek, akar bostan arasına, oradan Allebene dökülürdü. Ganelerin bir geliş bir de gidiş kanalı vardır. Kanallar kiremitlerle yapılmıştır. Ganeden suyun geliş ağzına ganenin boğazı denirdi. Boğazdan gelen su temiz diye düşünülür bu yüzden daha çok ganenin boğazından su içilirdi. Komşu komşunun hakkını korur, kendi ganesinden geçen suyu kirlenmemeye özen gösterirdi. Onun için gane başında kulplu taş veya şapşak durur, kullanılacak su bu kaplarla alınır. Gaziantep’te bu sistem 1960’lı yıllara kadar birçok evde devam etti. Şehre şebeke suyu bağlandıktan sonra ganeden gelen su evde daha çok temizlik için kullanıldı. Akan su evden eve geçerek hayatın ortasındaki ganeye gelirdi. (Köylüoğlu, 2006: 28)

yerinde bulunan Maarif Bahçesi'nin içerisinde olduğunu" ifade etmiş ve "en son durak olan Maarif Bahçesi'ndekine yüksek bir burç olmasından dolayı Su-burcu denildiğini ve bu burcun 1963 yılında yıktırıldığını" belirtmiştir. (Yücel, 2003: 15) Bu burçlar ile kentin su ihtiyacı karşılanmış, kente su büyük güçlüklerle ulaştırılmıştır. Su ile ilgili bu zorluklardan ötürü kentin sokaklarında birçok kastele rastlandığı söylenebilir.

Gaziantep'i kuzey-güney yönünde ikiye bölen Alleben Deresi'nin adının nerden geldiği konusunda çeşitli varsayımlar vardır. Şakir Sabri Yener, "Aynülleben-Alleben-Allıben-Alluben" başlıklı makalesinde bu varsayımları şöyle özetler. Bunlardan ilkini, C. C. Güzelbey, 2 Ekim 1970 tarihli *Sabah Gazetes'i*ndeki "Alleben" başlıklı yazısında ifade etmiştir. Güzelbey'e göre, Hazreti Ömer'in ordusu, çölü geçip kalabalık bir şekilde pınarın beslediği dere kenarına geldikleri vakit, suyun kayalardan atlayıp saçtığı, beyaz köpüklü akışına bakıp "süt gibi" anlamına gelen "Aynülleben" demişler ve Gaziantep ağzı bu Arapça sözcüğü "Alleben" şekline sokmuştur.

İkinci varsayımda Yener, Gaziantep'te bir lisenin Fransızca öğretmeninin Latince "Alluben" in "içme suyu" anlamına geldiğini ifade ettiğini belirtir. Ancak kaynak kişi olarak kullandığı Fransızca öğretmenin kimliği hakkında bilgi vermez. Aynı kaynak kişi, bu kelimenin aslının aynülleben değil, alluben olabileceğini belirtir. Yener, kaynak kişinin bu görüşlerini Romalılar ve Bizanslıların uzun süre Gaziantep'te yaşadıklarından bu varsayımın muhtemel olacağını ekleyerek destekler.

Şakir Sabri Yener, araştırmacı Ömer Özbaş'ın öne sürdüğü üçüncü bir varsayımdan bahseder. Özbaş'a göre, Arapça "Aynülleben" sözcüğünün öz Türkçesi "Allı ben" olabilir. Alleben denilen sahre yeri kara topraklı geniş bir alanı kaplar. Özbaş, önceden "bu alanlara bostan ekildiğini, ilkbaharda arpa başak vermeye yaklaştığı zaman yeşillikler arasında kırmızı gelinciklerin

açtığı, bostanların kapsadığı alanı yekpare bir gelincik tarlasına döndürdüğünü” belirtir. Kara toprak üzerindeki al gelincikleriyle bu alanın, güzel bir kızın pembe yanaklarındaki “ben” e benzediğini ve bu alana “allı ben” denildiğini ifade eder. Özbaş, “gelincik mevsimi geçtikten ve ikinci ürün de kalktıktan sonra kara topraklı bostanların bu güzel mesirenin ortasında bir güzel yüzdeki siyah “ben” gibi alleben adını koruyarak kaldığı” çıkarımında bulunmuştur. (Yener, 1972: 14)

Mustafa Güzelhan, “İncili (İncirli) Pınar” başlıklı makalesinde İncilipınar Mahallesi’nin ve Sokağı’nın adını Kırkayak bahçesinden Alleben deresine gidildiğinde, dere kenarında iki kaya arasındaki çatlaktan kaynaklı, yönü kuzeye bakan su kaynağından aldığı öne sürmektedir. Ancak İncilipınar adının nerden geldiği ile ilgili birkaç rivayet bulunmaktadır. Güzelhan’a göre bu ad, pınarın evvelce çıktığı kayanın yanı başında bir incir ağacı bulunmasından ve suyun inci taneleri gibi fışkırmışından dolayı verilmiştir. Güzelhan’ın makalesinde belirttiği bir diğer rivayete göre; derenin aktığı yerdeki kayaların arasında yaz aylarında beyaz çiçek açan bir bitki bulunmaktadır. Antep’te buna “keber inciri” adı verilir, bu çiçeğin meyvesi de aynı adla anılmaktadır. Pınarın isminin bu çiçekten geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır. (Güzelhan, 1965: 17)

Necdet Sevinç, *Gaziantep’te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları* adlı kitabında Gaziantep’e şehir içinden akan Alleben Deresi’nin kıyısında İncili Pınar adında bir pınarın olduğundan bahsederek yakın zamanlara kadar halkın mesire yerlerinden olan bu pınarın bugün kurduğunu ifade eder. Sevinç, XVII. yüzyılda Bozulus’a tabi oymaklardan birinin İncili, Musacalı Aşireti’ne tabi bir başka oymağın da İncili Obası adını taşıdığını tespit ettiği kitabında İncili Pınar’a bu oymaklardan birinin ad vermiş olabileceği varsayımında bulunmuştur. (Sevinç, 1983: 94)

2.d. Tabiatın bitki örtüsü ile ilgili adlandırmalar

Sarı Güllük, Dutluk, Kavaklık, Kozluca, Zeytinli, Değirmişem, Çamlıca, Karlık, Pancarlı, Bostancı gibi yerleşim mekânlarına verilen isimler tabiatın bitki örtüsü ile ilgili adlandırmalardır. Bu yerleşim mekânlarından yola çıkılarak halkın adlandırma yaparken tabiatın bitki örtüsünü de göz önünde bulundurduğu söylenebilir. Gül, dut, kavak, koz, zeytin, çem (çim), çam, kar, pancar, bostan gibi meyve, sebze, bitki veya iklim özelliği bölgeye ad olacak kadar belirgin bir yapı taşımaktadır. Yer isimlerine kaynaklık eden bitkiler bu bölgede yetiştiği veya yetiştirildiği için bu şekilde bir adlandırma yapılmıştır.

Kavaklık Sempti, adını Kavaklık mesire yerinden almıştır. Antep harbinde Fransızların karargâhı Amerikan Kolej binası olmuştur. Kavaklık, Fransızların karargâhına çok yakın olması nedeniyle Antep halkı savunma yaparken bu mesire alanından sık sık faydalanmış ve Fransızlara saldırmışlardır. Bülent Ağcabay'ın "Kavaklık'tan Küçük Bir Kesit" başlıklı makalesinde Fransızlar, "1920 yılında saldırı ve halkın savunmasını engelleme amaçlı kavaklıktaki tüm ağaçları kesmiş ve bu ağaçları odun olarak kullanıp kış şartlarında ısınmışlardır." (Ağcabay, 2006b: 4) Eskiden kavak ağaçlarının dikili olduğu bu bölgede günümüzde söğüt ağaçları bulunduğundan kavaklığın bugünkü görünüşüyle adı arasında uyumsuzluk vardır. Çünkü Kavaklık'ta bir tek kavak ağacı yoktur. Bülent Ağcabay makalesinin devamında, Kavaklık'ın, zaman içerisinde belediyeler tarafından özel mülk sahiplerinden satın alındığını ve belediyenin, "ağaç bayramı" düzenleyerek derenin iki tarafına söğüt ağaçları diktirdiğini, fakat adının "Kavaklık" olarak devam ettirildiğini ifade eder. (Ağcabay, 2006b: 3) C.C.Güzelbey'in "Kavaklık" başlıklı makalesinde ise Antep suyunun şehre yetip arttığı günlerde derenin iki yanındaki tarlalarda kavak yetiştirildiği için bölgeye bu adın verildiği ile ilgili söylencelere yer verilmiştir. (Güzelbey, 1963b: 18–19)

3. Çevredeki yapılara ilişkin adlar verme

Hastane, Hapishane, Fabrika, Tekel, Kırkayak, Başkarakol, Bahçelievler, İstasyon, Binevler ve Kalealtı, Meteoroloji gibi yerleşim yerleri isimlerini çevredeki yapılardan almışlardır. Sözlü kültürde yaşayan insanlar gidecekleri yeri bulmak için harita, tabela veya şehir rehberlerini kullanmak yerine o yeri bilen birinin tarifıyla bulurlar. Ancak yol tarifi de çoğu zaman semt, mahalle, cadde ve sokak isimleri söylenilerek yapılmaz. Yol tarif eden kişi, gidilecek olan yerin yakınlarındaki belli başlı yapıları esas alarak yolu tarif eder. Gidilecek yerin yakınlarında hastane, hapishane, fabrika gibi yapılar olursa bu yapılara göre yön bulunur. Sözlü kültürün yön bulmadaki bu yaklaşımı yer isimlerinin verilmesinde de kullanılan bir yaklaşım olmuştur. Caddelerde ya da sokaklarda bulunan hastane, fabrika, hapishane gibi yapılar zamanla bur mekânlara verilen yer isimleri haline gelmiştir.

Hastane Caddesi'nde bir Hastane, Hapishane Caddesi'nde eskiden St. Mary Kilisesi olan şimdiki Kurtuluş Camisi'nin avlusundaki küçük yapının terk edilmiş bir hapishane yapısı, Fabrika Caddesi'nde önceden İplik Fabrikası olarak kullanılan bir fabrika binası, Tekel Caddesi'nde ise daha önceleri Tekel Fabrikası olarak faaliyet gösteren bir bina olduğu bilinmektedir.

Bu yapılardan bazıları bugün için işlevli olmasalar da bir dönem insanının yaşamında oynadığı rolden olsa gerek yer adlarında yaşatılmaktadır.

Kırkayak semti, ismini aynı semtte bulunan Kırkayak Parkı'ndan almıştır. Bülent Ağcabay *68'lilerin Kırkayak Kahvesi* adlı kitabında, Kırkayak Parkı'nın "1898 yılında o dönemin belediye reisi Izrapzade Ahmet Hamdi Efendi (Barlas) tarafından yaptırıldığı", "o dönemin kaymakamı Necmeddin

Bey'in parka kendi adını vermek istediğini" ancak halkın "parkın etrafında bulunan kırk sütundan dolayı parkı Kırkayak olarak adlandırmayı" seçtiğini ifade eder. (Ağcabay, 2004: 12) 1980 yılında bu parkın adı Gaziantep şehrinin kuruluş yıl dönümü olan 25 Aralık'a istinaden 25 Aralık Özgürlük Parkı olarak değiştirilmesine rağmen parkın etrafındaki kırk sütun bu semtte yer almaya devam ettiğinden semt Kırkayak adını korumuştur.

Gaziantep şehrindeki bir diğer yerleşme mekânı Başkarakol'dur. Bu mevkide daha önceleri bir karakol olduğu, bu karakolun şehrin en başında ve en büyük karakolu olduğu söylenmektedir. Bu mevkide bugün böyle bir karakol bulunmamaktadır. Bahçelievler Mahallesi, burada bulunan evlerin bahçeli olmasından, İstasyon Caddesi, tren garının bu semtte yer almasından, Binevler Mahallesi, zamanında burada bin tane evin olduğunun söylenmesinden, Kalealtı Sokak, Gaziantep Kalesi'nin aşağısında yer almasından ve son olarak Meteoroloji Sokak, meteoroloji binasının burada bulunmasından dolayı isim alan yerleşim yerleridir.

4. Meslek ve bilim adları ile oluşan adlandırmalar

Sınıflandırmanın bir diğer maddesi olan meslek ve bilim adları ile oluşan adlandırmalarda Tabakhane, Öğretmen evleri, Çamurcu, Bey, Mezbaha, Haphap, Karagöz, Postacı, Halıcı ve Boyacı gibi yerleşim yeri adları görülmektedir.

Geleneksel mesleklerin yaygın olduğu Gaziantep'te ticaretle birlikte özellikle mezbaha ve tabaklama işlerinden ötürü deri ustaları, yemeni ustaları, bunlardan başka testi ve çömlek ustaları kentte gelişme göstermiş ve bir semte yer adı olabilecek kadar çoğalmışlardır.

Öğretmenevleri Mahallesi'nde öğretmenlerin, Postacı Sokak'ta meslek adını sokağa veren postacı(ların)nın, Halıcı Sokak'ta halıcıların ve Boyacı Mahallesi'nde boyacı ustasının oturmasından dolayı bu yerleşim yerleri bu isimlerle anılmıştır.

Bu mesleklerin yoğunlukta olduğu mekânlar icra edilen meslek dallarıyla anılmaya başlamış ve zamanla o yerleşim yerinin adı olmuştur. Gaziantep'in Tabakhane, Halıcı, Boyacı gibi yerleşim mekânları bunlara örnek gösterilebilir. Sanayileşmeyle birlikte bu meslek alanları da azalmaya hatta yok olmaya yüz tutmuştur ancak yer adlarında bu geleneksel meslekler yaşatılmaya devam etmektedir.

Bey Mahallesi adından yola çıkılarak zamanında bu bölgede hüküm süren feodal yapıyla beylerin oturduğu düşünülebilir.

26 Ocak 1933 tarihinde Gaziantep'e gelen Atatürk, 27 Ocak 1933 tarihinde nüfus müdürlüğüne Bey mahallesi nüfus kaydını yaptırmıştır. Atatürk'ün de kaydını bu mahalleye yaptırmasıyla Bey Mahallesi önemini daha da arttırmıştır. Ancak, Atatürk'ün Bey mahallesine kaydını yaptırmasının nedeni hâlâ tahminlerden öteye geçememektedir.

Karagöz yerleşim adı sınıflandırılırken meslekler grubu altında alınabilir. Çünkü Karagöz caddesinin devamında Gaziantep, Kozluca Mahallesi, eski buğday arasasının kuzeyinde yer alan Tahmis Kahvesi'nde eskiden özellikle Ramazan günlerinde karagöz oynatılmış. Karagöz ustaları buraya gelir ve oyunlarını izleyicilere sergilerlermiş. Bu kahvehane Mevlevihane'ye gelir amaçlı yaptırılan dükkânlardan yalnızca bir tanesidir. Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicil kayıtları, 1635 tarihli vakfiyesi ve Mevlevihane'nin semahane kapısı üzerindeki 1638 tarihli Farsça kitabesinden "Ayıntab Sancak Beyi Türkmen Mustafa Ağa Bin Yusuf"

tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Gaziantep'te Karagöz oyunu oynatan belli başlı kahvelerin başında, Tahmis Kahvesi, Yüksek Kahve, Kavaf Pazarı'ndaki Çırçır Kahvesi ile Tabakhane'deki Dutlu Kahve gelir. (Ağcabay, 2006: 26) Bundan dolayı bu caddeye “karagöz” isminin verilmiş olabileceği varsayılabilir.

Buna karşılık; Necdet Sevinç, *Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları* adlı kitabında “Kazak-Kırgızlarda bir boy adının Karagöz” olduğunu “İran'da da oldukça kalabalık bir Karagözlü Türkmen aşiretinin” olduğunu “bunların aslen Safaviler devrinin ünlü Şamlu boyuna bağlı” olduğunu belirttikten sonra “ancak, Gaziantep'teki bu yer adının yukarıdaki boylarla alakalı olabileceğini zannetmediğini ifade eder. Ve “bu semtin, eğer adını bir oymaktan aldı ise, bu oymak Halep Türkmenleri arasındaki Eymir teşekkülüne bağlı Karagöz oymağı olmalıdır.” diyerek Karagöz adının kaynağını tespiti çalışmıştır. (Sevinç, 1983: 96–97)

Gaziantep'te mahalleye, sokağa hatta camiye adını veren Boyacı ile ilgili Akten Köylüoğlu *Gaziantep Tarih ve Kültür Dergisi*'nde yayımlanan “Efsanedeki Boyacı Camii” başlıklı makalesinde özetle, efsaneye konu olan boyacının bölgede yaşayan bir Gaziantep'li olduğunu ve zor durumda olan birine yardım etmesinden dolayı efsaneleştiğini ifade etmiştir. (Bkz. Bölüm 2.C.1)

5. Dini müessese ve manevi hayatla ilgili adlar

Dülük Baba, Bişirici, Ali Baba, Kurban Baba, Hacı Baba, Aydın Baba, Eydi Baba, Yunus Emre, Hoca Ahmet Yesevi, Yuşa, Pürsefa, Saçaklı gibi manevi kişiliklerin adları yerleşim mekânlarına verilmiştir. Gaziantep'te Hacı Baba, Ali Baba, Yuşa, Saçaklı gibi manevi kişiliğe sahip kimselerin adlarının

yerleşim yerlerine verilmesinden dikkat çekebilecek ölçüde farklı olan yerleşim yeri adı Dülük Baba Mahallesi'nde görülebilir.

Dülük Baba Mahallesi'nin tarihi gelişimi incelendiğinde burada yaşayan manevi kişiliğe haiz bu kimsenin adının Dülük olmadığı aslında Dülük adının zaten tarihin çok eski dönemlerinden beri var olduğu tespit edilmiştir. Dülük Baba, diğer manevi kişiliğe sahip olan kimselerin adlarının yerleşim mekânlarına verilmesinden farklı olarak; adını, zaten adı belli olan yerleşim yeri Dolikhe'den almıştır. Bu noktadan hareketle Dülük adının onun doğuşta verilmiş adı değil, yattığı yerin adından aldığı bir isim olduğu söylenebilir. Yani adını yaşadığı yere vermemiş, yaşadığı yerden almıştır denilebilir.

Dülük Baba'nın türbesinin bulunduğu yerleşim yeri çok eski çağlara dayanmaktadır. M.Ö. 300 yıllarında kurulmuş olan antik kent Doliche, Gaziantep'in 10 km kuzeyinde doğu-batı ve güney-kuzey yollarının kavşağında olması dolayısıyla her dönemde önemini korumuştur. Antik dönemde önemli ticaret yollarının yakınında bulunan Doliche şehri, Mezopotamya, Suriye ve Pers krallıkları, eski Yunanistan ve Roma uygarlıklarından etkilenmiştir. Şehrin erken dönemlerinden beri yakınındaki Dülük Baba Tepesi'nde bir kutsal merkez yer almaktadır. Şehrin prehistorik çağlardaki adını bilmememize rağmen bu zamandan kalan buluntular burada bir yerleşim merkezi olduğunu açıkça göstermektedirler.

"Dülük" kenti Hititlerin önemli dini merkezlerin biri olduğu için ayrı bir önem kazanmıştır. Dülük kentinin güney batısındaki Dülükbaba Dağı üzerinde bulunan, Teşüp, Roma ve Yunan kültüründe büyük yer tutan Zeus ve Jüpiter'in de kaynağıdır. Hitit İmparatorluğu'nun dağılma evresinde Hitit İmparatorluğu'ndan ayrılan Karkamış Krallığı burada vücut bulmuştur.

Şimdi Dülük diye bilinen yere tarihte, Asuriler “Babigü”, “Bilabhi”, “Doluk”, Yunan ve Romalılar “Dolichenus”, “Doulichia”, “Doliche”, Bizanslılar ise “Tolonbh” demektedirler.

Klasik dönemlerdeki adı Dolichenus olup, Dülük adı buradan bozulmadır. Roma döneminde de önemli olma özelliğini koruyan kentte, Hitit dinini büyük tanrılarında Teşup, karakter değiştirmiş ve Roma ordularındaki askerlerin çok sevdiği ve inandığı Dülük (Jüpiter Dolichenus) adıyla yenilenmiştir.

Bugün için Dülük köyünde, demiryolunun doğusunda kalan Keber tepesi üzerinde bir zamanların büyük kenti Doliche'nin kalıntıları yer almaktadır.

C.C. Güzelbey, *Gaziantep Kültür Dergisi*'nde yazdığı “Dülük Baba Tepesi” başlıklı makalesinde Dülük Baba'nın, asıl isminin “Davut Ejder” olduğunu “Hz. Ömer'in hazırladığı orduya dâhil olup Antep'in fethinde bulunarak savaşta yaralandığını ve şehit düştüğünü” muhtelif kaynaklardan yararlanarak tespit ettiğini belirtir. (Güzelbey, 1966a: 153)

Güzelbey aynı makalesinde Dülük Baba'nın Yavuz Sultan Selim ile ilişkisini, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserinden alıntılarla şöyle aktarır: Dülük Baba'nın Yavuz Sultan Selim'in muasırı bir derviş olduğu Sultan Selim'in Mercidabık Savaşı öncesinde kendisiyle görüştüğünü, duasını aldığını Dülük Baba'nın kendisine Mısır'ın hangi gün fethedileceğini söylediğini ve fethin söylediği gün gerçekleştiğini aktardıktan sonra, Yavuz'un, sefer dönüşünde Dülük Baba'nın vefat ettiğini görünce, mezarının bulunduğu yere bir türbe yaptırdığını yazısının devamında belirtir. Ancak günümüzde tahribat gibi sebeplerle ve bugün türbesi olmayan Dülük Baba'nın mezarının da bilinmemektedir. (Güzelbey, 1966a: 153)

Güzelbey, adı geçen makalesinin devamında Doliche yerleşim yerine Dülükbaba denilmesine dair rivayet olduğunu belirttikten sonra “Karaçomak, Pürsefa ve Davud Ejder’in İslam savaşında birlikte mücadele ettiklerini Karaçomak ve Pürsefa’nın şehit olduklarını Davut Ejder’in de bir Müslüman savaşçı grubu ile Dülük Dağı’nın kuzeyinde Çayırğan denilen yerde ağır bir yara alarak şehit olduğunu ifade eder. Yazısının devamında, harpten sonra Davut Ejder’in dağın güney batısında Antep Vadisine hâkim bir yere gömüldüğünü ancak aradan yüzyıllar geçmesine rağmen mezarının yerinin bilinmediğini fakat bir gün bir katırcının Davut Ejder’in gömülü olduğu yeri öğrendiğine dair bir rivayeti aktarır. (Güzelbey, 1966a: 154). (Bkz. Bölüm 2.C.1)

Manevi kişiliklerden bir diğeri olan Pişirici hakkında Bülent Ağcabay “Yer Altındaki Tarih Pişirici” başlıklı makalesinde O. Göğüş’ten aktararak, kastelin meşid bölümüne geçen yerdeki odacıkta bir mezar, mezarın içinde bir yatır olduğunu, yatırın adının “Beşinci” hazretleri olduğunu, halkın zamanla “Beşinci” yerine değişik bir söylemle buraya, “Bişirici” dediğini ileri sürmektedir. (Ağcabay, 2006a: 14)

Ağcabay aynı makalesinde, C.C.Güzelbey’in de Pişirici Mescidi ve Kasteli’ni araştırdığını belirterek Güzelbey’den alıntılıyarak burası için şunları yazmıştır. Güzelbey, Beşinci’den kaldığı iddiasıyla saklanan bir tasın, “tepesi deliğin Naciye Hoca” adında bir hanımın yanında muhafaza edildiğinden bahseder ve özellikle doğum yapacak kadınların Mescide gelerek, bu tasla su içtikleri takdirde doğumun kolay olacağı inancı günümüze kadar geldiğini ifade etmiştir. (Ağcabay, 2006a: 15–16)

Bir diğeri yerleşim mekânına adını veren manevi kişiliği olan isim ise Hacı Baba’dır. Bugünkü Şehitkamil ilçesinin Karşıyaka semtinde bulunan ve adını taşıyan mahalle ve türbesi olan Hacı Baba’nın kerametleriyle ilgili

rivayetler bir çok araştırmacının makalesine konu olmuştur. (Bkz. Bölüm 2.C.1).

Pir Safa ismi, türbesinin de bulunduğu yerleşim mekânına ad olarak verilmiştir. C. C. Güzelbey, Pir Safa ismi ile ilgili yazdığı makalelerde Pir Safa'nın tarihi kişiliği ve kimliği hakkında bilgiler verir. (Bkz. Bölüm 2.C.1).

Saçaklı ya da Saçaklızade olarak da bilinen bu kişinin manevi şahsiyete sahip bir kimse olduğu ifade edilmektedir. Bu kimsenin kerametlerinden dolayı mezarının olduğu yer olarak tahmin edilen türbesinin bulunduğu caddeye Saçaklı adı verilmiştir. Saçaklı ile ilgili olduğu söylenen birçok keramet, Gaziantepli araştırmacıların çalışmalarına konu olmuştur. (Bkz. Bölüm 2.C.1).

6. Halkbilimiyle ilgili yer adları.

şehreküstü, Perilikaya, Çıksorut, Hoşgör, Cinderesi, Eblehan gibi yerleşim yerlerine verilen isimler hakkında halkın anlatmaları dikkat çekmektedir. Mekân isimleri, halkın hafızasında efsaneler, menkıbeler ve anlatılar olarak yaşamaktadır. (Bkz. Bölüm 2.C.1).

Ercüment Asaf Yanıç (K.K.1) ile 19.11.2006 tarihinde yapılan görüşmede Eblehan yerleşim mekânının adının kaynağı üzerine çeşitli görüşler tespit edilmiştir.

Kelimenin etimolojisini incelemeye çalışan Yanıç, eblehan kelimesinin leheb sözcüğü ile ilgili olabileceğini ileri sürer. Leheb, Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* adlı eserinde "alev" manasında verilmiştir. Tekrar "eb" sözcüğüne dikkati çeken Yanıç, adı geçen eserde

manasının baba, ata olduğunu tespit eder. Buradan da “Ebû-Leheb (alev babası): Hz. Muhammed’in amcası ve Abd-ül-Muttalib’in oğlu’dur. İslâm dinini kabul etmemiş ve halkı da bu dinî kabulden uzaklaştırmayı kendisine iş edinmiştir. [“Kur’ân-ı Kerim’de Tebbet yedâ ebî lehebin...” diye başlayan 111. Tebbet suresi bununla karısı Ümmü Cümeyi hakkındadır.]” (Devellioğlu, 1982: 653) maddesinden yola çıkar. Bu kişiye alev baba denmesinin sebebi ise rivayete göre, İslam dinini reddettiği için cehennemde yanarken kendi odununu kendisinin taşıyacak olmasındandır. Bir diğer varsayımda ise Kemal Antepe, 19.11.2006 tarihli görüşmede Arapça bir sözcük olan “Ebleh” sözcüğü üzerinde durmuş ve Arapça, pek akılsız, ahmak, bön, alık olan bu sözcük zamanla halk ağzında “ebleh+an” şekline geldiğini varsayılmamıştır. Delillerin anıldığı, var olduğu yer anlamına geldiğini düşünen Antepe’nin de varsayımı farklı bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir.

7. Hayvanlarla ilgili adlar.

Balıklı, Kargasekmez gibi yerleşim mekânları hayvanlarla ilgili yer adları olarak incelenebilir.

Sınıflandırmada yer alan hayvanlarla ilgili yer adlarında geçen Balıklı yerleşim yeri adını, şimdiki Adliye Binası’nın bulunduğu yerin arkasındaki parkta bir dönem var olan havuz ve o havuzda beslenen balıklardan almıştır. Şehirleşmeyle beraber havuz ve balıklar oradan kaldırılmış ama bu yerleşim yeri bu balıklı adıyla anılmaya başlamıştır.

Necdet Sevinç, *Gaziantep’te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları* adlı kitabında halkın buraya Balıkağan dediğini, bu kelimenin balıklı=çamurlu sözünden türetilmiştir olabileceğini ifade etmektedir. (Sevinç, 1983: 110)

Kargasekmez yerleşim yeri, kargaların bile gelip konmadığı ıssız bir yer olan bölgeye uygun düştüğü için benzetmeden esinlenerek “kargasekmez” olarak anılmaya başlanmış ve bu şekilde de adlandırılmıştır.

8. a. Padişah, vezir gibi idareciler

Sultan Selim, Yavuz Sultan, Mithat Paşa, Fevzi Paşa, Sefer Paşa, Süleyman Şah gibi padişah, vezir, idareci gibi Gaziantep için önemli kişilerin isimleri yerleşim mekânları ad olarak verilmiş.

Bu yerleşim mekânlarından iki ayrı yeri olan Sultan Selim yerleşim yeri ve Yavuz Sultan yerleşim yerine adını veren Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in sefere giderken Gaziantep'ten geçtiği ve bu sırada Dülük Baba ile karşılaşmış ve konuştuğu Dülük Baba maddesinde işlenmiştir.

8. b. Fikir, sanat, ilim sahalarında şöhret bulmuş şahsiyetler

Hasip Dürri, Mütercim Asım, Ömer Asım Aksoy, Cemil Cahit Güzelbey yerleşim mekânlarının isimlendirilmelerinde fikir, sanat ve ilim sahalarında çalışmaları bulunan kimselerin isimlerinden esinlenildiği görülür.

Asıl adı Mehmet Hasip olan Hasip Dürri, (1844- 1915) mahlas olarak “Dürri” takma adını kullanmıştır. Çok sayıda şiir ve gazelleri olan Hasip Dürri, edebiyat alanındaki eserleriyle, XVIII-XIX. yy dil çalışmalarına öncülük eden ve önemli katkılarda bulunan Mütercim Asım (1755–1819) , tarih çalışmaları şairliği ve en önemli çevirisi Kamûs olan çeviri eserleriyle, Türk Dil Kurumu Başkanlığı görevinde de bulunmuş olan Ömer Asım Aksoy (1898–1993) dil ve Gaziantep ağız çalışmalarıyla, Aslen Avukat olan Cemil Cahit Güzelbey ise Gaziantep tarihi ve kültürü çalışmalarıyla Gaziantep'in önde gelen ve Gaziantep halkı tarafından bilinen kişilerdir.

8. c. Orduyla ilgili yerler (mensupları, şehitler, gaziler)

Şahinbey, Karayılan, Şehit Kamil, Gazi Muhtar Paşa, Gaziler, Fedai Mehmet, Alaybey, Şehitler, Adsız Şehitler, Tüfekçi Yusuf, Nakıp Ali, Ali Nadi Ünler, Dayı Ahmet Ağa gibi yerleşim mekânları orduyla ilgili yer adlarıdır.

Bu yerleşim yerlerine isimlerini veren ordu mensuplarından “Düşman askerleri cesedimi çiğnemedi Antep’e giremez” diyen Şahin Bey, 28 Mart 1920’de Kilis-Antep yolu üzerindeki köprünün ortasında süngülenerek şehit olmuştur.

Karayılan, Antep’in işgali üzerine, bütün masraflarını kendisi karşılayarak başında bulunduğu aşiretini silahlandırmış, çeteleriyle Fransızlarla çarpışmıştır. 24 Mayıs 1920 günü yapılan çarpışmalarda şehit olmuştur.

Şehit Kamil, annesine saldıran Fransız askerlerine direnmiş ve göğsünden süngülenerek şehit olmuştur.

Fedai Mehmet, ordu tarafından kendisine verilen mektubu istenilen yere götürürken Fransız askerlerine yakalanmıştır. Fransız askerlerinin işkencelerine rağmen mektubu vermemiş ve yutmuştur. Ellerinden kurtulan Fedai Mehmet gazi olarak hayatına devam ederken vefat etmiştir.

Tüfekçi Yusuf, cephane sıkıntısının baş gösterdiği harbin en zor günlerinde ordu için tüfek yapmış ve orduyu bu zor durumdan kurtarmıştır.

Nakıp Ali, Ali Nadi Ünler (1895–1986) ve Dayı Ahmet Ağa (1863–1927) da çok büyük emek ve fedakârlıklarla harpte Antep saflarında mücadele etmiş ve cephelerde büyük yararlılıklar göstermiş ordu mensuplarıdır.

9. a. Eski idareciler (paşa, kaymakam, vali, belediye başkanı)

Kılıç Ali, Darendeli Hüseyin Paşa, Ali Fuat Cebesoy mahalli şahsiyet sınıflandırmasında eski idareciler bölümünde yer alan yerleşim mekânlarına isimleri verilmiş kimselerdir.

1920–1938 yılları arasında Antep milletvekili olarak TBMM'de bulunan Kılıç Ali, 1970'de Yeni Türkiye Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır.

Doğum tarihi bilinmeyen Darendeli Hüseyin Paşa, gösterdiği yararlılıklarla paşalığa yükselmiş aslen Darendeli bir yeniçeri olmasına rağmen çalışmalarıyla valiliğe kadar yükselmiş ve kamu yararına vakfetme gücündeki hayırsever bir kişidir.

Ali Fuat Cebesoy, (1882–1968) Kurtuluş Savaşı komutanlarından. Diplomat kimliği ile büyük yararlılıklar göstermiş ve son dönemlerinde milletvekilliği de yapmış bir siyaset adamıdır.

9. b. Başka dine mensup olanlar

Mr. Ayizli yerleşim mekânı sınıflandırmada başka dine mensup olanlar başlığı altında yer almaktadır.

Antep savunması esnasında işgal kuvvetlerce kesilen Dülük Baba Ormanlarını yaptığı çalışmalarla yeniden ağaçlandıran ve bir Amerikalı olan Mr. Ayizli'den esinlenilerek yerleşim yerine bu isim verilmiştir.

Yer adları anlamları yanında, fonksiyonlarına göre de sınıflandırılabilir. İşte bu esnada adlandırma maddi, sembolik ve işlevsel olmak üzere üç

anlamını da içerir, ama her biri bu anlamları farklı düzeylerde içerir. Bişirici Sokak sınıflandırmada manevi şahsiyetle ilgili olan maddeye dâhil edilmiştir. Bunun yanında Pişirici olarak da bilinen bu kimsenin mescid olarak kullanılan yapısı aynı zamanda kastel özelliği de taşımaktadır. Bu durumda Pişirici şahsiyet olarak manevi kişiliğe sahip olduğu için sınıflandırmada bu gruba dâhil edilirken, yapısal özelliği ve fonksiyonu gereği sınıflandırmada su ile ilgili gruba da dâhil edilebilir.

İşlevsellikle ilgili bir diğer durum ise Hacı Baba, Aydın Baba ve Kurban Baba yerleşim yerlerinde görülebilir. Bu yerleşim yerleri sınıflandırmanın manevi hayatla ilgili olan grubuna dâhil edilmiştir. Buna karşın bu üç yer de tepeler üzerinde kurulmuştur. Bu durumda bu yerler aynı zamanda sınıflandırmanın yeryüzünün tabii yapısı grubuna da dâhil edilebilir.

Aynı durum Kolejtepe yer adı örneğinde de görülebilir. Kolejtepe sınıflandırmanın yeryüzünün tabii yapısı grubunda yer alırken tepede bulunan kolej binasından dolayı çevredeki yapılara ilişkin adlar verme grubuna da dâhil edilebilir.

Farklı bakış açılarıyla incelendiğinde farklı bir tasnif yapmak ya da yapılan tasnifi daha da genişletmek mümkün olabilir. Yapılan tasnif denemelerinin yerleşim mekânının kültürü ile mutlaka ilgisi olduğu söylenebilir. Yer adlarının, bir ulusun kültürünü özellikle yer adı verilen yerleşim mekânlarının kültürünü yansıttığı düşünülebilir. Bir bölgenin kültürünü yansıtan kavramlar dünyasını ya da bir şehir için önemli olan kavramları yer adlarında bulmak mümkündür. Halkın oturduğu, yurt tutacağı yere ad verirken hangi öğelere önem verdiği, hangi kavramlara başvurduğu ve genellikle bakış açısı kendini yer adlarında gösterebilir. Yerleşim mekânlarına verilen isimlerde insanların kendi yaşantı, duygu, düşünce ve

kültürlerinden etkilenmesi olasıdır. Yer adları geçmiş ile gelecek kuşakları bir arada tutan ortak bir tarihtir.

Bu bağlamda toplum belleği ile yer adı arasında bir bağlantı olduğu düşünülebilir. Anthony D. Smith *Ulusların Etnik Kökeni* adlı kitabında toplulukların belirli yerleşim yerlerinden ayrılamadıklarını söylerken nedenini de şöyle açıklar: Kendilerinin olduğunu hissettikleri bir toprağa sahip olmuşlarsa, sözlü gelenekleri, eğitim ve toplu ibadet yoluyla kolektif bilinçlerini yaymaya devam ederler. (Smith, 2002: 235). Kolektif bilincin yarattığı ortak bir tarihsel anlayış, birbirini izleyen kuşakları, ortak birikime eklenen deneyimlerle birleştirir.

İşlevsel olarak incelendiğinde sadece coğrafi anlamda yön bulmayı kolaylaştırmak amacıyla kullanılan ve de yararlı olan yer adlarının bu işleviyle kalmayıp aslında bünyesinde bölgenin imgesini ve kodlarını da sakladığı düşünülebilir. Kevin Lynch, *Cogito Dergisi*'nin "Kent ve Kültürü" adlı sayısında yazdığı "Çevrenin İmgesi" adlı makalesinde "yolumuzu bulurken stratejik bağlantı halkasının, çevresel imge olduğunu; somut dış dünyanın kişinin zihninde yer eden genel imgesel görüntüsü" olduğunu vurgular. Bu imgenin, anlık algılamaların ve geçmiş deneyimlerin anılarının birlikte doğurdıkları bir ürün olduğunu, bilgileri yorumlamakta ve eylemi yönlendirmekte kullanıldığını tespit eden Lynch makalesinin devamında "çevremizi tanıma ve biçimlendirme gereksiniminin çok önemli" olduğuna dikkati çeker ve özetle, imgenin köklerinin geçmişin derinliklerine çok fazla indiğini ve dolayısıyla, bu imgenin birey için gerek uygulamada, gerekse duygusal açıdan büyük önem taşıdığını belirtir. (Lynch, 2007: 153)

Lynch aynı makalesinin devamında "hiçbir şeyin kendi başına algılanmadığına, çevresiyle, kendisini doğuran olaylar zinciriyle, geçmiş yaşantıların anısıyla ilintili olarak algılandığına" dikkat çeker. Lynch "her

yurttaşın, oturduğu kentin bir yeriyle uzun süren ilişkisi olduğunu, o kentle ilgili imgesinin anılar ve anlamlarla yüklü olduğunu” ifade etmiştir. (Lynch, 2007: 153)

Sonuç olarak, yer adları verilirken toplum bilinçli olmasa da mutlaka geçmişe dönük bilgilerden etkilenir. Bu bilgiler genel hatlarıyla tarihi ve kültürü içinde barındıran veri, kod ya da imge kavramlarıyla karşılanabilir. Bu sebeple her toplumun hatta her topluluğun kolektif hafızasında farklı kodlar veya veriler olduğu için yer adları ve bunların sınıflandırılması da farklılık gösterebilir.

II. BÖLÜM

TARİHTE VE EDEBİYATTA GAZİANTEP YER ADLARI

I. Gaziantep'teki Yer Adlarının Tarihi Süreç İçindeki Yeri

Gaziantep şehri, kuzey-güney yönünde Alleben deresi; doğu-batı yönünde ise Gaziantep kalesi tarafından ikiye bölünmüş bir şehirdir. Gaziantep şehir merkezinin tamamı merkeze bağlı iki ilçeden oluşur. Alleben deresinin ayırdığı bu ilçeler kuzeyde Şahinbey, güneyde Şehitkamil'dir.

Gaziantep, ilk çağlardan başlayarak çeşitli kültürlere ev sahipliği yapmış ve bu kültürlerin izlerini günümüze taşımış, İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle çağlar boyunca ekonomik etkinliğini korumuştur. Günümüzde de Gaziantep'in tarihi kentten metropole doğru hızlı bir geçiş süreci yaşadığı ve kentin geleneksel merkezinin yerini yeni yerleşim alanlarının aldığı söylenebilir.

Dünyanın pek çok tarihi kentinde, geçmişteki işlevlerini zamanla yitiren yapılara ve mekânlara yeni işlevler kazandırıldığı ve böylece insanların hafızalarındaki anlamlarının üzerine yeni anlamlar inşa edilerek tümüyle yok olmalarının önlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Eski mimari dokular dünyanın birçok kentinde mimari kimliklerini yitirmeden yeni işlevlerle kent içinde yeni odaklar oluşturmaktadır.

Her yerleşim mekânı modernleşme yolunda ilerlerken farkında olmadan eski ile yeni bir arada yaşatır. Gaziantep kentinde de eski ile yeni arasındaki zıtlık kentin mahalle, cadde ve sokaklarında görülebilir. Şehrin belli bölgelerinde toplanmış anıt, cami ve hanlardan yola çıkılarak yerleşim mekânlarının tarihi olup olmadığına dair fikirler öne sürülebilir.

Gaziantep'in özellikle sanayileşmeyle ve sosyo-ekonomik kalkınmayla birlikte bazı semtleri, modern binalardan ve yapılardan oluşmaktayken bazı semtleri ise, günümüz yayaları ve araba trafiği için elverişsiz hale gelmiş tarihi binalardan ve yapılardan oluşmaktadır. Şehir nüfusu artınca var olan yerleşim mekânları yetersiz kalmış ve halk yeni yeni yerleşim mekânları tasarlamak ve buralara yerleşmek zorunda kalmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nda Fransızların işgaline uğrayan Gaziantep şehrinin bazı eski mahallelerinde; Eblehan, Tepebaşı, Akyol, Bey Mahalleleri gibi caddeler ve sokaklar savunma amaçlı olarak çoğunlukla kaldırımsızdır ve çok dardır. Yollar bu özellikleriyle daha çok yayalar için kullanışlıdır. Bu durum motorlu araçların yollara girmesine engel olduğundan bu tür mahalleler, yeni yapılmış kalabalık bulvarların arkasında kalmışlardır. Yeni yerleşim mekânlarına giden her yol, Gaziantep şehrinin tarihi mekânlarından geçen yollarla bağıntılıdır.

Bu mekânlardaki mahalleler, sıralı avluları, tek katlı ve aynı yükseklikteki evleriyle araçların giremediği sakin mekânlar haline gelmiştir. Bu mahallelerde yaşayan insanlar, orta ve alt ekonomik statü içerisinde değerlendirilebilecek insanlardır. Bu bölgede oturan insanların, oturdukları evlerin mimari yapılarıyla uyumlu geleneksel yaşam tarzlarına sahip oldukları söylenebilir.

Gazi Muhtar Paşa Bulvarı, Ali Fuat Cebesoy Bulvarı, Sarı Güllük Mah., Disburg Cad., vb. yerleşim mekanları şehrin yeni ve modern yerleşim mekanlarıdır. Bu bölgede bulunan binaların çok katlı ve modern oldukları görülür. Yeni yerleşim mekânlarında bulunan eski yapıların dış görünüşleri bu bölgenin mimari yapısına uyumlu hale getirilerek banka ya da çalışma ofisleri

olarak kullanılmaktadır. Eski yerleşim bölgelerinde yer alan binaların ise görünüşünde hiçbir değişiklik yapılmamaktadır.

Akten Köylüoğlu, “*Tarihi Belge Niteliğindeki Yapılar*” başlıklı makalesinde Gaziantep’in “gerçek kültürünü” eski mahallerde yer alan Kalealtı, Uzun Çarşı, Türktepe, Kürkçü hanı civarındaki bütün hanlar, Kozluca başı, Pişirici başı, Eski hamam, Boyacı, Ağa, Şeyh, Hacı Nasır, Hüseyin Paşa Camileri gibi yapıların yansıttığını ileri sürmüştür. (Köylüoğlu, 2006b: 24)

Gaziantep’teki yerleşim mekânlarının çağın ihtiyaçlarına uygun yeni işlevler kazanmasından dolayı bu yerleşim mekânlarının adları da halkın hafızasında farklı anlamlar ifade eder hale gelmiştir. Örneğin geçmişte kavak ağaçlarının çok fazla bulunmasından dolayı Kavaklık adını alan yerleşim yerinde günümüzde kavak ağaçları yoktur. Burada bulunan Kavak ağaçlarının büyük bir bölümü Fransız askerleri tarafından kesilmiştir ve halk bu ağaçların yerine söğüt ağacı dikmiştir. Bülent Ağcabay, “*Kavaklık’tan Küçük Bir Kesit!..*” başlıklı makalesinde Kavaklık’ın işlevsel yönüne değinerek, “Ayıntab’ta* eğlence ve meşk yaşamının eskiden beri iklim-iskân ve dinsel nedenlerle kentin belirli noktalarında yoğunlaştığını bu noktalardan birinin de Kavaklık olduğuna değinir. (Ağcabay, 2006b: 58). Geçmişte meşk yaşamının merkezi haline gelmiş bu mekânın eril bir mekân olduğu ve kadınların bu mekâna gitmelerinin pek hoş karşılanmadığı söylenebilir. Günümüzde ise Kavaklık Gaziantep halkının ailelerin gidebildiği, piknik yaptığı, hıdrellez gibi ritüelleri kutladığı bir mekân haline gelmiştir.

Bey Mahallesi Gaziantep’teki azınlıkların oturduğu mahallelerden biridir. Bu yargıyı kuvvetlendiren en önemli göstergeler ise Bey Mahallesi’ndeki Ermeni yapısı olan Kendirli Kilisesi’nin varlığı ve bu mahalledeki evlerin mimari yapı özellikleridir. Bilhassa Ermeni azınlıkların

oturduğu bu mahalledeki evler, mimari özellikleri bakımından geleneksel Gaziantep evlerinden farklılık gösterir. Genellikle geçimlerini taş ustalığı ile sağlayan Ermeni azınlık halkının mimari ustalıklarını oturdukları evlerde de gösterdikleri söylenebilir. Günümüze kadar gelmiş bu evlerin hayatlarındaki (avlu) havuz veya şadırvanlar göze çarpar. İki cepheli olan evlere merdivenle çıkılır. Aynı bahçede aynı evden sırt sırta olmak üzere biri kuzeye diğeri güneye bakacak şekilde iki tane vardır. Evlerin tek bahçe duvarı vardır. Evlerin bulunduğu sokaklar herhangi bir saldırıyı önlemek amaçlı olsa gerek çok dardır. Bu evlerin dip dibe olmasının en önemli sebebi evlerin altından evler arası bağlantıyı sağlayan mahzenlerin olmasıdır. Bu mahzenlerin yapımı için evin inşasında uygun taşların ve malzemelerin kullanılması gerekir. Bu sebeple bu tür evlerde evlerin altındaki kayaların oyulması suretiyle mahzenler yapılmıştır. Bu sebeple Bey mahallesinin eski adı “Kayacık” mahallesidir. Bugün için Gaziantep halkı bu mahalleyi de içine alan bölgeye hâlâ Kayacık demektedir.

Yer adlarının eskiliği o yerleşim bölgesine yerleşim tarihiyle paraleldir. Sadece yer adları bile o yerleşim bölgesinin geçmişi hakkında bilgi verebilir. Bölgenin gelişimi ile yer adının tarihi arasında paralellik olduğu söylenebilir. Daha yeni, popüler ve güncel isimler yeni kurulan ya da gelişmekte olan bölgelere verilirken daha eski, arkaik arka planı olan geçmişi daha tarihsel isimler daha çok eski yerleşim bölgelerine verilir. Buradan yola çıkılarak yer adlarının bir bölgenin kartvizitleri olabileceği düşünülebilir. Zamanla birlikte değişen bölge isimleri ile bölgenin görünüşü arasındaki zıtlık daha evvelden olan bu paralelliğin bozulmasından kaynaklı olabilir. Yerleşim mekânlarına verilen isimler zamanla bölgede yaşayan halkın hafızasında ve zihninde belli kodlar oluşturur. Bu kodlar zamanla genetikleşir ve yerleşim mekânının adı her geçtiğinde zihinde bölgenin sosyo ekonomik ve kültürel unsurlarıyla birlikte canlanır. Yerleşim yerinin adı aynı zamanda o yerin kimliği haline gelebilir.

Gaziantep'te gelişen kent ve değişen zamanla birlikte bazı yer adları da değiştirilmiştir. Kaynak kişim Bülent Ağcabay'a göre yeni ve eski adlarıyla bazı yerleşim mekânlarının isimleri şöyledir:

Bugünkü Mahalleler	Eski Mahalle İsimleri
Akyol	Yalnızhane
Alaybey	Kurbu zincirli-Musullu
Bey	Kurbubey-Kayacık
Bostancı	Kurbubostancı
Bekirbey	Kürkcian- Kürkçüler
Boyacı	Yahni-Mağarabaşı
Çakmak	Karamaraş-Emindede
Çukur	Tarlayiatik
Delbes	Kayasokağı
Düğmeci	Şihcan-Fare-Paçavra
Eyüpoğlu	Eblahan-İbnieyyup
Gündoğdu	Şarkian-Kurbuşarkian-Arap
İsmetpaşa	Ehlicefa-Kurbutarlayıcedit
Karagöz	Kazaz-Sengihoşkadem-Senginakkaş
Karatarla	Sengitavil
Karacaoğlan	Kabasakal
Kozluca	Cevizlice-Kurbucevizlice-Hıdırçavuş
Savcılı	Kurbukozanlı
Seferpaşa	Töbe-Karaçalı
Suyabatmaz	Gülşen-Hacıhalil-Hacıvahap
Şahinbey	Nergishane-Şihsalman-Müzellef
Şahveli	Kurbu Mulla Ahmet
Şekeroğlu	Karasakal-Köroğlu-İbnikör-Kurbuşeker
Ulucanlar	Gaffarhane-İmam Bölüğü
Tepebaşı	Hayık Müslüman-Hayıkbaba-Hayikzimyan-Yalnızhane
Tişlaki	Kayseri-Kastel-Cabi Kısmı
Yaprak	Kepkep-Kurbualinacar-Hacıbaki
Yazıcık	Kürtüncüler-Kürtüncian
Yeni	Çıksorut

Yerleşim isimlerinde görülen bu değişimlerde günün şartları, yaşanan olaylar, hatta bölgede yaşayan halkın kültürel düzeyi büyük rol oynayabilir. Değiştirilen yer isimlerinden bazıları halkın belleğinde yaşamaya devam ederken bazıları ise yitip giden eski nesille birlikte unutulmuştur.

Kentin mekânlarında, zihinsel imgedeki özdeşlik ve yer adlarıyla ilintili olan fiziki özellikler aranır. Ancak Gaziantep'te bazı yerleşim yerlerinin isimlerinin verilmiş nedeni ortadan kalkmasına rağmen halkın hafızasında yaşaması sebebiyle varlığını sürdürmüştür. Tabakhane semti buna örnek olarak gösterilebilir. Tabakhane semtinde eskiden tabaklama işlemleri yapılmış. Bu meslek dalının bu bölgede gelişmesinin nedeni ise bölgenin ortasından şehri de ikiye bölen Allaben Deresi'nin geçmesidir. Tabaklama işleminin dere kenarında yapılması gerektiği için meslek burada gelişme göstermiştir. Zamanla meslek bu semte adını vermiş ve semtin adı Tabakhane olmuştur. Ancak önceleri kentin merkezinde olmayan bölge zamanla yerleşim ve kent merkezi haline gelmiştir. Tabaklama işlemi sırasında etrafa kötü kokuların yayılması ve sağlık açısından tehlike oluşturmasıyla halkın bu durumdan şikâyetçi olmaya başlaması kente olumsuz olarak yansımıştır. Bunun üzerine meslek sahipleri işlerini şehir dışında kalan bir bölge olan Humaniz'a taşımıştır. Tabakhanenin taşınmasına ve tabaklama işinin bölgede artık yapılmamasına rağmen bu bölgeye tabakhane denilmeye devam edilmiştir. İsim değişikliğine gidilse bile halk özellikle eski nesil buraya tabakhane demeye devam edebileceğinden bölgenin adı tabakhane olarak kalmıştır. Kentin eski yaşayanları bölgeye neden tabakhane denildiğini hikâyesiyle bilirken ardından gelen nesil sadece bölgenin hikâyesi ile ilgili varsayımlarda bulunabilmektedir.

Bu duruma örnek bir diğer bölge ise Başkarakol mevkiidir. Başkarakol mevki, Şahinbey ilçesinde önemli bir kavşağın adıdır. Fakat bu mevkide ya da yakınlarında karakol bulunmamaktadır. Zamanında Gaziantep'te iki karakol olduğu söylenmektedir. Bunlardan biri şehrin bir ucu olan şehreküstü mahallesinde diğeri de Bahçelievler Mahallesi olan Şahinbey ilçesinde imiş. Adından da anlaşılacağı üzere bu karakolun kentin en büyük karakolu olduğu belirtilmektedir. Zamanla karakol yıkılmıştır; ancak halk karakolun bulunduğu mevkiiye hâlâ Başkarakol demeye devam etmektedir.

Benzer bir diğ er örnek ise Maarif Kavşaağı denilen bölgedir. Bu bölgede eskiden yolun köşesinde Maarif adında bir kahvehane olduğu için halk bu bölgeyi zamanla kahvehaneden de esinlenerek Maarif olarak anmaya başlamış. Bu kahvehane yıkılmış olmasına rağmen halk buraya Maarif Kavşaağı demeye devam etmiştir.

 ıksorut Mahallesi'nin adı Yeni Mahallesi olarak değiştirilmesine rağmen bölge halkı buraya Çıksorut demeye devam etmiştir.

Benzer bir örnek ise Cinderesi Mahallesi'nde görülebilir. Cinderesi Mahallesi'nin adı Rahmetderesi olarak değiştirilmesine rağmen bölge halkı buraya Cinderesi demeye devam etmiştir. Cinderesi isminin insanlarda oluşturduğu olumsuz imaj ve düşünceler yüzünden mahallenin ismi daha olumlu imaj ve düşünce yaratmak amacıyla Rahmetderesi olarak değiştirilmiştir. Fakat bu durum diğ er örneklerde de olduğu gibi sadece resmi kağıt, harita ve planlar üzerinde kalmış, halkın belleğine veya kültürel koduna etki etmemiştir.

Kentin muhtelif yerlerinde de bu örneklere rastlanabilir. Kuşaklar arası farklılıklara şehrin eski ve yeni yüzünde karşılaşılabılır. Geçmiş nesil bu farklılıkları kıyas edebilirken yeni neslin böyle bir imkânı olmadığı söylenebilir. Bu kıyasa, sözlü hafızaya ya da belleğe neden gereksinimin olduğu sorusuna toplumun yaşadığı dünyadaki yerini koruma "var olma" amacına hizmet ettiği cevabı verilebilir.

Toplumların var olma mücadelelerinin yanı sıra bu varlığı sürdürebilmek ve koruyabilmek adına meşrulaşmak için ayrı bir mücadele verdikleri söylenebilir. Pierre Nora *Hafıza Mekânları* adlı kitabında toplumun ulus katına ve seviyesine yükselmesi sonucu, geçmiş yani tarih yoluyla sağlanan yasallığın yerini gelecek yoluyla yasallaştırmaya bıraktığını ve

geçmişin tanınmasının ve ona saygı duyulmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir.(Nora, 2006: 22) Soyut kısmen manevi alanda verilen “yasallaşma” mücadelesinde toplumların bellekleri de önem göstermektedir. Georg Simmel *Cogito Dergisi*'nin Kent ve Kültürü sayısındaki “Metropol ve Zihinsel Yaşam” başlıklı makalesinde “modern yaşamın en derin sorunlarının, bireyin, etkin sosyal kuvvetler; tarihsel miras, dışsal kültür ve yaşam tekniği karşısında var oluş özerkliği ve bireyselliğini muhafaza etme amacından kaynaklandığını vurgular. (Simmel, 2007: 81). Bireysel verilen bu mücadele toplumu daha sonra da bir ulusu etkisi altına alabilir. Böylece toplumlar sürekli bir şeyleri hatırlama ve hatırlatma işiyle meşgul olurlar ki, meşrulukları muhafaza edebilsinler. Pierre Nora'nın *Hafıza Mekânları* adlı kitabında yazdığına göre “ulusun dış dünyaya açılması, ancak mirasını tam olarak sahiplenmesiyle mümkündür”. (Nora, 2006: 162)

Bellek ve toplum üzerine çalışan Paul Connerton, insan gruplarının belleği nasıl taşıdığını ve nasıl koruduğunu irdelediği *Toplumlar Nasıl Anımsar?* adlı kitabında özetle, belleğin kendisiyle ilgili olarak bugüne ilişkin deneyimimizin, büyük ölçüde geçmiş hakkındaki bilgimize dayandığını belirtir ve şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantılarımızdan hangisiyle bağlantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı bu durumda da geçmişi günümüzden süzerek çıkarma gücülüğüyle karşılaşılabileceğini ifade etmiştir. (Connerton, 1999: 9)

Kitabının devamında Connerton, toplumsal bellek hakkında şunları söyler:

Geçmişin imgeleri bir araya gelince, o sırada var olan toplumsal düzeni meşru gösterirler. Herhangi bir toplumsal düzene katılmış bulunanların, ortak anıları olduğunu var saymaları gerektiği örtük bir kuraldır. Bu kimseler söz konusu toplumun geçmişiyle ilgili anılarının farklılığı derecesinde, ne ortak deneyimlere ne de ortak varsayımlara sahip olabilecektir. Bunun sonucu belki en açık biçimde, bambaşka anılara sahip

kuşaklar arasındaki iletişimde ortaya çıkan engellerde görülür. Kuşaklar arasında çoğu kez örtük arka plan anlatıları biçiminde görülen farklı anılardan oluşmuş kümeler, birbirleriyle çatışacaktır; öyle ki belli bir tarihte ve yerde birlikte yaşamış olsalar da farklı kuşaklar, zihinsel ve duygusal bakımdan birbirlerinden tamamen kopuk olabilirler; bir kuşağın anıları, o kuşağın üyelerinin beyinleri ve bedenleri içinde, bir daha geri alınamayacak biçimde kilitlemiş olabilir. (Connerton, 1999: 10-11)

Toplumlar varlıkları adına meşruluklarını belleklerinde sakladıkları ya da yarattıkları birtakım gerçekler ya da “gerçeğimsi”liklerle gösterirler. Bunlar topluluğun tarihi, mimarisi, gelenekleri, törenleri, festivalleri, mitleri, efsaneleri ya da anlatıları olarak toplumun meşruluğunu ispatlayan “gerçek” ya da “gerçeğimsi”lerdir. Gaziantep şehrinde de yerleşim mekânlarına esin kaynağı olan adlar etrafında anlatılar olduğu tespit edilmiştir. Perilikaya ya da Cinderesi yerleşim mekânları etrafında adın göstergesinden kaynaklı anlatılar “yaratılmıştır”. Halk bir kısmı bu anlatılara inanmamakta fakat yine de anlatmakta ve anlatılanı da dinlemektedir. Halkın bir kısmı ise özellikle manevi kişiliğe sahip kimselerle ilgili anlatılara inanmaktadır. Toplumun inanç duygularına doğrudan hitap eden bu anlatılar bağlı bulunduğu halk için “gerçek” lerdir. Bellek yoluyla anlatılar içindeki geçmişini geleceğe aktaran toplum, geçmişini de belleği vasıtasıyla taşır. Bu noktada geçmiş ile aradaki bağı kurmak, bağı da toplumun kültürel unsurları vasıtasıyla geleceğe aktarmak önemlidir. Jan Assmann *Kültürel Bellek* adlı kitabında “geçmişle ilişki içinde olmak için, geçmişin “geçmiş” olarak bilincimize yerleşmesi gerektiğini bunun için de iki koşulun yerine getirilmesinin zorunlu olduğunu” belirtir ve koşulları sıralar:

1. Geçmiş tamamen kaybolmamalı ve geride kalmış bazı deliller olmalıdır.
2. Bu deliller “bugün” e göre karakteristik bir farklılık göstermelidir. (Assmann, 2001: 36)

Toplumların anımsaması ya da belleklerinin neden bu kadar önemli olduğu var olma sürecindeki bir toplum için önemlidir. Toplumun varlığı ya da meşruluğu tarihsel kanıtlardan veya kalıntılardan yoksun bir toplum için büyük bir tehlikeye yol açabilir. Bu tehlike meşruluk, tarihsizlik ve kimliksizlik olarak yorumlanabilir. Nora aynı kitabının devamında “kalıntıların kayboldukça olup biten şeyin kalıntılarını, tanıklarını, belgelerini, resimlerini, söylem ve görünür işaretlerini, sanki gittikçe kabaran bu dosyayı tarihin herhangi bir mahkemesinde delil olacakmış gibi, toplamaya kendimizi sorumlu hissettiğimizi” belirtmiştir. (Nora, 2006: 25). Bu sebeplerle toplum mutlaka geçmişe yönelik “delil” göstermek hatta kimi zaman “yaratmak” zorunda kalabilir. Deliller aynı zamanda topluluğun kodlarıdır. Bu kodların topluluğun geçmişinde, belleğinde saklı tarihi kayıtlar olduğu varsayılabilir. Bu noktada kodlar, topluluğun düşünceleri, duyguları ve tavırları hakkında ipucu verir. Yer adları, bağlı olduğu topluluğun tarihinden önceki dönemlerine ait olan yaşam tarzlarının, ideallerinin, basit hayat biçimlerinin kaynakları ve şahitleri olarak düşünülebilir. Topluluk oluşurken yaratılan sembolik içerikler ve anlamları zaman içinde değişebilmesine karşın karakteristik ifade biçimleri az ya da çok sabit kalır. Bu ifadeler ancak biçim, kimlik, mit, sembol ve iletişim ile ilgili kodlarda gizlidir ve bunlar sayesinde karakteristik özellikler açığa çıkar.

Bu durum, kimi zaman “arzulanan-geçmiş” ile “bilinen-geçmiş” karşılaştırır ve esas kimliği ortaya çıkarır. Yer adları görünürde ilginç olmayabilir veya ilk bakışta tabelada bir yazı olarak algılanabilir ama o yer adının zihindeki tablosu kişide kimlik ve mana kazanmıştır. Bir şeyi adlandırmak, onu bir kategorinin örneği olarak görmektir.

Toplumlar yer adları ile bir hikâye bulmakta kendine bir mit yaratmakta böylece kadim bir geçmişten bahsetme imkânı bulmaktadır. Yaratılan bu anlatı ya da mitler doğal olduğu kadar makul de olmalıdır ki kuşaklar arası

aktarımı kolay olsun ve belleklerde korunabilsin. Anlatı aracılığı ile bu doğallık ve makullük çerçevesinde toplumun meşruluğu veya “kabullenilişi” daha kolay olabilir. Günümüzde birçok devlet başka topraklardaki yer adlarının kendi dillerinden olduğu iddiasıyla meşruluk kazanmak ve hak elde etmeye çalışmak gibi bir gaye sürmektedir. Bunun için de devletler yer adlarını kullanmakta ve mitlerinden, efsanelerinden bahsetmektedirler. Connerton adı geçen eserinde “anlatının tarihsel olaylardan söz ettiğini; ancak bir mistikleştirme ile değiştirilerek değişmeyen ve değiştirilemez özler kazandırılmış türden tarihsel olaylar” olduğunu “sözü edilen mitosların içeriklerinin, hangi türden olursa olsun, hiçbir değişmeye konu olmayan şeyler olarak gösterildiğini belirtmektedir. (Connerton, 1999: 68)

Osmanlı Devleti'nin yeni yerleşim yerlerini iskânlaştırma politikasıyla ilk olarak yeni bölgelere isimler verilmiştir. Bu yolla toprakların meşruluğunun sağlanmaya çalışıldığı düşünülebilir. Bir ülkenin tarihinde geçirdiği savaşlar, istilalar, göçler hatta o bölgede yaşayanların dini itikatları bile yer ve yerleşme merkezlerine verilen adlarla yakın ilişki içerisinde. Buna paralel olarak her yerin kendine özel kendi kodlarıyla oluşturduğu bir adlandırma tarihi vardır denilebilir. Yer adları verilirken mutlaka yaşanan bir olaydan esinlenme söz konusudur. Meşrulaştırma ya da sahiplenme arzusunun yanında isimler bazı durumlarda da yaşanan bir olay veya durumu tasvir etmek için verilebilir. Celaleddin Çelik; *İslam Kültürü ve Din* adlı kitabında buna örnek olarak Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'tan şu cümleleri aktarır:

Yaratılış 11:9'da, “İnsanların göklere erişecek bir kule dikerek yeryüzüne dağılmamayı düşünmelerine karşılık, Rab onları dağıtarak kentin yapımını durdurur; oraya “kargaşa” sözcüğünü çağrıştıran “Babil” adı verilir. Çünkü Rab, bütün insanların dilini orada karıştırmış ve onları yeryüzünün dört bir yanına dağıtmıştır.” (Yaratılış, 11/9).

Çelik, aynı kitabında verdiği örnekten yola çıkarak “mekâna verilen adla, orada yaşanan olay arasındaki ilişkiye dikkat çekildiğini” tespit etmiştir. (Çelik, 2005: 35)

Yer adlarının toplumu ilgilendiren başka bir işlevi daha vardır. Yer adları grup iletişiminin sembolleri ve toplumsal anıları için hammadde sağlayabilir. Yer adları bu bakımdan birçok toplumun toprakları üzerinde kurduğu mitleri, efsaneleri ya da başka başka anlatıları bünyesinde barındırır. “Doğum yeri”ne ilişkin ortak anılar, askerlik esnasında yalnızlık çeken askerler arasında ya da üniversitede okuyan öğrenciler arasında çoğu kez ilişki kurmayı sağlayan ilk ve en olan ortak özellik olarak dikkat çekebilir.

Yer adları zamanla birlikte değişime uğrayabilir. Bu değişim paralelinde bölgeyi de etkileyebilir. Fakat bu etkileşim olduğu gibi olmayabilir de. İnsan hafızası bu değişime aykırı olarak bölgeyi adını ya da yapısını muhafaza edebilir. Bu durum bölgenin oluşturduğu ve nesilleri de etkileyen kodlarıyla ilgili olabilir. Yani kalıplar yaratarak nesiller boyu varlığını koruma ve sürdürme isteği olarak düşünülebilir. Ulusal kimlik ve “ulusal karakter”, mitler ve sembollerde kodlanmış kolektif algılayışla ortaya çıkabilir. İnsanın nereli olduğu, nerede yaşadığı sorusunun cevabı beraberinde bu kodları yani sosyo ekonomik ve kültürel kimliğini de açığa çıkarabilir.

II. Atalar Kültü ve Yer Adları

Atalar kültü, ataların kutsal olduğu düşüncesine dayanan bir inançtır. Harun Güngör, “Eski Türklerde Din ve Düşünce” adlı makalesinde, atalar kültünün “ölmüş ataları tazim ve onlar için kurbanlar sunma inancı ve âdeti olduğunu” belirtir. “Ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancının, onlara karşı duyulan minnet duygusunun, atalar kültünün temelini oluşturduğuna” ve “bununla birlikte, atalar kültünde, ölen her atanın ruhunun ve dolayısıyla da mezarının kült konusu olmayıp, yalnızca saygıdeğer olanların buna erişebileceğine” işaret eder. (Güngör, 2002: 264).

Konuyla ilgili olarak Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* adlı kitabında ölü kültü ile atalar kültünün birbiriyle karıştırılmaması gerektiğine dikkat çeker. Örnek, “ölüler ibadetiyle atalar ibadetinin, çoğu zaman iç içe girmiş görünmesiyle beraber; ölüler ibadetinin, yeni ölmüş kimselere yönelmesinin, atalar ibadetinden ayrıldığı başlıca nokta olduğunu, oysa atalar ibadetinde, adından da anlaşılacağı gibi çok eskiden ölmüş bulunan ataların söz konusu olduğunu” belirtir. (Örnek, 2000: 94). Bu bağlamda, kolektif hafızada yer edinmiş, tarihi kimliğe sahip olan şehitlerin de ölü kültü olarak değil atalar kültü olarak incelenebileceği söylenebilir. Şehitlerin atalar kültü içerisinde değerlendirilmesinin öne çıkan belirleyici unsurları, ölen kişinin ve hikâyesinin birçok kişi tarafından bilinmesi ve bu ölümden duyulan üzüntünün ve saygının ortak miras olarak görülmesidir. Sadece hamasi duyguları ya da şehitlik mertebesini değil, savaşın şehre ve şehir halkına kalan izleri de beraberinde getirdiği söylenebilir.

Gaziantep, Kurtuluş Savaşı yıllarında şehri müdafaa etmek gayesiyle yaşadığı bu ‘harb’in izlerine kentin mimarisinde, türkülerinde, efsanelerinde, ağıtlarında, sözlü tarihinde ve yer adlarında rastlamak mümkündür. ‘Harp’

sırasında hasara uğramış yapıların, 'harb'in izlerinin unutulmaması amacıyla tam anlamıyla restore edilmemesi, 'harp' sırasında var olan yapıların tarihî yapısı bozulmadan kullanılması harbin mimarideki toplumsal bellek izleri olarak değerlendirilebilir. Harbin izleri şehrin kimliği olarak değerlendirilebilecek olan yer adlarında da görülebilir. Gazi ve özellikle şehit isimlerinin yerleşim mekânlarına ad olarak verilmesi şehit ya da gazilere mim, iz düşülmesi olarak yorumlanabilir. Bütün bu izler ve göstergeler de tarihi bilgiye sahip olmadan ilk izlenim itibarıyla "Gaziantep'in büyük bir 'harpten' çıkmış" olduğunu söyletmektedir. Geçmişe ait bu izler de, Gaziantep halkının toplumsal belleğini canlı tutmalarını sağlamaktadır. Harp sırasında şehit ve gazi olan askerlerle ilgili halkın hafızasında yaşattığı türkülerin, efsanelerin ve ağıtların kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla da geçmişle olan bağ korunmaktadır.

"Antep Harbi"nin yansımalarının görülebileceği yer adlarından bazıları, harp sırasında şehit ya da gazi olmuş askerlerin isimlerinden oluşmaktadır. İlçe, mahalle, cadde, sokak gibi yerleşim mekânlarına şehit ve gazilerin adlarının verilmesi ile halk "vatan uğruna şehit ya da gazi olmuş" askerleri unutmadığını ve onlara saygı duyduğunu gösterir. Bu davranış, "vatan uğruna ölmüş ya da gazi olmuş bu kahramanların" kutsallıklarının yer adlarında da görünebilir kılınması olarak da yorumlanabilir. İslam inancında şehitlerin ölmediğe ve cennete gideceklerine inanılması şehitleri ve uğrunda öldükleri vatani kutsal saymaktadır. Yerleşim mekânlarına şehit ve gazilerin adları verilerek o coğrafyanın yani Gaziantep'in de kutsal kılındığı düşünülebileceği gibi halkın, ölerken bedenen yok olan askerleri ölümsüz kılmayı amaçladığı da düşünülebilir.

Geçmişten günümüze savaşlar sonucu şehit düşenlerin isimlerini yaşatmak için pek çok ilde yerleşim mekânlarına şehit ya da gazi isimleri verilmektedir. Bugün hâlâ birçok ilde olduğu gibi bu durum gelenekselleşerek

günümüzde de devam etmektedir. Samsun, Kahramanmaraş, İzmir, Tokat ve Bandırma gibi il ve ilçelerde şehit ve gazi isimleri cadde ve sokaklara verilmiştir. Gaziantep'te de bu gelenek sürdürülmektedir. Gaziantep'teki yerleşim mekânlarına verilen belli başlı isimler şunlardır: Şehitkâmil, Şahin Bey, Karayılan, Gazi Muhtar Paşa, Gaziler, Fedai Mehmet, Alaybey, Tüfekçi Yusuf, Nakıp Ali, Ali Nadi Ünler vb.

Gaziantep'te Şehitkâmil, Şahinbey ve Karayılan isimlerini, Gaziantep'e göç edenler hariç, hikâyeleriyle beraber duymayan hatta bilmeyen yoktur. “Annesinin peçesini açmaya yeltenen Fransız askerini engellemeye çalışırken şehit olan” Kamil, “düşman askerlerinin süngülerine göğsünü siper eden” Şahinbey ve “malını mülkünü harcayarak vatanı savunmak amacıyla küçük bir birlik oluşturan” Karayılan diye ünlenmiş Molla Mehmet'in hikâyeleri okullarda çocuklara anlatılır. Anma ve kutlama törenlerinde temsili gösterileri ve canlandırmaları yapılır. Bu isimlere verilen değerle paralel olarak şehitlerin şehrin belli bölgelerine heykelleri dikilmiş ve anıtları yapılmıştır. Bölge halkı tarafından kendilerine bir kutsiyet yüklenmiş olan bu sembol isimler, halkın hafızasından günlük yaşamına yansımış, böylece unutmaya ket vurulmuştur.

Seküler manada şehitleri yâd etme yanında yine atalar kültü içerisinde dâhil edilebilecek bir başka sınıflama ise dini manada yâd edilen dini büyükler, erenler ve evliyalar. Bu kimselerin isimlerinin yerleşim adlarına verilerek yâd edildikleri düşünülebilir. Bu adların başlıcaları; Dülük Baba, Ali Baba, Kurban Baba, Hacı Baba, Aydın Baba, Eydi Baba, Yunus Emre, Hoca Ahmet Yesevi, Yuşa, Pürsefa ve Saçaklı'dır. Halk arasında anlatılan, dini büyüklerin ve evliyaların gösterdikleri kerametlerle ilgili araştırmacılar tarafından derlenmiş ve bir kısmı yazıya geçirilmiş anlatılar bulunmaktadır. Böylece bu kimseler de şehrin dinî kimliğini oluşturmuşlardır.

Kentlerde çeşitli kamusal mekânlara isimleri, yer adı olarak verilen bu kişilerin ruhları kutsal sayılarak varsa mezar ya da türbeleri birçok ritüele tanık olmaktadır. Dülük Baba türbesine evlenmek isteyen erkekler gelip dilekte bulunmaktadır. Pişirici'ye çocuğu olmayan kadınlar gelerek Pişirici'deki sudan içip çocuk isteme veya hasta olanlar sudan içerek şifa bulacaklarına inanmaktadır. Ali Baba Mahallesi'ndeki türbe çevresinde kilit açma ve çaput bağlama ritüelleri gerçekleşmektedir. Ateşin gücüne hâkim olan, sırrı açığa çıkınca da vefat eden Hacı Baba, Hızır ile konuşan Saçaklı, İslam ordularıyla beraber savaşa katılarak İslamiyet için mücadele eden Pürsefa, Eydi Baba ve Yuşa gibi yerleşim mekânlarına isimlerini de veren erenlerin türbelerine halk gelip dua etmektedir.

Bu ritüeller ve eylemler atalar kültü ile açıklanabilir. Atalar kültüründe, ataların, öldükten sonra da ruhlarının yaşadığına ve toplumla ilişkilerini koparmadıklarına inanılır. Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* adlı kitabında atalar kültü inancındaki ölümün “hayatın bitişi” anlamına gelmediğine dikkat çektikten sonra atalar kültüründe “kabile atasının, ünlü savaşçıların, din adamlarının vb. tapınılmaya, kurban ve duaya hak kazandıklarına” değinir. Tapınılmaya, kurban ve duaya hak kazanmalarının nedenini ise “sağlıklarında da toplumları için büyük ve önemli işler görmelerine” bağlar. Sedat Veyis Örnek'e göre, “insanüstü yetenekleriyle” diğer insanlardan ayrılan bu kişilerin “yetenekleri ölümlerinden sonra” kaybolmamaktadır. Örnek, “mistik güçlerle dolu bu kimselerin gönüllerini hoş tutmak, anılarını tazelemek, kurban ve adaklarla anmak yoluyla bitkilerin, hayvanların çoğalmasını sağlamanın mümkün” olduğunu ifade eder. (Örnek, 2000: 94–95)

Sedat Veyis Örnek'in ifadelerinden yola çıkarak halkın cadde ve sokaklara şehit ve gazilerin ya da manevi kişiliğe sahip kimselerin isimlerini vererek neyi amaçladıkları sorgulanabilir. İnsanlar önem verdikleri ve

sevdikleri kimselerin ölümünü güçlükle kabullenirler. İnsanlar ölen kişileri hafızalarında yaşatarak ve ölüm yıldönümlerinde onları anarak unutmayı engellemeye çalışırlar. Hafıza üzerine çalışan Pierre Nora *Hafıza Mekânları* adlı kitabında anma ile ilgili “tarihsel olan’dan hatırlama olgusuna ve hatırlama’dan anma olgusu geçiş” olduğunu ifade etmiştir. (Nora, 2006: 245) Cumhuriyet’in Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım’da yapılan törenler, Çanakkale ve Sarıkamış Şehitleri için düzenlenen anma etkinlikleri bu unutmayı engelleme isteğinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Nora aynı kitabında “kuşağı tarihten çıkarıp hafızaya yerleştiren şeyin içten içe mitoloji ve anmaya dayalı olan tarihsel törenler” olduğunu belirtmiştir. (Nora, 2006: 217) Nora aynı kitabının devamında hafızanın özellikle “hafıza mekânları” içinde ortaya çıktığını ve insanların iradesine ya da yüzyıllara bağlı olarak en çarpıcı simgelerin de buralarda görüldüğünü ifade eder ve devamında hafıza mekânlarını örnekendirirken bayramları, amblemleri, anıtları ve anma törenlerini, ayrıca övgü söylevleri, sözlükleri ve müzeleri sıralar. (Nora, 2006: 9) Nora’nın bu tanımından yola çıkarak hafıza mekânları olarak yer adları da sıralamaya eklenebilir ve hafıza mekânları olarak değerlendirilebilir.

Şehitlerin, gazilerin ve dinî büyüklerin isimlerinin yer adı olarak verilmesiyle de unutmaya engellenir ve toplumsal hafıza bu yolla canlı tutulur. Bu kişilerin kahramanlıkları ve büyüklüklerine dair inançlar bu yolla kuşaklar arasında bir bağ sağlayabilir. Bu bağ geçmişle gelecek kuşakları bir arada tutan ortak bir tarihtir. Hafıza ve bellek üzerine çalışan Paul Connerton *Toplumlar Nasıl Anımsar?* adlı kitabında “tarihte gelip geçmiş ve yaşayan kuşakların kült kanalıyla bir arada tutulduğunu” söyleyerek kültürlerin toplumlar için önemine değinmiştir. (Connerton, 1999: 74)

Jan Assmann, kültür ve bellek konuları üzerinde irdeleme yaptığı *Kültürel Bellek* adlı eserinde konuyla ilgili şunları aktarır:

“Yaşları itibariyle yaşamı gözden geçiren kişilerin doğal olarak hatırladıkları ile teknik olarak mükemmelleştirilmiş, yani bireyselin yerine konulmuş olanlar arasındaki fark ve ölümünden sonra arkada kalanların yaşama ilişkin anıları, toplumsal hatırlamanın özel *kültürel* karakterini daha anlaşılır kılar. Ölenlerin, geride kalanların anısında “yaşamaya devam ettiğini” söyleriz, bu söz, onların kendi güçleri ile doğal olarak varlıklarını sürdürdükleri gibi anlaşılabilir. Gerçekte bir canlandırma eylemi söz konudur ve ölü kişi bunu grubun, onu unutulmaktan koruma, topluluğun üyesi olarak hatırdan tutma ve ilerleyen zamanda birlikte yolculuk yapma yolundaki kararlı arzusuna borçludur.” (Assmann, 2001: 38)

Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni* adlı eserinde İ.Ö. Birinci yüzyılda yaşamış Ecclesiasticus adlı yazarın “‘Haydi, şimdi ünlü insanlarla onur duyalım’ sözünü alıntılar ve “Mısır’dan Asur’dan Normanlar ve Ruslara kadar büyük krallar ve asillerin atalarının yiğitliklerini ve kahramanlıklarını tarihlendirdiklerine” değinir. (Smith, 2002: 246) Gaziantep’in mahallelerine ve caddelerine verilen şehit ve gazi isimlerinin de Gaziantep’lilerin geçmişindeki kahramanlarıyla “onur duyma” çabaları olarak yorumlanabilir. Smith, kitabının ilerleyen bölümünde ünlü insanlarla onur duyma konusunda şunları söyler:

“Gerçekte dünyanın herhangi bir yerinde hiçbir büyük şehir yoktur ki- binalar, heykeller, mezarlar ve abidelerle-topluluğun geçmişinin ünlü kahramanlarını anmasın. Eski kahramanların dehaların ardından şu anki nesillere kendi kültürlerini ve ahlaki mirasını hatırlatmak için caddelere ve meydanlara onların adları verilir. Binaların üzerindeki levhalar geçmişin büyük varlığının aramızda olduğunu hatırlatır.” (Smith, 2002: 246)

Yer adları, “unutulmaktan korunma yolundaki kararlı arzunun” yanı sıra kentin kimliği ve diğer kentlerde yaşayan insanların kafasındaki o kentle özdeşleşmiş imgeleri de güçlendirebilir. Antep halkının, Kurtuluş Savaşı’nda gösterdiği başarılarından dolayı “Gazi” unvanıyla harpteki başarısını ismiyle ölümsüzleştiren kent, Türk halkının kafasında yarattığı imgeyi caddelerine, sokaklarına, mahallelerine verilen isimlerle de desteklemiştir. Toplumlar

kendi imgelerini oluştururken mutlak suretle geçmişlerine dönerler ve bellek yardımıyla bir şekilde depolanan “geçmiş” hatırlama yoluyla güncellenir.

Şehit, gazi ve erenlerin, dervişlerin isimleriyle anılan yer adları, halkın kendi sözlü belleğini yazınsallaştırma ve sözlü tarihini oluşturma girişimi olarak da değerlendirilebilir. Sözlü bellekte zamanla unutulacak olan kahramanların isimleri yer adlarıyla kayda dolayısıyla da yazıya geçerler ve tarih kitapları arasında isimlerine fazla değinilmeyen bu kahramanlar yer adları sayesinde sözlü tarihte yaşama olanağı bulurlar.

Yer adları ve etrafında teşekkül eden anlatılar, topluluğun hayatındaki geçmiş dönemlerin dramalarını ve atmosferini naklederek “atalarımızın” zamanlarını ve hayatlarını “tekrar canlandırır” ve bizi topluluğun bir parçası yaptığı gibi bekasının da kaderini belirleyebilir.

Yerleşim mekânlarına isim verilmesi ulaşımı kolaylaştırmayı sağlamak gibi basit bir işleve sahip görünse de yer adları aslında o kadar da doğrudan bir amaca hizmet etmezler. Yer adları, “sahip çıkmazsan bir başkası sahip çıkar” cümlesiyle özetlenebilecek bir aitliğin göstergesi olarak yorumlanabilir. Paylaşılan ya da paylaşılamayan yerleşim mekânlarını tanımlama, aslında onun bir gruba ait olduğuna dair söylenceler üretmektir ve bu yerleşim mekânının etrafında oluşacak anlatılara, inanmalara ister istemez izin vermek anlamına gelir.

III. Gaziantep'teki Yer Adlarının Halk Edebiyatı Bakımından Değerlendirilmesi

Yer adlarının bir bütün olarak bir milletin kültürel öğelerini içinde barındırdığı söylenebilir. Yer adlarının etrafında anlatıların nasıl ve hangi yolla oluştuğu ve günümüze kadar nasıl aktarıldığı sorusuna verilecek cevap aynı zamanda yer adlarının kökeni yani kaynağı sorusunun da cevabıdır. Doğan Aksan'ın "Birkaç Türkçe Yer Adı" başlıklı makalesinde yer adları çevresinde çıkarılan anlatıların ve yorumların bu adlar üzerinde duran halk muhayyilesinin yarattığı şeyler olduğuna dikkati çeker. (Aksan, 1982: 84) Bir olayı, bir durumu, bir olguyu, canlı ya da cansız bir varlığı adlandırma isteğinin insanoğlu için önemli olduğu söylenebilir. Adlandırma esnasında adın menşei hususunda kaynaklık edebilecek en önemli malzeme ise halkın hafızasında yaşayan anılar ya da anlatılardır denilebilir.

Yerleşim yerlerine verilen adlara anlatılarda olduğu kadar türkü ya da ağıt gibi halk şiiri örneklerinde de karşılaşılabılır. İster anlatı türlerinde ister halk şiiri örneklerinde olsun yer adlarının bu şekilde kuşaklara daha kolay aktarıldığı söylenebilir.

Yer adlarının hafızalarda nasıl korunduğu ve nesillere nasıl aktarıldığı sözlü kültür çalışmalarında sıkça karşılaşılan sorulardandır. Her birey kendi yaşamındaki anıları yaratır ve taşır, ama aynı alanda yaşayan bireylerin de yaşamları farklı bile olsa mutlaka ortak anıları vardır ve bu anılar ya da zihinler temelde benzerlikler gösterir. Anılar sözlü kültür denilen bir olguyla taşınır. Farklı yaşamlar söz yoluyla aktarılır ve böylece ortak imgeler yaratılır. Aktarma işini "gelenek taşıyıcıları"¹nın yaptığı ve yer adlarının anlatılar haline

¹ Carl Wilhelm von Sydow folklorun aktarımı konusu üzerinde yoğunlaşmış, değerlendirmelerde bulunmuştur Von Sydow'un Türkçe'ye "Coğrafya ve Masal Ekotipleri" olarak çevrilen makalesinde,

gelerek aktarıldığı varsayılabilir. Sözlü tarih üzerine çalışan Paul Thompson *Gemişin Sesi* adlı kitabında “yazı öncesi topluluklarda tarihin tümünün sözlü tarih” olduğunu ifade ettikten sonra “fakat diğer her şeyin de hatırdada tutulması gerektiğini” vurgular ve yazısının devamında “zanaatlar ve beceriler, zaman ve mevsim, gökyüzü, sınır, kanun, konuşmalar, ticari işlemler, pazarlıklar” gibi hatırdada tutulması gerekenlerin neler olduğunu örnekleyerek sıralar. Thompson aynı kitabında Jan Vansina’nın, *Sözlü Gelenek; Tarihsel Yöntem Üzerine Bir Çalışma* adlı yapıtında “Afrika sözlü tarih geleneğini beş kategoriye ayırdığı” belirttiğinden sonra. Yine Vansina’nın bu kitabından bahsedilen kategorileri sıralar:

Önce formüller vardı: öğrenme formülleri, ritüeller, sloganlar ve başlıklar. Ardından yer ve kişi isimleri gelir. Daha sonra resmi şiir ve özel şiir, yani tarihi, dini ya da kişisel şiir gelir. Dördüncü olarak hikâyeler vardır: tarihi, didaktik, sanatsal ya da kişisel. Son olarak da sıra yasal ve diğer açıklamalardır. (Thompson, 1999: 20)

Paul Connerton *Toplumlar Nasıl Anımsar?* adlı kitabında “bu sözlü geleneklerin bazılarının toplumsal öneminin bunların nesilden nesile en az hasarla aktarılması için güvenilir sistemlerin kurulmasını getirdiğini ifade eder. (Connerton, 1999: 20) Bu durum bazı geleneklerin doğmasına neden olmuştur. Topluluklar için hatırlanan “geçmiş” seçilmiş olandır. Yani unutulmaması ve unutturulmaması gereken geçmişin bilgisi, belleklerde hali hazır bir şekilde bekletilir. Paul Connerton aynı kitabında “farklı grupların kendilerine özgü farklı anılarının bulunduğu kabul edilirse, bir grubun kolektif anılarının, o toplumsal grup içinde bir kuşaktan ötekine nasıl geçtiği” sormuş ve bu sorunun cevabını kitabının devamında irdemiştir. (Connerton, 1999: 61–62) Connerton’un sorduğu bu sorunun bir diğer kolu bu kolektif anıların

bir halk öyküsü veya şarkısının nasıl bir yerden başka yere geçtiği sorgulamış. Folklorun, geleneğin taşıyıcıları olmaksızın kendiliğinden aktarıldığını söyleyen süper organik teorilere karşı çıkmıştır. Von Sydow folklorun bir bireyden diğerine aktarıldığını düşünmüştür. Özel olarak, “aktif geleneksel taşıyıcılar”, “pasif geleneksel taşıyıcılar” diye bir ayrım yapmıştır.(von Sydow, 2005: 111)

bir kuşaktan ötekine ne, kim ile geçtiği sorusudur. Bu gelenekleri, geçmişin bilgisini, anıları ya da sözlü kültürü gelecek kuşaklara taşıyacak “gelenek taşıyıcıları” var olmuştur. Gelenek taşıyıcılarının söz yoluyla hafızalarını kullanarak aktardıkları kültür öğeleri beraberinde getirdiği ritüellerle başlı başına gelenek haline gelmiştir. Anthony D. Smith *Ulusların Etnik Kökeni* adlı kitabında “bekamızı kesinleştirmek için, mitlerimizin, anılarımızın ve sembollerimizin sürekli yenilenmesi” gerektiğini ve “sürekli yeniden anlatılması” gerektiğini vurguladıktan sonra bu bağlamda ulus tanımı yaparak “ulusun, soyumuzun her kuşağı aracılığıyla hikâyemizin sürekli olarak yenilenmesi ve yeniden anlatılması anlamına geldiğini” iddia eder. (Smith, 2002: 265) Bu ifadeleriyle Smith “gelenek taşıyıcıları”nı kastediyor olabilir. Anının ya da mitlerin sürekli yenilenmesi ve aktarılması işi gelenek taşıyıcıları sayesinde mümkün olabilir.

Anlatılan mitlerin, mitin tanımı gereği kökenin, tarihsel kimliğin ipuçları, delilleri olabileceği söylenebilir. Dolayısıyla bir millet için mitlerini olması ve bunların aktararak yaşatılması o milletin bekası için büyük önem taşıyabilir. Smith aynı kitabının devamında “bütün bu mitlerin ve soy kütüklerinin tarihsel bir kimliği “açıkladığı”nı; fakat aynı zamanda, onu toplumun üyeleri ve dışarıdakiler için simgeleştirerek ulusal kadere işaret ettiğini söyler. (Smith, 2002: 264) Ulusların inşasında kurtarıcı bir unsur olarak görülen anlatılar özellikle mitlerin birçok toplum için bu bakımdan önem gösterdiği söylenebilir. Smith adı geçen eserinde mitlerin uluslar için önemine değinir ve işlerliliklerini sorgular. Smith, “baskın grupların ve kurumların isteklerinin ve ihtiyaçlarının en iyi elçisi olan “geçmişin” sembollerinin, sürekli tekrarlanan yorumları, yeniden keşifleri ve yeniden inşaları içerdiğini; değerlerini ve anılarını her neslin ulusal kurumlarını ve tabakalaşma sistemlerini mitlerinin ışığında, yeniden kurmaları gerektiğini vurgular. (Smith, 2002: 263) Toplumların meşruluklarını ispatlayan mitler ve diğer anlatılar aynı zamanda büyük yıkım ya da felakatlere uğramış toplumlar için de istenirse mitolojiler ve sembolizmlerin ortak mirası restore edilebilir.

Bu durum toplumun kendisine ve en önemlisi başkalarına “biz kimiz” sorusunu açıklayabilir ve bu yolla topluma meşruluk kazandırabilir. Bellek üzerine çalışan Assmann *Kültürel Bellek* adlı kitabında “her kültürün bağlayıcı yapı olarak adlandırdığımız bir şey oluşturduğunu” ve “bu yapının, hem sosyal boyutta hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcı olduğunu” ifade ettikten sonra “ortak deneyimin, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratarak birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağladığını ve insanları birbirine bağladığını” belirtir. (Assmann, 2001: 21) Yazısının devamında Assmann “bu yapının aynı zamanda, önemli deneyim ve anıları biçimlendirip canlı tutarak, ilerleme halindeki şimdiki zamanın ufku, bir başka zamanın görüntülerini ve öykülerini kattığını ve böylece ümit verip anıları canlandırarak, dünle bugünü birleştirdiğini” iddia eder. (Assmann, 2001: 21) “Kültürün bu yapının tarihi anlatılara ve efsanelere dayandığını kültürün iki yönünün, yani kuralcı ve anlatısal, yönlendirici ve nakledici yönünün bireylere “biz” deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini yarattığını tek tek bireyleri böyle bir “biz” de birleştiren, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapı” olduğunu ifade ettikten sonra her bağlayıcı yapının temel ilkesinin tekrarlama olduğunu vurgular. Böylece olaylar dizisinin sonsuzda kaybolmasının önlendiğini ve bir ortak “kültürün” unsurları olarak, tanınabilir ve hatırlanabilir örneklere dönüşmesinin sağlandığını iddia eder. (Assmann, 2001: 21)

Gelenek taşıyıcıları tarafından bu kuşaktan öteki kuşaklara aktarılan bilgiler, deneyimler, anılar hatta kültür, hafıza sayesinde sözlü kültürle aktarılır. Bu aktarma işlemi beraberinde tekrarlama getirir. Bu durumun da unutma ya da hatırlamama işine ket vurduğu söylenebilir.

Geleneğin aktarılması, kolektif bir hafıza yaratma ve ortak bir geçmişten söz etme gibi önemli birtakım açılımları da beraberinde getirebilir. Bireysel bir kimlik ve kendini tanımlama, beraberinde aidiyetlik duygusunu getirirken bu da bireyin kendisini bir topluma bağlaması olarak düşünülebilir. Bu durum bireyden başlayan ve topluma kadar uzanan bir algılayış olarak da yorumlanabilir. Smith *Ulusların Etnik Kökeni* adlı kitabında “bireysel kimlik ve öz saygıyı kazanmak için belli bir toplulukla kendini tanımlama ihtiyacının, kısmen tarihsel kültür-topluluğundaki toplumsallaşmanın bir işlevi” olduğunu ve “ortak kimlik oluşturmanın amaçlarının ve biçimlerinin, grup ile grubun kolektif “gelenek” yaratan geçmiş deneyimleri tarafından belirlendiğini” ifade eder. (Smith, 2002: 37) Gelenek aktarılırken bu esnada önemli olan hatırlamadır. Çünkü gelenek taşıyıcıları hafızalarındaki bilgileri aktarırken hatırlama yoluyla sözlü kültürden yararlanırlar. Jan Assmann *Kültürel Bellek* adlı kitabında “hatırlama kültürünün sosyal sorumluluğun devamını amaçladığını ve bir gruba dayandığını” iddia eder. Yazısının devamında burada söz konusu olanın “neyi unutmamız gerekir” sorusu olduğunu vurgu yapar. (Assmann, 2001: 34)

Gelenek olarak aktarılan olgular anlatılar olduğu gibi kültürün içine giren her türlü araştırma konusu da olabilir. Bellek aktarılan bu kültürü bir şekilde unutulmaması muhafaza etmektedir. Bunu yaparken de yer adlarından da büyük ölçüde yararlanmaktadır. Yer adları ile hatırlanmak istenen bilgiler kodlanmış ve böylece her an kullanıma hazır bir şekilde depolanmış olur.

A) Halk Anlatılarında Yer Adları

Gaziantep yerleşim mekânlarına verilen yer adları arasında bazı yer adları anlatı haline dönüşmüş ve bu yer adları gelenek taşıyıcıları tarafından belki de farkında olmadan aktarılmaya başlanmıştır. Bu anlatılar zamanla sözlü kültürden yazılı kültüre geçmiş ve böylece anlatıların ve halk şiiri örneklerinin çoğu yazıya aktarılmıştır.

Tespit edilen bu metinlerden bir kısmı yerel araştırmacılar tarafından derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir. Anlatılar genellikle yerleşim adının esin kaynağı ve etrafında oluşan hikâyeler üzerinedir.

Cemil Cahit Güzelbey, Gaziantep Kültür Dergisi'ndeki "Çıksorut" başlıklı makalesinde Hacı Baba ve Çıksorut semtinin adının kaynağı ile ilgili şu rivayeti aktarmıştır: "Hacı Baba çok çirkin ve üstü başı pejmürde bir derviş imiş. Bir gün büyükçe bir konağın önünden geçerken pencerede çok güzel bir kız görmüş. Hacı Baba'nın kendisine hayran hayran baktığını gören kız onun çirkinliğine ve pejmürde haline karşı pencereden başına uzatmış ve tuh diye tükürmüştü. Hacı baba bu hakareten çok mahzun olmuş ve ağlayarak oradan savuşmuş. O zaman âlemi manada benden ne istersen iste diye nida olunmuş. O da "ya Rab şu memleketin ateşini sakla" diye dua etmiş, derhal şehirdeki bütün ateşler sönmüş, günlerce kibrit, lamba, ocak, fırın gibi ne kadar yakacak varsa bir türlü yanamaz olmuş. Bir gün Antep'e ermiş bir zat elmiş ve şehirdeki vaziyeti görünce ateşin Hacı Baba tarafından gizlendiğini haber vermiş. Bunun üzerine Hacı baba'yı aramışlar ve nihayet şimdiki türbesinin bulunduğu mahallede bulmuşlar ve yalvarmışlar. Hacı Baba, "bana bir parça pamukla filan konaktaki kızın nikâhını kıyıp getirin" demiş. Dediği yerine getirilmiş. Hacı Baba kıza "utanmaz neden yüzüme tükürdün ve sonra da yanıma geldin" demiş ve bir ah çemiştir. Ağzından çıkan bir ateş pamuğu tutuşturmuş ve bundan sonra şehir tekrar ateşe kavuşmuş ve kendi de kıza

hakiki çehresini göstermiş. Kız bir de bakmış, o yüzüne tükürdüğü kimse çok yakışıklı, bulunmaz güzel bir adam. O sırada Hacı Baba ortadan kaybolmuş. Kız da aşkından deli olmuş ve bu dertle de ölmüş. Gömüldüğü yere de kızın adı verilerek Çıksorut denmiş. (Güzelbey, 1966b: 21)

Gaziantep'te bulunan Rahmetderesi Mahallesi'nin eski olan Cinderesi ile ilgili 18.07.2006 tarihinde Gaziantepli fotoğrafçı Halit Ziya Biçer ile yapılan görüşmede "binlerce yıl evvel rivayete göre, Yunan Mitolojisi kahramanı Herkül'ün devler, cinler gibi olağanüstü varlıklarla savaştığı yer olduğu için bu ismi aldığı" aktarılmıştır.

Yine Gaziantep'te bir mahalle olan Perilikaya yerleşim mekânı etrafında da oluşan anlatılar tespit etmek mümkündür. Gaziantep halkı eskiden bölgenin kayalık, ıssız ve ürkünç bir görünümünün olmasından dolayı bölgede olağanüstü varlıkların olduğuna dair bir inanma yaratmış ve günümüze kadar gelerek bu inanma bölgenin adına kaynaklık etmiştir. Halkın olağan üstü varlıkları inanma eğilimi söylenti, rivayet beraberinde getirmiştir. Kayalık, ıssız yerlerin halk kültüründe manevi anlamda tekin olmayan yerler olarak görülmesinden ötürü bu anlatılara inanma daha da kolay olmuş olabilir.

Güzelbey, *Gaziantep Kültür Dergisi*'nde "Dülük Baba Tepesi" başlıklı makalesinde Dülük Baba'nın mezarının bulunmasıyla ilgili şu rivayeti aktarmıştır: "Katırcı, bir kış gecesi Maraş'dan Antebe geliyordu. Yolda kar fırtınasına yakalanır ve yolunu şaşırır. Kar ve gece katırcıyı ölümle burun burun getirir. Katırcı, Şeyh Abdülkadir Geylani'ye intisap etmiş bir derviştir. Birden bire büyük mürşidi aklına gelir. Ümitsiz bakışlarını güney doğuya çevirir. "Ya gavs" diye haykırır. Birkaç saniye sonra Gavsî Azam nur parlayan yüzü ile karşısında ona hitap eder.

— Beni niçin çağırdın? İşte yakınında Davut Ejder Hazretleri yatmaktadır.

Katırcı başını doğuya çevirdiği vakit Dülük Dağı'nın üzerinde parlayan kuvvetli bir ışık görür. Bulunduğu yere bir işaret koyar. Pirinin delaleti ile yolunu bulup şehre gelir. Bir süre sonra temin ettiği inşaat malzemesi, usta ve kalfalarla Dülük Dağına tırmanır. Işığın parladığı yeri bulur. Davut Ejder'in kabri üzerine bir türbe yaptırır. İşte o zamana kadar adına Dülük denilen dağ halkın dilinde Dülük Baba olur". (Güzelbey, 1966a: 153–154)

18. 07. 2006 tarihinde Gaziantepli fotoğrafçı Halit Ziya Biçer ile yapılan görüşmede Dülük Baba ile ilgili bir rivayet şöyle aktarılmıştır:

"Dülük'te medeniyet o kadar ileri seviyedeymiş ki, Hz. Süleyman'ın uçan tahtı Dülük'te durmuş. İleri medeniyet karşısında uçan taht bile anlamsız kalmış."

Bülent Ağcabay, *Gaziantep Tarih Kültür Dergisi*'deki "Yeraltındaki Tarih Pişirici" başlıklı makalesinde "Beşinci hazretlerinin" kerametleri olarak şu iki olay aktarmıştır:

"Türbenin yanı başında bir kahve vardır. Devletliye çok saygı gösteren kahveci her gün türbeyi süpürür, temizler, akşamları mumlarını, lambasını yakar. Bu işleri kendi işlerinden daha önemli görür. Uzun yıllar geçer ve bir gece devletlû rüyasına girer. Kahvecinin sırtını sıvazlar ve hoşnutluğunu bildirir. Bundan sonra kahvecinin müşterileri çoğalır ve kazancı artar."

"Bir başka olay ise, Beşincinin evlatlarından olup türbenin bulunduğu yerde oturan Abdullah Baba oğlu Ökkeş, Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınır. Bir süre sonra geride bıraktığı karısı ve çocuklarında sefalet baş gösterir. Ağızlarına atacak ne bir habbe bulgur ne ekmek alacak paraları kalır. İki, üç gün aç vakit geçirirler. Kadıncağz bir gece ziyaretin yeşil

örtülerine kapanarak ağlar, yardım ister. Bir aralık içgüdü onu boş duran yemek dolabını açmaya iter. Bir de ne görsün, henüz sıcaklığı üzerinde yemekler sıralanmıştır. Bu durum günlerce sürüp gider.” (Ağcabay, 200a: 14)

Şakir Sabri Yener, *Başpınar Dergisi*'ndeki “Hacı Baba” başlıklı yazısında Hacı Baba'nın kerametlerine değinir: “Hacı Baba her sabah Arasa civarındaki fırın önüne gelir, fırının yanmasına bakarmış. Fırın yandıktan, ekmek hazırlandıktan sonra, fırıncı kendisine ne verirse alır, gider ve o gün bir daha görünmezmiş. Bu hal epey müddet devam etmiş. Hacı Baba yine bir gün fırının önünde beklerken, nedense bu sefer fırıncı hiddetlenerek Hacı Baba'yı kovmuş. Fakat Hacı Baba'yı kovduktan sonra ne kadar denemişse fırını kızdıramamış ve ekmek yapamamış. Akşama kadar uğraşmış ama boşuna. Ertesi gün yine uğraşmış yine yakamamış. Bu durum günlerce devam etmiş. Fırıncı biraz düşünmüş, hatasını anlamış. O gün Hacı Baba'ya yaptığı sayısızlık gözünün önünde canlanıvermiş. Hemen dükkânı bırakarak onun bulunduğu yere gitmiş. Meseleyi olduğu gibi anlatarak yalvarmış, bir kere fırına gelmesini gelmezse zarar edip mahvolacağını söylemiş. Bunun üzerine Hacı Baba:

— Peki, oğlum, biraz bekle vasiyetimi yazayım, çünkü Allah'ın sırrı açığa çıktı. Artık bizim için yaşamak olmaz demiş.

Fırıncı sevinerek Hacı Baba'nın yanından ayrılmış ve fırınına gelerek kendisini beklemeye başlamış. Bir müddet sonra Hacı Baba fırının önüne gitmiş, ateşin yanmasını beklemiş, geri dönüp gitmiş. Bu defa fırın kızmış. Fırıncı da ekmekleri çıkarabilmiş.

Bu olaydan sonra halk, Hacı Baba'nın manevi bir kuvvet sahibi olduğuna inanarak Hacı Baba'yı ziyaret için yanına gitmeye başlamış. Ancak, o kerametinin bu şekilde açığa çıkmasında kısa bir süre sonra vefat etmiş. (Yener, 1940: 13–15)

C.C. Güzelbey, *Başpınar Dergisi*'nde "Saçaklı Zade" başlıklı yazısında Eski Gaziantep müftüsü Rifat Teymur'un Saçaklı Zade'nin adı ile ilgili anlattıklarını aktarır: Saçaklı Antep camilerinden birinde öğretim ile uğraşırken bir gün öğrencilerden birisi "Efendim dersinize Hızır Aleyselâm geliyor der. Saçaklı cevaben, "ya geliyor da bana niçin görünmüyor" diye sorar. Öğrenci, Hızır ile görüşüp cevap vereceğini bildirir. Ertesi günü öğrenci, "hocanda daha dünya muhabbeti var. Sarığını gılavlıyor." dediğini anlatır. Bunun üzerine Saçaklı eskiden cülhâlerin dokumalarından kestikleri saçakların birkaç tanesini birleştirerek sarık yerine başına dolar. Bundan sonra Hızır kendine de görünür. Aralarında dostluk başlar. Başındaki saçaklardan ötürü de bu adı alır. (Güzelbey, 1943: 6–7)

Güzelbey, Attar Sadık'ın Saçaklı hakkında bildiklerinin Rifat Teymur'dan farklı olduğunu belirtir ve Attar Sadık'tan şunları aktarır: "Saçaklı Antep'te müderris iken talebelerinden birinin dersleriyle meşgul olmadığını, başı ile gözü ile bazı işaretler yapıp konuşur gibi bir durum aldığını görür. Öğrenciyi takdir eder. Bunun üzerine öğrenci der ki: "Bir adam gelip bana hocan zibalara bürünmüş diyor." Hoca bu ihtardan sonra başına saçak sarar." (Güzelbey, 1943: 6–7)

Güzelbey yazısının devamında Attar Sadık'ın hikâye ettiği başka bir söylentiye daha aktarır: "Köylünün biri tarlasında çalışırken yoldan gelip geçen bir kalabalık görür. Ölmüş bulunan Saçaklı'nın Antep'e götürüldüğünü öğrenir, çiftini bırakır hem cenazede bulunmak hem de çüt demirini yületmek üzere kalabalıkla birlikte Antep'e gider. Cenaze namazına katılır. Bundan sonra demircilere gider. Hiçbiri demire ateş edemez. Son başvurduğu usta ermiş bir kimse olduğundan "bu demir Saçaklı'nın namazına katıldığı için ateş olmaz ve yülenmez" der." (Güzelbey, 1943: 6–7)

Güzelbey yine aynı yazısında Eski Akçadağ Müftüsü Bilal Kutluer'in anlattıklarını da aktarır ve böylece Saçaklı hakkındaki bildiği söylentileri derler: "Saçaklı zamanında Maraş müftülüğü açılır. Bu görev kendisine teklif edilir. Düşünmek üzere birkaç gün müsaade ister. Mühlet sonunda bu teklifi reddeder ve sebebini şöyle izah eder: Pınar başına gittim, akan suya danıştım. Bana dedi ki, "kaynaktan çıktığım zaman herkes beni içiyor, öğrenmeden kullanıyor. Fakat şehre girip çıktıktan sonra kirleniyorum. Kimse bana el sürmez oluyor. Müftü olursan sen de bana dönersin." dedi. "Bu sebeple ben de müftü olursam şehirde halk arasına karışırım, herkesle temas ederim, akıbetim suya döner." demiş." (Güzelbey, 1943: 6–7)

Şakir Sabri Yener, *Başpınar Dergisi*'nde "Eski Defterden: Saçaklı Zade" başlıklı yazısında "Saçaklı zadenin Antep muhitinde mağarası olduğunu ve kendisinin de burada ilimle uğraştığını" belirttikten sonra Saçaklı ile ilgili şu anlatı aktarır:

"Saçaklı zade, yine bir gün mağarasındayken yanına bir sarhoş gelmiş; ondan Yasin okuması için anasının kabrine gitmesini ısrarla istemiş. Saçaklı zade, havanın yağmurlu olduğunu söylemiş, sarhoş yine ısrar etmiş; "ille seni alır götürürüm!" demiş ve öyle yapmış. Ondan sonra Saçaklı zade, kendi kendine düşünmüş ve:

— Evlâdın bundan daha kötüsü olmaz ya! Öyleyse evlenmeliyim, demiş ve sarığını karşısına koyarak bu sözlere ilaveten:

— Eğer âlem akıllı, sen deli isen, senin deli olmanda ne mana var, evlen! Yok, âlem deli sen akıllı isen, bir insanın akıllı olmasında ne mana var, yine evlen! Demiş ve evlenmiş. (Yener, 1944: 8)

Pir Sefa ile ilgili iki söylenti vardır. C. C. Güzelbey "Pir Safa-Yuşa Peygamber-Yuf Baba" başlıklı makalesinde bu iki söylentiye değinerek birinci rivayette Pir Sefa'nın aynı yerde türbesi olan Yuşa Peygamberin türbedarı

olduğunu ve ölümünden sonra buraya gömüldüğünü ifade etmiştir. (Güzelbey, 1960: 7)

Güzelbey'in aynı makalesinde Baki Kamacı'nın anlatımıyla yazdığı ikinci rivayete göre, Pir Sefa Medinelidir. Ensardandır. Gaziantep'in İslam orduları tarafından alınmasında Hazreti Ali kumandasında Gaziantep'e gelmiş, Karaçomakla birlikte harp ederken yediği zorlu bir kılıç darbesiyle şehit olmuştur. Bunun üzerine Hazreti Ömer, Yuşa Peygamberin bulunduğu mahalleye defnedildiğini ima ederek "kendini peygamberi zışanla komşu ettim" demiştir. (Güzelbey, 1960: 7)

Aynı makalesinde Güzelbey, muhabere sırasında hayli yaşlı ve uzun sakallı olan bu zatın coştüğünü, rüzgârla sakalının ikiye ayrıldığını, ağzının köpürdüğünü, gençleri imrendiren bir celadetle savaştığını bu halini gören Hazreti Ali'nin de "Pirim sefalandı" dediğinden asıl isminin unutulmuş Pir Sefa olduğunu ifade etmiştir. (Güzelbey, 1960: 7)

Buna karşın C.C. Güzelbey aynı makalesinde Baki Kamacı'nın rivayet ettiği bu anlatıyı, "tarihsel gerçeğe aykırı bularak Hazreti Ali'nin Gaziantep'in alınmasıyla ilgili savaflara katılmadığı" ifade etmiştir. (Güzelbey, 1960: 7)

Akten Köylüoğlu *Gaziantep Tarih Kültür Dergisi*'ndeki "Efsanedeki Boyacı Camii" makalesinde Boyacı Sokağa da adını veren Boyacı Camii ile ilgili çocukluğunda dinlediği efsaneyi aktarır:

Vaktiyle azılı bir eşkıya varmış, yol keser, haraç alır, çevreyi bizar edermiş. Bir gün bir gelin alayının yolunu kesmiş gelinin altınları çeyizi çokmuş. Acımasız bir karaktere sahip olan eşkıya gelini kendisine almak istemiş, fakat gelin o kadar çok ağlamış ve eşkıyaya yalvarmış ki eşkıyanın

katı yüreği bu yakarışlara dayanamamış. “Tamam, seni damat evine ben götüreceğim ama senden bir isteğim var. şimdiye kadar bana kimse dua etmedi. Bana dualarında yer verirsen seni yerine götürüp elimle teslim edeceğim” demiş. Gelin kınalı ellerini açmış ve dua etmeye başlamış. “Eğer bu eller sana dua için açılmazsa kana bulansın ömrüm oldukça sana dua edeceğim” demiş. Eşkıya sözünde durmuş gelini ve çeyizini katarı ile damat evine götürmüş. Damat ile görüşmek istemiş ve damada demiş ki, “bu gelin sana Tanrı’nın bir nimeti, ben nice kadın gördüm, benim çevremdeki namıma, servetime ve yiğitliğime kandılar ama bu gelin senden başkasına yr olmamaya ant içmiş. Seni ve fakirhaneni bana ve servetime tercih etti. Sakın onu incitmeyesin. İşte size düğün hediyesi iki kese altın, beni unutulmuş mutlu olun, mutlu yaşayın” demiş ve oradan ayrılmış. İçinde gizli bir kıpırdamalar olmuş iyilik yapmak için, birilerini mutlu etmek hoşuna gitmiş ama bunca işlediği suçun cezasız kalması olmaz. Gasp ettiği insanlardan birkaçı toplanmış bu adamın cezasını biz elimizle vereceğiz diye bir yolunu bulup eşkıyayı yakalamışlar. Gaziantep’te şimdiki Boyacı Camii’nin minberinin olduğu yerde ulu bir ceviz ağacı varmış. Ağacın altına eşkıyayı getirmişler. Boynuna ipi geçirip oracıkta ipe asıp gitmişler. Eşkıyanın çevresinden korkan adamlar orada görünmek istemedikleri için kaçmışlar. Kimin yaptığı belli olmasın diye her biri bir tarafa dağılmış. O mahallede oturan bir dokumacı ustası sabah erkenden işinin başına haşıl kaynatmaya boyacı dkknının yolunu tutmuş. Ceviz ağacının yanından geçerken bir inilti duymuş. Dikkatlice bakınca bir de ne görsün, boynunda ip çırpınarak yardım istemek için hırıltılı sesler çıkaran bir insan çırpınıp duruyor. Hemen koşmuş belinde kulağının arasından bıçağını çıkarmış. Adamın boynundaki ipi kesmiş. Adam yere düşmüş. “Ne oldu sen kimsin?” diye boyacı ustası eşkıyaya sormuş. Adam bozulmuş. “Beni tanımadın mı, namımı hiç duymadın mı, benim adımı duyanlar kaçacak delik arar sen hiç duymadın mı?” demiş. Boyacı gayet sakin “hadi eğer öyle isen boynuna ipi kim geçirdi, benim bıağım seni ipten kurtardığına göre senin keskinliğin benim bıağım kadar bile yokmuş. Ben sabah işe gider akşam eve dönerim. Senin ne adını

duydum ne de senden korkarım çünkü ben kimseye kötülük yapmadım ki” demiş. Eşkıya kendini aşağılanmış hissetmiş, boyacıdan bir ricada bulunmuş, ben dağları zapt etmiş, namı dağlara çıkmış bir adamım, beni bu halde gördüğünü, beni ipten kurtardığını kimseye söyleme, ben kimsenin iyiliği altında kalmak istemem, bundan sonra sana olan borcumu ödemek için çalışacağım, bir gün yanına gelip borcumu ödeyeceğim” demiş. Boyacı ustası, “var git sen de kendini öyle avut, çünkü senin adınla ben yücelmem, seni unuttum bile “ demiş ve bu olaydan da kimseye söz etmemiş. Aradan uzun bir zaman geçmiş, boyacı ustası yine sabah ezanı yola koyulmuş. Ulu bir ceviz ağacının yanından geçerken biri seslenmiş; “hey arkadaş” Boyacı ustası dönmüş bakmış, alaca karanlıkta bir karartı, dikkatlice bakınca bir adamın kendine doğru geldiğini görmüş, kır saçlı iyi giyimli bir adam boyacıya yaklaşmış. “Arkadaş beni tanımadın mı?” demiş. Boyacı hemen selam durmuş “hayır efendim ben sizi tanımadım” demiş. Böyle üst düzey bir insanı hiç görmediğini düşünmüş. Adam “iyi düşün yıllar önce yine bu saatlerde bu ağacın altında sen birinin boynundaki ipi kesmiş kurtarmıştın ya” deyince boyacı irkilmiş, bunu sen nerden biliyorsun ki?” demiş. Adam, “bana iyi bak işte kurtardığın o adam benim” demiş. Boyacı, eşkıya ban gözdağı verecek diye tedirgin düşünürken adam birden boyacının eline sarılıp öpmek istemesin mi. Boyacı daha da şaşırılmış, “aman efendim, estağfurullah, benim elimi niye öpüyorsun” demiş. Adam, gel şuraya otur da sana hayatımın iki olayını anlatayım” demiş. Kaçırıldığı gelini ve asıldığı gece o boynundaki ipi iki kınalı elin tutup boynuna oturmasını önlediğini söylemiş. “o sırada sen bıçağınla boynumdaki ipi kesip beni ölümden kurtardın ve orada kendimi çaresiz o kadar küçülmüş hissettim ki utancımdan günlerce uyku girmede gözüme. İşte orada doğruluğun ne kadar büyük bir erdem olduğunu sen öğrettin bana, senin o gün söylediğin sözler üzerine bir daha kimsenin malını gasp etmemeye, kimsenin namusuna el uzatmamaya, dürüst yoldan para kazanmaya karar verdim ve öyle yapıp dürüst ticaret yoluyla bir hayli zengin oldum, mevki sahibi oldum, fakat bu taraflara geledim. Çünkü adım burada iyi anılmaz. Hani sana gelip borcumu öderim demiştim ya, işte

geldim. Ağacın altında sana olan borcumu ödeyecek para var. Anan sütü gibi helal. Al istediğin şekilde harca, eğer bir gün yolum düşerse yine seni ziyaret ederim. Hakkını helal et” demiş ve atına atlayıp boyacının yanından ayrılmış. Boyacı bir müddet şaşkın baka kalmış. Daha sonra gün ışımaya başlamış. Ağacın altında bırakılan hediyeyi görmek için oraya gitmiş. Bir de ne görsün, içi altın dolu bir heybe. Bu kadar altını hiçbir arada görmeyen boyacı ne yapacağını şaşırmış. Heybeyi alıp eve getirmiş ve ağacın olduğu yere bir camii yaptırmaya karar vermiş. Hemen işe koyulmuş, caminin yeri belli, taşlar yontulmuş, işçiler çalışmış, seneler süren bir çalışma sonucunda camii inşa edilmiş. Bu arada boyacı yine kendi işinde çalışır, her gün caminin içinde sabah namazı kılar, yine kendi yolundan geçer, işine gidermiş. Her gün caminin yapılmasına sebep olan insana da dua edermiş. Aradan uzun bir zaman geçmiş. Bir gün saçlı sakalı bembeyaz yaşlı bir adam caminin kapısında boyacının önüne çıkmış. “Ey arkadaş işte geldim, beni tanımadın mı?” demiş. Boyacı adamı tanımış. “Ver elini öpeyim. Bu cami senin sayende yapıldı” demiş. Adam izin vermemiş. “Sen büyük bir adamsın, ben senin topuğunu tozu olamam, beni buralarda barındır, ecelim yakın, bana bir iyilik daha yap. Beni caminin giriş kapılarından birine göm. Bu camiye ibadete gelen insanlar benim üzerime bassın da geçsin” demiş. Boyacı şaşırmış ama bu adamın son isteğini de kabul etmiş. Kötü şöhret, haram para ile ün yapmış bir insanı doğru yola çevirip helal yoldan para kazanıp insanlığa hizmet için yapılan Allah’ın ismi anılan bir mekâna giren insanların ayakları altında yatmayı isteyen bu adama son derece saygı duymuş ve dileğini yerine getirmiş.

İşte o mezar Boyacı Camisi’ne Demirci Pazarı tarafından girildiğinde iki üç basamak merdiven inince caminin penceresi hizasında sağda 5–6 tane biçme kara taşın olduğu yerde olarak bilinir. (Köylüoğlu, 2006a: 24–26)

Paul Connerton *Toplumlar Nasıl Anımsar?* adlı kitabında gelenek aktarımı ve unutma eylemi ile ilgili olarak bir savaştan bahsederek “bu savaştan köyde yaşayan herkesin söz ettiğini” ve “bu savaşın haydutlar savaşı” olduğunu aktarır. “Haydutların yetmiş yıl önce, 1865’te sona erdiğini köylülerinin bu savaşa katılmış bulunabilecek ya da görgü tanığı olabilecek denli yaşlılarının pek az olduğunu gene de yaşlı, genç, kadın erkek, sanki dün geçmiş gibi o savaştan söz ettiklerini” ifade eder. Connerton’un tespitlerine göre, haydutların serüvenleri kolaylıkla köylülerin günlük konuşmalarına girmiş bunların anısı köyde ve yöresinde birçok yere konan adlarda yad edilmekteymiş. (Connerton, 1999: 37)

Galiano Köylülerinin şevkle ve bir mitos tutarlılığıyla bu savaşı anlattıklarını ve dolayısıyla da gelecek kuşaklara aktararak yaşattıkları söylenebilir. Galiano köylülerinin Haydutlar Savaşı olarak yaşattıkları bu savaşı kendi tarihleri olarak ya da kendi tarihlerinin eskiliğinin delili olarak benimsedikleri varsayılabilir. Bu durum da Anthony D. Smith’in *Ulusların Etnik Kökeni* adlı kitabında mitolojilerin neden yeniden diriltildiği ve niçin bu sembolik kurumların ve tarihsel anıların yeni yollarla güçlerini yeniden kazandığı sorusunu cevaplandırabilir. Smith’e göre, mitoloji ve sembolizm her zaman harita ve ahlak değerlerini sağlar, günümüzde bir kez yeniden inşa edildiklerinde ve modern ihtiyaçları karşılamak için yeniden yorumlandıklarında, etnik mitolojiler ve ulusal sembolizmler, modern ulusların haritalarını ve ahlak değerlerini oluşturabilir. (Smith, 2002: 258)

Anadolu yer adları çevresinde halk etimolojisiyle ilgili olan daha yüzlerce efsane ve rivayet olduğu söylenebilir. Her topluluk kendini ifade etmek için geçmişini ve özellikle de anlatılarını kullanır. Çeşitli dergilerde yazıya geçirilmiş bu anlatılar yer adlarının kaynaklarını açıklamada büyük bir öneme sahiptir.

B) Halk Şiirinde Yer Adları

Gaziantep yerleşim mekânlarının adları türkülerde ve ağıtlarda da görülebilir. Gaziantep'in geçirmiş olduğu "harbin" izleri kendini halk şiiri ürünlerinde de göstermektedir. Bu türkü ya da ağıtlarda "Antep müdafaası"nın, Antep "harbi"nde şehit olanların, ya da müdafaanın yapıldığı yerin veya şehit olunan yerin adının geçtiği görülebilir. Belli olması için yer adları kalın yazı ile yazılmıştır.

ANTEP MÜDAFA TÜRKÜSÜ

Kara imiş şu Antep'in yazısı
Meleşmiyor koyun ilen kuzusu
Ana baba bacı kardaş acısı

Nerde benim sarı güllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Fransızlar her taraftan geldiler
Top sesinden çocuklar da öldüler
Çok gelinler evde yalnız kaldılar

Nerde benim mor sünbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Kavaklı'nın şirazesini bozuldu
Hanemize kara yazı yazıldı
Camilere şehit kabri kazıldı

Nerde benim mor lale bağlarım
Antep diye uğrun uğrun ağlarım

Kavaklık yerleşim mekânı olarak bilinen ağaçlık alana Antep harbi esnasında işgal kuvvetleri olan Fransızlar ağaçlığa zarar vermiş ve ağaçları savunma amaçlı siper olmamaları için kesmişlerdir. Kesilmesi sebebiyle Kavaklıdaki ağaçların sırası, düzeni bozulmuş, estetik olmayan bir görüntü ortaya çıkmıştır. Türküde geçen "Kavaklı'nın şirazesini bozuldu" ifadesi

buradan gelmektedir. Bu türkü Cahit Öztelli *Evlerinin Önü* adlı araştırmasında aynı türküyü şu sözlerle aktarmıştır.

Kara imiş şu Antep'in yazısı
Yaktı yandırdı bütün alemi nası
Yüreğimden çıkmıyor kardeş acısı

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Mağaradan geliyor ağıtlar sesi
Yaktı yandırdı bütün alemi nası
Pazarda satılır şehitler fesi

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Kavaklığın şirazesini bozuldu
Hummatz'a kara çadır kuruldu
Camilerde şehit kabri kazıldı

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Fransızlar her taraftan yürüdü
Yağ kalmadı yüreklerde eridi
Nice yiğitler istihkamlarda çürüdü

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım(657)

Öztelli'nin bu tespitinde geçen "Mağaradan geliyor ağıtlar sesi" ifadesindeki "mağara" ile Gaziantep'te bulunan Mağarabaşı semti kastediliyor olabilir. Semtte mağaranın olmasından dolayı bu ismin verilmiş olabileceği söylenebilir.

Yine Öztelli'nin bu tespitinde geçen "Hummatz'a kara çadır kuruldu" ifadesindeki "hummatz" ile Gaziantep'te şehrin dışında ıssız, yerleşkenin olmadığı bir yer olması sebebiyle tabakhanenin buraya taşındığı bir yerleşim mekânıdır.

Cahit Öztelli aynı araştırmasında aynı türküyü şu haliyle de aktarmaktadır.

Kara imiş şu Antep'in yazısı
Yaktı yandırdı bütün alem nası
Yürekten çıkmıyor kardaş acısı

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Mağaralardan geliyor ağıtlar sesi
Yaktı yandırdı alem nası
Pazarda satılır şehitler fesi

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Kavaklığın şirazesini bozuldu
Hamana'a kara çadır kuruldu
Camilerde şehit kabri kazıldı

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Fransızlar her taraftan yürüdü
Yağ kalmadı yüreklerde eridi
Nice yiğitler istihkamda çürüdü

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Fransızlar dört taraftan geldiler
Top sesinden hep sabiler öldüler
Nice gelinler evde bakes kaldılar

Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım(702–703)

Gaziantep yöresine ait olan bu türkü Ferruh Arsunar tarafından Hüseyin Eroğlu'dan derlenmiştir. TRT'nin uzun hava repertuarı no: 660'a kayıtlıdır.

BEN ANTEPLİYİM ŞAHİNİM AĞAM

Ben Antepliyim **Şahinim ağam**
 Mavzer omzuma yük
 Ben yumruklarımle dövüşeceğim
 Yumruklarım memleket kadar büyük

Hey hey
 Yine de hey hey
 Kaytan bıyıklarım delişmen çağım
 Düşman kurşunlarına inat köprü başında
 Memleket türküleri çağıracağım

Bu dağlarda biz yaşarız bu dağlar bizim dağımız
 Namusumuz temiz bayrağımız hür
 Analarımız karımız kızımız kısrağımız
 Burada erkekçe dövüşür

Bir bayrak dalgalanır Antep kalesi üstünde
 Alı kanımdaki al akı alınımdaki ak
 Bayraklar içinde en güzel bayrak
 Düşüncem senden yanadır

Hep senden yanadır çektiğim kahr
 Bu senin ülkende senin gölgende
 Düşmesin kara kalpaklar kirlenmesin duvaklar
 Korkum yok ölümden kafirden yana
 Alacaksa alsın beni şafaklar

Hey hey
 Yine de ey hey
 Al bayraklar altında kara bir kartal gibi
 Yaşamak ne güzel şey

Bir sır var bu mavzerde attığım gitmez boşa
 Çıkmiş bir eski savaştan
 Türk ün bir karış toprak parçası için
 Destanlar yazacağız yeni baştan

Yıktım toprağın üstüne bir sarı kurşunla birini
 Çıktı karşıma biri
 Çıktıkça çektim tetiği Bismillâhlar la beraber
 Vurdum alnından kafiri

Bu kaçınıcı kurşundur bu kaçınıcı bismillâh
 Bu kaçınıcı ölüdür

Bir türkü söylenir siperlerde her sabah
Vurun Antepliler namus günüdür

Ben Antepliyim **Şahin'im ağam**
Mavzer omzuma yük
Ben yumruklarım dövuşeceğim
Yumruklarım memleket kadar büyük

Ben Antepliyim Şahinim Ağam türküsünde geçen “Şahin'im ağam” ifadesindeki Şahin ismi Gaziantep'in merkez ilçesine de adı verilen Antep harbi esnasında şehit olmuş bir askerdir. Gaziantep türküsü olan bu türkünün kaynak kişisi Yavuz Bülent Bakiler'dir.

GOLUMU SALLADIM TOPLAR OYNADI

Golumu salladım toplar oynadı
Kara taş içinde asker kaynadı
Birinci gurşunda **Şahin** uyandı
Vurun Antepliler namus günüdür

Aynalı beşikte nenni eyledim
Yedirdim büyüttüm asker eyledim
Antep'in uğruna kurban eyledim
Analar da böyle **Şahan** beslesin

Sürerim sürerim gitmez kadana
Fransız kurşunu değmez adama
Beni bağışlayın şanlı Antep'e
Vurun Antepliler namus günüdür

Şahin'i sorarsan otuz yaşında
Şahin'i vurmuşlar köprü başında
Çeteler birikmiş ağlar başında
Vurun Antepliler namus günüdür

Antep'in harbine on bir ay oldu
Analar bacılar saçını yoldu
Uyan **Şahin** Antep düşmanla doldu
Vurun Antepliler namus günüdür

Golumu Salladım Toplar Oynadı adlı türküde de yerleşim mekânına adı verilmiş olan Şahin Bey geçmektedir. Gaziantep kaynaklı olan bu türkü

Melih Duygulu tarafından Ökkeş Dehmenöglü'ndan derlenmiştir. TRT'nin uzun hava repertuarı no: 628'e kayıtlıdır.

ŞAHİN BEY TÜRKÜSÜ

Fransız topları Beşgöz'e kurdu
Attığı mermi Anteb'i vurdu
Şahin Bey uğruna gem gibi durdu
Ünün Ankara'ya gitti **Şahin Bey**

Açılmıyor bahçemin gülü
Ötmüyor yanık yanık bülbülü
Her köşebaşında on-onbeş ölü
Ünün Ankara'ya gitti **Şahin Bey**

Aman Fransız vurmayın beni
Benim bu yiğit canıma kıymayın
Bu bir çocuğumu yetim koymayın
Ünün Ankara'ya gitti **Şahin Bey**

Aman Fransızlar beni bırakın
Kurşun geçmedi kalmadı hakkın
Bu bir çocuğuma Allah için bakın
Ünün Ankara'ya gitti **Şahin Bey**

Ellerimi kollarımı bağladı
Bunu gören melaike ağladı
Süngü soktu yüreğimi dağladı
Ünün Ankara'ya gitti **Şahin Bey**

Şahin Bey isminin geçtiği bir diğer türkü *Şahin Bey Türküsü*'dür. Türkü Gaziantep kaynaklı olup anonimdir.

ŞAHİN BEY VURULDU

Şahin bey vuruldu yollar açıldı
Antep'in üstüne matem saçıldı
O güzel Antep'e düşmanlar doldu
Uyan **Şahin** uyan bak neler oldu

Şahin'i sararsan otuz yaşında
Süngüyle delindi (vuruldu) köprü başında
Küçücük yavrular ağlar peşinde
Uyan **Şahin** uyan Antep karşında

“Şahin” isminin geçtiği diğer bir türkü ise *Şahin Bey Vuruldu* türküsüdür. Türkü Gaziantep kaynaklı olup Ahmet Turan Şan tarafından Selahattin Erorhan’dan ağıt olarak derlenmiştir. TRT’nin uzun hava repertuarı no: 897’ye kayıtlıdır.

ŞAHİN BEY AĞITI

Atına binmiş elinde dizgin
Girdiği cephede hiç vermez bozgun
Çeteler içinde Yılan bey azgın

Vurun Antepliler namus günüdür
Vurun Türk uşağı namus günüdür

Sürerim sürerim gitmez kadana
Düşmanın kurşunu değmez adama
Kara haberimi verin babama

Vurun Antepliler namus günüdür
Vurun Türk uşağı namus günüdür

Antep'in harbine on bir ay oldu
Kanımız kurudu benzimiz soldu
Analar bacılar saçların yoldu

Vurun Antepliler namus günüdür
Vurun Türk uşağı namus günüdür

Şahin Bey Ağıtı adlı bu türküde Şahin ismi doğrudan geçmese de gerek türkünün adından gerekse türkünün muhtevasından Şahin Bey’in anlatıldığı görülmektedir. Gaziantep’e ait olan bu türkü Muzaffer Sarısözen tarafından Seyit Canözer’den derlenmiştir. TRT’nin uzun hava repertuarı no: 53’e kayıtlıdır.

BİZE DERLER SAÇAKLI'NIN UŞAĞI

Bize derler **Saçaklı**'nın uşağı
İki gardaş çift bağlamış kuşağı
Düztepe'den indirdiler aşağı

Yandım anam helal eyle sūdünü
Cahil idim sen bişirdin aşımı

Aşlar bişdi karabiber ekildi
Yaren yoldaş **Düztepe**'ye döküldü
Kardaşımın şerbeti de içildi

Yandım anam helal eyle sūdünü
Cahil idim sen bişirdin aşımı

Bize Derler Saçaklı'nın Uşağı adlı bu türküde geçen “Bize derler Saçalı'nın uşağı” ifadesindeki Saçaklı, adı yerleşim mekânına verilmiş dini ve manevi hayata sahip olan ve halk arasında ermiş bir kişi olarak bilinen diğer bir adı da Saçaklızade olan bir din ehlidir.

Aynı türküde geçen “Düztepe'den indirdiler aşağı” ifadesindeki Düztepe, yerleşim mekânına yeryüzünün tabii yapısından ötürü esinlenilerek verilmiş bir mahallenin adıdır.

Gaziantep kaynaklı olan bu türkü Ahmet Sezgin tarafından Kenan Şavklı'dan 1962 yılında derlenmiştir. TRT'nin uzun hava repertuarı no: 3939'a kayıtlıdır.

ANTEP'İN ETRAFI GÜL İLE DİKEN

Antep'in etrafı gül ile diken
Ayrıktır benim belimi büken
Sineni sineme saraydım derken
Felek bizi nazlı yardan ayırdı

Bağrımı vermişem binek taşına
Kim karışır bu Mevla'nın işine

Bizi kınayanın versin başına
Felek bizi nazlı yardan ayırdı

Antep'in Etrafı Gül İle Diken adlı bu türküde geçen "Antep'in etrafı gül ile diken" ifadesi ile bu gün için Sarıgüllük olarak ad verilen yerleşim mekânı kastediliyor olabilir. Sarıgüllük yerleşim mekânı eski şehir merkezinin dışında Gaziantep'in etrafındaymış. Günümüzde Sarıgüllük diye bilinen bu bölgeye geçmişte sarı güller dikilirmiş. Bu sebepten türküde "Antep'in etrafı gül ile diken" ifadesi kullanılmış olabilir.

Gaziantep'e ait olan bu türkü Melih Duygulu tarafından Hasan Beydili'nden derlenmiştir. TRT'nin uzun hava repertuarı no: 404 kayıtlıdır.

EZO GELİN 5

Benim olsan vermem seni feleğe
Başın için salmam seni dileğe
Ezo Gelin benzer gökte meleğe
Başı duman olmuş ağlar bu gelin

Ezo Gelin yatağında yatıyor
Bülbüller de başucunda ötüyor
Gidersen arkanda şet-ilin yatıyor
Başı duman olmuş ağlar bu gelin

Hele bak da **Kozbaşı**'nın taşına
Kudret kalemni çekmiş kaşına
Ezo Gelin girmiş on dört yaşına
Başı duman olmuş ağlar bu gelin

Ezo Gelin çık Suriye dağları başına
Güneş vursun kemerine kaşına
Bizi kınayanın bu ayrılık gelsin başına
Başı duman olmuş ağlar bu gelin

Ezo Gelin Türküsünün birçok varyantı olduğu için kaynaklarda numaralanarak verilen bu türkülerden içinde yer adı geçenler bu çalışmada incelenmiştir.

Ezo Gelin 5 adlı bu türküde geçen “Hele bak da Kozbaşı'nın taşına” ifadesindeki Kozbaşı, Gaziantep'te bir semtin adıdır. Semt ceviz ağaçlarının başladığı yerde olması ve ceviz ağaçlarının çokluğu dolayısıyla bu ad verilmiştir.

Gaziantep yöresine ait olan bu türkünün kaynak kişisi Ali Çavaz'dır.

EZO GELİN 8

Malımız kaçaktır uğratman gümrüğe
Geç Karakuyu'dan otur Düynü'ğe
Dönek ver Özo gelin eski yurda
Acap sahiplerin seni sattı mı dersin

Bir durna kaldırdım Uruş Gölü'nden
Tisavet Suyu'na battı mı idersin
Bir gümanım kaldı Zanbur Köyü'ne
Telinde Şibip'e seni attı mı dersin

Kerpiçtendir şu **Kozbaş**'ın yapısı
Bostandır da penceresi kapısı
Kurban olsun sana Surya'nın hepsi
Neneyle de ceren Özo gelin neneyle

Urğumuzda Sacır keser arayı
Avcılar arar da bahtı karayı
Uruş'tan kaldırdılar gözü karayı
Gitti bir gece **Kozbaş**'da yattı mı dersin

Ezo Gelin türküsünün bir diğer varyantı ise *Ezo Gelin 8* olarak isimlendirilmiştir. Bu türküde de yerleşim mekânı adı Kozbaşı semtidir.

Gaziantep'e ait olan bu türkü Ferruh Ersunar tarafından Sadık oşkun'dan ağıt olarak derlenmiştir. TRT'nin uzun hava repertuarı no: 795'e kayıtlıdır.

KARA YILAN 1

Atına binmiş de elinde dizgin
Vardığı cephede hiç vermez bozgun
Çeteler içinde yılanım azgın

Vurun Antepliler namus günüdür
Vurun Antepliler kavga günüdür

Sürerim sürerim gitmez kadanım
Fransız kurşunu değmez adama
Benden selam olsun nazlı anama

Analar da böyle yavru doğurmuş
Analar da böyle yiğit doğurmuş

Karayılan der ki harbe oturak
Kilis yollarından kelle getirek
Nerde düşman varsa orda bitirek

Vurun Antepliler namus günüdür
Vurun Antepliler kavga günüdür

Ezo Gelin Türküsünde olduğu gibi Kara Yılan türküsünün de birçok varyantı olduğu için kaynaklarda numaralanarak verilen bu türkülerden içinde yer adı geçenler bu çalışmada incelenmiştir.

Türküde de geçen Karayılan, Antep harbi sırasında kahramanlık ve mücadelede göstermiş ve şehit olmuştur. Karayılan'ın şahsından esinlenerek de mahalle ve caddeye adı verilmiştir.

Türkü Gaziantep yöresine ait olup Hüseyin Eroğlu kaynak kişisidir.

KARA YILAN 2

Karayılan der ki harbe oturak
Kilis yollarından kelle getirek
Fransız adını bütün kaldırak
Neylemeli Aslan Mulla vuruldu

Fransız topları leyleğe vurdu
Salladı salladı Anteb'e vurdu
Yılan bey uğruna bekçi mi durdu
Neylemeli Aslan Mulla vuruldu

Atıyor da zalim gavur atıyor
Mulla beyim şehit olmuş yatıyor
Güççük Mehmet çetelerin kaçıyor
Vur gavuru dayanmaz Mulla beye

Anama söyleyin damda yatmasın
Çuha şalvarına uçkur takmasın
Oğlum gelir diye yola bakmasın
Neylemeli Aslan Mulla vuruldu

Karayılan derki öldüm gaziler
Kurşun değdi yaralarım sızılar
Evde yetim kaldı emlik kuzular
Neylemeli Aslan Mulla vuruldu

Atına binmişte elinde dizgin
Çeteler içinde yılanım azgın
Olduğu cephede hiç vermez bozgun
Vurun Türk Uşağı Antep gidiyor

Anteb'in kolleci yücedir yüce
Topların sesinden yatılmaz gece
Gözünü sevdiğim Savcılı Hoca
Neylemeli Aslan Mulla vuruldu

Kolumu salladım toplar atıldı
Kara daş içinde çete koymadı
Karşıdan göründü düşman kalmadı
Vurun arkadaşlar namus günüdür

Şıhın Dağı derler bir ova yazı
Yazıda yaylar koyunla kuzu
Gözünü sevdiğim Türk Elif Kızı
Neylemeli Aslan Mulla vuruldu

Karayılan türküsünün bir diğerk varyantı ise Kara Yılan 2 olarak isimlendirilmiştir. Bu türküde de yerleşim mekânı adı Karayılan Mahallesi veya caddesidir. Gaziantep'e ait olan bu türkünün Hüseyin Eroğlu kaynak kişisidir.

KARAYILAN DER Kİ HARBE TUTUŞAK

Karayılan der ki harbe tutuşak
Kilis yollarından kelle getirek
Fransız adını birden batırak
Neylemeli Aslan Molla vuruldu

Fransız topları leyleğe vurdu
Salladı salladı Antep'e vurdu
Yılan bey uğruna bekçi mi durdu
Neylemeli Aslan Molla vuruldu

Atıyor da zalım gavur atıyor
Molla beyim şehit olmuş yatıyor
Küççük Mehmet çetelerin kaçıyor
Vur gavuru dayanmaz Molla beye

Karayılan 2 türküsüyle aynı olan bu türküde ağız farklılıklarından dolayı kelime değişikleri vardır. Yine bu türküde de ismi yerleşim mekânlarına verilmiş olan Karayılan adı geçmektedir.

Gaziantep'e ait olan bu türkü Ferruh Ersunar tarafından Hüseyin Eroğlu'ndan savaş destanı olarak derlenmiştir. TRT'nin uzun hava repertuarı no: 661'e kayıtlıdır.

KARAYILAN TÜRKÜSÜ

Gara yılan der ki gelin oturak
Samsak Tepesine hücum ettirdim

Kilis yollarından kelle getirek

Çok babayiğitleri telef ettirdim

Fransız adını bütün batırak
Mahalleyi orda kayıp ettirdim

Vurun Antepçiler namus günüdür.
Vurun Antepçiler namus günüdür

Gaziantep kaynaklı *Karayılan Türküsü* adlı bu türküde de “Samsak Tepesine hücum ettim” sözlerinde geçen Samsak Tepesi Karayılan’ın harp esnasında şehit düştüğü yerin adıdır. Bu olaydan esinlenilerek Gaziantep’in bir sokağına bu isim verilmiştir.

Türkünün sözlerinin kaynağı tespit edilemediği için türkü web sitesinde bulunmuştur. (Erişim <http://www.karnawal.net/form/archive/index.php?t-3337.html>; 12 Mart 2007)

ANTEP’İN HAMAMLARI HALEP’İ

Antebin hamamları sallanır külhanları
Hoşgör mahallesinin dibdibedir damları
Çiğköftenin adına baklavanın dadına
Ye de er muradına

Hele hele hele hele antepçim
Gel yanıma bir datlım
Çiftetelli çalıyor kalkın da oynayalım

Şu Kilisin halları gelorum der dilleri
Mutlak Halep’e düşer kaçakçının yolları
Mercidabık ovası karayılan yuvası
Çalar barak havası

Hele hele hele hele antepçim
Gel yanıma dili datlım
Çiftetelli çalıyor kalkında oynayalım

Torosların koludur bizim gavur dağları
 Acı mırra içerler ağaları beyleri
 Pamuklar tarlasında tekirin yaylasında
 Ağalar havasında

Hele hele hele hele antepnim
 Gel yanıma bir datlım
 iftetelli çalıyor kalkın da oynayalım

Mehmet Yakar tarafından söylenen *Antep'in Hamamları Halep'i* adlı Gaziantep türküsünde de "Hoşgör mahallesinin dibdibedir damları" sözleri geçmektedir. Türküde geçen Hoşgör, Gaziantep'te bir mahallenin adıdır.

Yer adlarının türkülerde, ağıtlarda ve destanlarda geçmesi halk anlatılarında olduğu gibi halkın yerleşim mekânlarına verilen adlar etrafında oluşturdukları kültür olarak yorumlanabilir. Yer adları bu tür halk edebiyatı ürünlerine konu olarak kuşaklara aktarımının daha kolay sağlandığı düşünülebilir. Bir toplum için yer adlarının ne ölçüde yaygın, eski olduğu ancak bu tür metinlerde geçmelerine bağlı olarak söylenebilir.

Gaziantep'te toplumun ürettiği sözlü ürünler derleme çalışmalarıyla hızla yazıya geçirilmiştir. Böylece yer adları etrafında oluşan anlatı veya halk şiiri örneklerinin gelecek kuşaklara daha kolay ulaştırılabileceği söylenebilir. "Gelenek aktarıcı" larının giderek azaldığı hatta yok olmaya yüz tuttuğu günümüzde yazıya geçirilen bu tür metinler köken arayan bir toplum için her zaman önem gösterebilir.

C) Şehreküstü

Şehreküstü semti, Tahmis Kahvehanesi, Pişirici, Arasa Meydanı gibi tarihi mekânları içerisinde alan merkezi bir semttir. Şehreküstü semtinin adı üzerine yaratılmış ve halk arasında yaşayan pek çok anlatı bulunmaktadır. Şehreküstü ismi üzerine yaratılan bu anlatılar, çeşitlenme göstermekte ve anlatılardaki bu çeşitlenmeler Gaziantep halkı tarafından belleklerde muhafaza edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen tarihçi Tuncer Baykara, “Şehre Küsdü” başlıklı makalesinde Şehreküstü yer adı olarak tespit ettiği 12 yerleşim yerini karşılaştırmıştır. Baykara, aynı makalesinde birden fazla yerleşim yerinde Şehreküstü adının olduğunu tespit etmiştir. Baykara, Bursa, Kütahya, Afyon Karahisar, Lâdik, Balat, Amasya, Gaziantep, Tokat, Serez, Akhisar, Demirci ve Şanlı Urfa olmak üzere 12 yerleşkede şehre küstü yer adına rastladığını belirtmiş ve bu yerlerin tarihi kayıtlardaki sıralamasını karşılaştırma yöntemi kullanarak vermiştir.

Baykara yazısında “Şehre küstü semt veya mahalle adına, Türk iskânının bir özelliği olarak bakılabileceğini çünkü bu ismin, açık bir Türkçe olup, mana bütünlüğü kazanmış bir deyim özelliğinde olduğunu” belirttikten sonra “Anadolu’nun bazı yöreleri için değil, Türk halkının kültür özelliklerini yansıtan bir deyim” olabileceğini çünkü “şimdi veya tarihi dönemlerde Türklerin oturduğu şehirlerde görüldüğünü” ifade etmiştir. (Baykara, 1986: 69)

Gaziantep’te Şehreküstü yerleşim mekânının adı etrafından oluşan birden fazla anlatı tespit edilmiştir. Bu anlatıların bir kısmı yazıya geçirilmişken bir kısmı ise hâlâ sözlü kültürde yaşamaktadır.

Yazıya geçirilmiş bir Şehreküstü anlatısını Tuncer Baykara, aynı makalesinde C. Cahit Güzelbey'in bir tespitinden naklen M. Solmaz-H. Yetkin'den alıntılıyarak şöyle aktarır:

“Gaziantep'te kalenin çok zalim bir beyi varmış. Beyin, genç, yiğit, uyanık fikirli oğlu babasının bu halini hoş görmez, sırası düştükçe tutumunun yanlışlığını yüzüne karşı söylemekten çekinmezmiş. Yavaş yavaş aralarında tartışmalar başlamış. Zamanla tartışmalar kavga halini almış. Babasına tahammül edemeyen delikanlı kaleden ayrılmak zorunda kalmış. Başına topladığı kimselerle şimdi Şehreküstü'nün bulunduğu tarafta karargâh kurarak mücadelesine buradan devam etmiş. Kaleden ve şehirden ayrılıp bu yerde oturduğu için önce hareketine, sonra oturduğu mahallin adına Şehre küstü denmiştir.”(Baykara, 1986: 67)

Şehreküstüyle ilgili diğer bir anlatıyı ise, Yahya Özdemir tespit etmiştir ve *Gaziantep Efsaneler* adlı basılmamış yüksek lisans tezinde yazıya geçirmiştir. Bu anlatıya göre;

“Gaziantep'te zamanın birinde zengin bir adam yaşamaktadır. Adamla geçinemeyen bir oğlu vardır. Adamla oğlu dövüşmüşler sonra da, çocuk ben ayrılacağım demiş. Adamlarıyla ayrılarak şehirden uzak bir yere yerleşmişler. Bunları görenler “Bu adamlar şehre küsmüş, buraya gelmiş.” diye söylenmiş. Zamanla halk buraya şehre küstülerin yeri demiş. Zaman geçtikçe şehre küstü demişler ve burada bir mahalle oluşmuş”. (Özdemir, 2003: 124)

Necdet Sevinç *Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri Türk Oymakları* adlı kitabında Şehreküstü yer adı ile ilgili “Şaraküstü'nün, Gaziantep'in en eski semtlerinden biri” olduğunu ifade ettikten sonra. “rivayete göre bir zatın, asıl şehir kale civarında iken şehre küsüp buraya yerleşmiş” olduğunu, “bu sebeple de bu semte Şaraküstü denildiğini

yazmıştır. Sevinç, aynı kitabında semtin adının resmen Şehreküstü olduğunu ve Şehreküstü isminin aydınlarca da benimsendiği halde, halkın ısrarla Şaraküstü adını muhafaza ettiğini tespit etmiştir. Bundan ötürü de bu semtte oturanların da “Şehreküstülüyüm” demediklerini, “Şaraküstülüyüm” veya “Şaraküstü’de oturuyorum” dediklerine dikkati çeker. (Sevinç, 1983: 98)

Tuncer Baykara da “Şehre Küstü” adlı makalesinde Necdet Sevinç’in tespitine paralel olarak C.Cahit Güzelbey’in, de son eserlerinden birisinde burasını Şaraküstü diye andığını ifade etmiştir. (Baykara, 1986: 67)

Baykara’nın makalesinde belirttiği C. C: Güzelbey’in “Şaraküstü” başlıklı makalesinde Güzelbey, “Şaraküstü” için bir söylenti olduğunu belirtir ve “vaktiyle şehrin kalenin çevresinde” olduğunu “adamın birinin nasılsa yakınlarına kızarak aralarından ayrıldığını, bugün Aydınbaba denilen tepenin doğusundaki sırta bir ev yaptırıp burada oturmaya başladığını, uzaklarda beliren bu tek evin kuruluş sebebi konuşulurken sahibi için “şara küstü” dendiğini” ve “deyimin zamanla evin bulunduğu yere de ad olduğunu yazmıştır. (Güzelbey, 1963a: 5)

Baykara aynı makalesinde “hemen her Şehreküstü adının etrafında bir veya birden çok hikâye söylenmekte ise de, bu hikâyelerin adı geçen mahallelerin kuruluş dönemlerine kadar geri gittiğini sanmadığı” iddia etmiştir. Baykara, yazısının devamında “Şehreküsdü’lerin, şehirlerin bilinen ve bir bakıma klasik sahalalarının dışında” olduğuna dikkat çeker ve devamında “şehirlerin dışında ve ayrı olan bu yerlere, birilerinin gitmesi, ilk olarak yerleşilmesi gerektiği” konusunda çıkarsamada bulunur ve yazısının sonunda “bu “ilk iskân” etrafında örülmüş bazı hikâyelerin, devrin veya adının etkisiyle daha geç zamanların eseri” olabileceğini varsayar. (Baykara, 1986: 71).

Baykara, aynı makalesinde şehreküstü adı ile ilgili “belirli bir dönem, ama kısa bir süre için klasik bir mahalle kabul edilmemiş” olabileceğini “ancak oraya iskân olup, insanlar evler yapınca, hemen bir mescid dolayısıyla, klasik Osmanlı mahalle teşkilatı oluşmuş” kabul edilebileceğini “çoğunlukla XVI. Yüzyıldan haberdar olunduğu için, Osmanlı dönemlerinde genellikle şehirlerin gelişmesinin XV. Yüzyıl olduğunun anlaşılabilirliği” şeklinde tespitlerini belirtmiştir. (Baykara, 1986: 72)

Gaziantep'teki Şehreküstü Senti ile ilgili birçok anlatıya rastlanmıştır. Bu anlatıların bir kısmı birbirleriyle benzerlik gösterirken bir kısmı ise farklılık göstermektedir.

Derlenen “Şehreküstü” anlatılarından ilki Gaziantep'te 05.09.2005 tarihinde öğretim üyesi Hüseyin Filiz (K.K.2) ile yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Şehreküstü ile ilgili C.C.Güzelbey'in “Şaraküstü” başlıklı makalesinde söylediklerine paralel olarak Filiz de, bölgeye “Şahraküstü denildiğine” ve “böyle bilindiğine” dikkat çekmiştir. Filiz, görüşmenin devamında bu söyleyişin açılımını yaparak “şaraküstünün tam söyleyişinin aslında “ 'şehrüstü' “ olduğunu “bunun da anlamının şehrin üstün, önde gelenleri” demek olup “kalburüstü anlamı” olduğunu vurgulamıştır. “Eski bir yerleşim yeri olduğu için şehrin önde gelen, varlıklı yani kalburüstü insanların burada oturmuş” olduklarını ve “bundan dolayı buranın adının şahraküstü” olduğunu belirttikten sonra diğer anlatılara ters düşecek şekilde buranın adının “şehre küsme hikâyeleriyle hiçbir ilgisinin olmadığını” iddia etmiştir.

Derlenen “Şehreküstü” anlatılarından ikincisi Gaziantep'te 18.07.2006 tarihinde fotoğrafçı Halit Ziya Biçer (K.K.3) ile yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Biçer, Şehreküstü ile ilgili “Asya'dan gelen bir göçün şehre yerleşmek istediğini” ancak “o zamanlar şehrin anahtarı ellerinde olan kale

ağalarının bu gelen göçü kabul etmediğini” ve “göçle gelen insanların da küsüp darılarak gittiğini, şehrin doğu tarafında yerleşim olmayan bir bölgeye iskân olduklarını orada yaşayan bu topluluğa da şehir halkının şehreküstü dediklerini ve şehre küstünün bu göç sebebiyle şehrin iki yakasından birini” oluşturduğunu ifade etmiştir.

Derlenen “Şehreküstü” anlatılarından üçüncüsü Gaziantep’te 15.11.2006 tarihinde Doktor Ergun Api (K.K.4) ile yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Api, Şehreküstü ile ilgili “şehre sığmayan bir kesimin şehrin o zamanlar uzak bir bölgesi olan şimdiki şehreküstüye geldiğini ve şehre uzak yer olduğu için de bu yerin şehre küstü olarak anıldığını ifade etmiştir.

Derlenen “Şehreküstü” anlatılarından dördüncüsü Gaziantep’te 17.11.2006 tarihinde gazeteci Yaşar Özen (K.K.5) ile yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Özer, Şehreküstü ile ilgili “şehrin en ucunda, çıkış noktasında olduğu için bu yere şehreküstü denildiğini” ve “zamanında uçta kalmış, kenarda unutulmuş bir mahalle” olduğunu ifade etmiştir.

Derlenen “Şehreküstü” anlatılarından beşincisi Gaziantep’te 19.11.2006 tarihinde gazeteci Kemal Antepe (K.K.6) ile yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Antepe, Şehreküstü ile ilgili “şehre göç eden bir grup insanın şehre kabul edilmeyince küsüp gittiğini ve gittikleri yerlerin daha sonra Şehreküstü semti olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir.

Derlenen “Şehreküstü” anlatılarından altıncısı Ankara’da 08.05.2007 tarihinde mali müşavir Metin Faruk Tamer (K.K.7) ile yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Tamer, Şehreküstü ile ilgili “şehrin yöneticilerine kızan ve iktidarla ters düşen bir grup insanın alternatif bir yerleşim yeri kurma amacıyla o bölgeye yerleşmeleriyle oluşan bir mahalle” olduğunu ifade etmiştir.

Derlenen “Şehreküstü” anlatılarından yedincisi Gaziantep’te 09.05.2007 tarihinde gazeteci, araştırmacı-yazar Bülent Ağcabay (K.K.8) ile yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Ağcabay, Şehreküstü ile ilgili “iki aşiret arasında çıkan kavga sonucunda bir aşiretin göç etmek zorunda” olduğunu ve göçen aşiretin hem şehre hem de Müslüman mahallesine yakın bir yere yerleştiklerini” böylece “hem şehirle olan ilişkilerinin kesilmeyecek hem de rahatça ibadetlerini yapabilecekler. Yerleştikleri bu yere daha sonraları halkın şehreküstü ismini verdiklerini” ifade etmiştir.

Tespit edilen anlatılar arasındaki farklılıklar olduğunu görülmektedir. Bazı anlatıcılar göçten, bazıları kavgadan, bazıları uzaklıktan ve bir anlatıcı ise bunlardan farklı olarak kelimenin açılımından yola çıkarak bölgede oturan halkın yaşam standardından dolayı bu ismin verilmiş olabileceğini iddia etmişlerdir. Bu anlatıların farklılık göstermesi anlatının sözlü kültür ortamında yaşadığını ve sözlü kültürün özelliklerini taşıdığı görülebilir. Anlatılar yazıya geçirilmediği için kalıplaşmayıp farklılıkların olmasına sebep olduğu söylenebilir. Fakat aynı zamanda farklılıkların yanında benzerlikler de olduğu söylenebilir. Eldeki metinlerde bir şekilde bir yerden başka bir yere gidilmesi ve gidilen yerin de şehrin dışında olması gibi benzerlikler tespit edilebilir.

Yer adları etrafında manzum veya mensur yapıların oluşma sebeplerinden biri halkın anlam vermediği ya da kültüründe yorumlayamadığı ve tanımlayamadığı şeylere karşı duyduğu önyargı gibi tepkileri bertaraf etme düşüncesi veya isteği olabilir. Efsaneler üzerine çalışan Mehmet Önder *Şehir Efsaneleri* başlıklı makalesinde Anadolu insanının, Türkçeleştirilmiş haliyle bir anlam veremediği şehir adı üzerinde, bu ada uygun anlamlı bir ifade verebilmek için, belki de uzun uzun düşündüğünü, geniş muhayyilesinin onu bir hikâyeye, ya da olağan üstü bir olayın oluşum tarzına sürüklemiş olabileceğini ifade etmiştir. (Önder, 1984: 70) Diğer bir sebep ise anlatılar yoluyla mekânları sahiplenme ve mekâna meşruluk kazandırma olabilir.

SONUÇ

Yer adlarından yola çıkılarak bu çalışma ile toplumların nasıl hatırladıkları ve hatırlarken kendilerini nasıl ifade ettikleri sorularına cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Yer adları toplumların kültürünü içinde barındıran kısa anlatılar olarak düşünülebilir. Dolayısıyla her yer adının ya da yerleşim mekânına verilen her ismin mutlaka toplumun kültüründen esinlendiği görülebilir. Kültür kavramının milletten millete hatta toplumdan topluma bile farklılık gösteren özel bir ifade tarzı olduğu düşünülebilir.

Bu çalışma ile Gaziantep şehrindeki yerleşim mekânlarına verilen isimlerden yola çıkılarak şehrin kültürel unsurlarını da etkileyen tarihine, bu coğrafyada yaşayan insanların sosyal, ekonomik yapısına ne kadar uyum gösterdiği konusu irdelenmiştir.

Türk kültüründe ad verme geleneğinin destan metinlerindeki yansımaları üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuş ve Türkiye’de yer adları üzerine daha önce yapılmış çalışmalar irdelenerek benzer ve ortak yönleri tespit edilmiştir.

Gaziantep halkının yer adlarını verirken hangi kültürel ve tarihi öğelerden etkilendiği tartışılmış ve önceki yer adları tasniflerinden hareketle Gaziantep yer adları sınıflandırılmıştır. Yapılan sınıflandırmada Gaziantep’in kültür haritası ortaya çıkarılmış ve yer adlarının bu haritadaki yeri incelenmiştir.

Yer adları incelendiğinde 10 başlık altında tasnif yapılmıştır. Bu başlıklar da kendi aralarında alt başlıklara ayrılmıştır. Her bir başlığın

Gaziantep tarihi, kültürü ve sosyal yaşantısı ile ilgili ilişkisi incelenmiştir. Yer adlarının kentin kimlik bilgisi olduğu ve bilgelere ulaşmanın yolunun da yer adlarının arka planını bilmekten geçtiği tespit edilmiştir.

Gaziantep'teki yerleşim yerlerinin sosyal işlevlerinin çağın ihtiyaçlarına bağlı olarak değişmesi neden-sonuç ilişkisi içinde irdelenmiş ve bazı yerleşim mekânlarının isimleri değişmelerine ya da esin kaynağının zaman ve şartlara bağlı olarak değişmesine rağmen halkın belleğinde ve kodlarında yaşadığı tespit edilmiştir. Çıksorut, Cinderesi ya da Tabakhane, Başkarakol, Maarif gibi yerleşim mekânları adlarını korumuşlardır. Halk isim değişikliğine gitmemiş bu adları olduğu gibi anmıştır. Değişen yerleşim mekânı isimlerine rağmen eskisini muhafaza etmelerinin sebepleri, muhafaza etmelerinin yolları ve “gelenek taşıyıcılarının” buradaki önemine değinilmiştir. Buradan toplumların anımsama yollarından olan Paul Connerton'un ifadesiyle törenlerin yanı sıra yerleşim mekânlarına verilen isimlerin de anımsama yollarından biri olduğu yargısına varılmıştır. 25 Aralık olan Gaziantep'in kurtuluş günü yerleşim mekânına esin kaynağı olmuş ve bir mahalleye ad olarak verilmiştir. Anılan her “25 Aralık” ifadesi beraberinde “harbi” hatırlamayı da getirmiştir. Yer adları ile unutulmaması gereken geçmişe ait bilgileri unutmaya ket vurulduğu tespit edilmiştir.

Gaziantep yer adlarının verilmesinde esin kaynağı olan şehit ve dini kimliği olan kimselerin isimlerinin yer adı olarak verilmesindeki rolü ve etkileri atalar kültü bağlamında örneklendirilerek değerlendirilmiştir.

Yer adları çevresinde yaratılan anlatılar yazılı ve sözlü kaynaklardan tespit edilerek üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Halkın yer adları etrafında oluşturduğu anlatı ya da halk edebiyatı ürünlerinin neler olduğu, bu ürünlerin yaratılmasındaki gerekçeleri, bu ürünlerin nasıl yaşadığı ve nasıl gelecek kuşaklara aktarıldığı sorularına cevap aranmıştır.

Bu çalışmada sadece yer adları tasnif edilmemiş, yer adlarının kültür içindeki konumları da incelenmiştir. Kültür ile bağlamındaki yer adı arasındaki ilişki sorgulanmış böylece yer adlarının halk kültürü üzerindeki etkileri tespit edilmiştir. Yer adları onomastik ya da etimolojik bakış açısıyla incelenmeyip yerleşim mekânlarının adlandırılmasındaki kültürel öğeler de incelenmiştir. Kültürü doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bellek, hafıza üzerinde durulmuş ve yer adları ile ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan bu çalışma bu yönüyle sadece yer adlarını sınıflandıran çalışmalardan farklılık göstermektedir. Yer adlarının belleklerde kodlanmış bilgiler olduğu sonucuna varılmış ve bu doğrultuda örnekler verilmiştir.

Kültür üzerine ya da yer adı üzerine çalışan ya da çalışacak olan başka araştırmacılar için bu çalışma bir başlangıç niteliğinde olabilir. Yer adı sınıflamasına kültür ile ilişki kurarak farklı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan çalışma diğer çalışmalar için örneklendirilebilir.

KAYNAKÇA

ACIPAYAMLI, Orhan, "Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**. c.4, 1992, s. 1–15.

AĞCABAY, Bülent, **68'lilerin Kırkayak Kahvesi**, İstanbul, Mart Matbaacılık, 2. Baskı, 2004.

_____, "Yeraltındaki Tarih Pişirici", **Gaziantep Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 2, s.14. 2006a.

_____, "Kavaklık'tan Küçük Bir Kesit!..", **Gaziantep Tarih Kültür Dergisi**,. Sayı 4. s. 58–64. Eylül/Ekim, 2006b.

_____, "Tahmis Kahvesi", **Gaziantep Tarih Kültür Dergisi**,. Sayı 5. s. 26–28. Kasım/Aralık, 2006c.

AKSAN, Doğan, "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, 1972, s. 185–193.

_____, **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Adbilim)-3**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982.

ALAGÖZ, Cemil Arif, "Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1984, s. 11–23.

ASSMANN, Jan, **Kültürel Bellek**, çev. Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

AYDIN, Suavi-Kudret Emiroğlu, **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.

BAŞKAN, Özcan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Yeni Bir Deneme”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, 1970/1971, s. 237–251.

BAYKARA, Tuncer, “Şehre Küsdü”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Ankara, 1986. s. 67–73.

BAYTOP, Turhan, **Antep’in Öncü Hekimleri Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Antep Amerikan Hastanesi**, İstanbul, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 2003.

Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi, “Oğuz Kağan Destanı”, C.1, s.47–52. İstanbul: Ötüken Neşriyat, Söğüt Yayıncılık, 1985.

BRUHL Lucien Lévy, **İkel İnsanda Ruh Anlayışı**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 2005.

CONNERTON, Paul, **Toplumlar Nasıl Anımsar?**. çev. Alâeddin Şenel, İstanbul, Ayrıntı Yayınları. 1999.

CUNBUR, Müjgan, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1984, s. 201–217.

ÇELİK, Celaleddin, **İsim Kültürü ve Din Şahıs İsimleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Üzerine**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005.

DEVELLİOğLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1982.

DUNDES, Alan. "Folklor Nedir?". **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2**, çev. Gülay Aydın, yay. haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır, Ankara, Geleneksel Yayıncılık, 2005.

DURBİLMEZ, Bayram, "Manas Destanındaki Kimi Motiflerin Türk Halk Kültürüne Yansımaları", **Halkbilim Araştırmaları. 2. Kitap**, İstanbul, E Yayınları, 2003.

EMİROĞLU-Kudret, Suavi AYDIN, **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.

EMİROĞLU, Mecdi, "Bolu Yöresi Yer Adları", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 181–199.

EREN, Hasan, "Yer Adlarımızın Dili", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, 1965, s. 155–165.

ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, Ankara, TDK Yayınları, 2006.

ERÖZ, Mehmet, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1984, s. 43–53.

EYİCE, Semavi, "İstanbul'da Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme". **Türkiyat Mecmuası**, cilt 14. İstanbul, 1965, s. 199–216.

FOUCAULT, Michel, **Kelimeler ve Şeyler**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi Yayıncılık, 2006.

GÖKYAY, Orhan Şaik. **Dedem Korkud Kitabı**. İstanbul: Devlet Kitapları, 1973.

_____. "Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı". **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 243–257.

GÜLENSOY, Tuncer. "Elazığ, Bingöl, Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış". **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 149–156.

_____. "Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış". **Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**. Ankara. 1998. s.41–48.

GÜNGÖR, Harun. "Eski Türklerde Din ve Düşünce". **Türkler**. C.3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

GÜRBİLEK, Nurdan. **Vitrinde Yaşamak 1980'lerin Kültürel İklimi**. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

GÜZELBEY, Cemil Cahit, "Saçaklı Zade", **Başpınar**, sayı: 49–50, , yıl:4, Haz.-Tem. 1943, s. 6–7.

_____, "Pir Safa-Yuşa Peygamber-Yuf Baba", **Gaziantep Kültür Dergisi**, Cilt 3, sayı: 223, s.7. Ekim 1960.

_____, "Şaraküstü", **Gaziantep Kültür Dergisi**, Cilt. 6, sayı: 149, s. 5. Temmuz 1963a.

_____. "Kavaklık". **Gaziantep Kültür Dergisi**. Cilt 6, sayı: 258, sayfa: 18–19. Kasım 1963b.

_____. "Dülük Baba Tepesi". **Gaziantep Kültür Dergisi**, Cilt 9, sy.153–154. Temmuz 1966a.

_____. "Çıksorut", **Gaziantep Kültür Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 285, sy: 21. Aralık 1966b.

_____. "Dutluk". **Gaziantep Kültür Dergisi.**, Cilt 10, sayı: 39, sy:15. Şubat 1967.

GÜZELHAN, Mustafa. "İncili (İncirli) Pınar", **Gaziantep Kültür Dergisi**, Cilt: 8, Sayı:65, sy. 17. Mart 1965.

İNAN, Abdülkadir. "Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler", **Türk Kültürü Araştırmaları**, s. 145–159. 1966–69.

KARABORAN, Hilmi. "Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma". **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 97–148.

KARAÇETİN, Habib. "Antik Çağ'da Anadolu'da Tarihi Yer Adları". **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 219–223.

KÖKDEN, Uğur. "Kentler Üreten Tarih-Tarih Üreten Kentler". **Cogito Dergisi Kent ve Kültürü Sayısı**. s. 37–42. 2007.

KÖYLÜOĞLU, Akten. "Efsanedeki Boyacı Camii". **Gaziantep Tarih, Kültür Dergisi**. Sayı.1. s. 24–27. Mart/Nisan 2006a.

_____. "Tarihi Belge Niteliğindeki Yapılar". **Gaziantep Tarih, Kültür Dergisi**. Sayı.4. s. 24–29. Eylül/Ekim 2006b.

LÉVY-BRUHL, Lucien. **İlkel İnsanda Ruh Anlayışı**. Çev. Oğuz Adanır. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2006.

LYNCH, Kevin. “Çevrenin İmgesi”. **Cogito Dergisi Kent ve Kültürü Sayısı**. Çev: İlknur Özdemir, s. 153–161. 2007.

NORA, Pierre. **Hafıza Mekânları**. Çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi yayınları, 2006.

OĞUZ, Öcal. **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**. Ankara: Akçağ. 2000.

ORCAN, Salih. “Toponomi ‘Coğrafi Yer Adları Standardizasyonu’nun Millî ve Milletlerarası Önemi”. **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 55–62.

ÖNDER, Mehmet. “Anadolu Şehir Efsaneleri”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, s.70–76. 1984.

ÖRNEK, Sedat Veyis, **Budunbilim Terimleri Sözlüğü**. Ankara. 1973.

_____, “Türk Folklorun Ad Seçme ve Ad Koyma”. **Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı**. İstanbul. 1975. s. 101–112.

_____, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2000.

ÖZDEMİR, Yahya. **Gaziantep Efsaneleri**. Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Behiye Köksel. Basılmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep. 2003.

ÖZTELLİ, Cahit. **Evlerinin Önü**. İstanbul: Özgür Yayıncılık. 1983.

SAKAOĞLU, Saim. “İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız”. **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 259–264.

SCHIMMEL, Annemarie. **Tanrı'nın Yer Yüzündeki İşaretleri**. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2004.

SIMMEL, Georg., “Metropol ve Zihinsel Yaşam”. **Cogito Dergisi, Kent ve Kültürü Sayısı**, Çev: Bahar Öcal Düzgören, s. 81. 2007.

SEYİDOĞLU, Mirali. “Bazı Abidelerde ve Halk Edebiyatı Numunelerinde Ad Koyma Âdetinin Kalıntıları Hakkında Mülâhazalar”. **Köz Dergisi**. Aktaran: Yavuz Akpınar. Sayı:3, s. 65–69. Şubat 1980.

SMITH, Anthony D. **Ulusların Etnik Kökeni**. Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. 2002.

SEVİNÇ, Necdet. **Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını. 1983.

ŞENEL, Mustafa. **Elazığ İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

THOMPSON, Paul. **Geçmişin Sesi**. Çev. Şehnaz Layikel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1999.

TOGAN, Zeki Velidi. **Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlihi**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982.

ÜÇÜNCÜ, Kemal. **Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamiş**. İstanbul: Töre Yayın Grubu, 2006.

VON SYDOW, Carl Wilhelm. Coğrafya ve Masal Ekotipleri. Çev. Tuğçe Işıkkhan. **Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Yay. Haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır. Ankara: Geleneksel Yayıncılık. s.108–124. 2005.

YARDIMCI, Mehmet. “Manas Destanında Geçen Halk Kültür Değerlerinin Günümüzdeki İzleri”. **Erciyes**, Sayı 225, s. 8–11. Eylül 1996.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin. “Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri ve Yer Adı Değişikliklerinin Tarihi Değişimi”. **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 25–41.

YENER, Şakir Sabri. “Hacı Baba”. **Başpınar**, , Sayı: 13, yıl: 2, sy: 13–15 Mart 1940.

_____. “Eski Defterden: Saçaklı Zade”, **Başpınar**, sayı:58, sy:8, Mart 1944.

_____. “Aynülleben-Alleben-Allıben-Alluben”. **Gaziantep Kültür Dergisi**, Şubat 1972, Cilt. 13 sayı: 134, sayfa: 14.

YILDIZ, Naciye. **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

_____. “Manas Destanı’nda Yer Alan Erkek İsimleri Üzerinde Bir Değerlendirme”. **Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**. Ankara: 1998. s. 307–312.

YİNANÇ, Refet. “16. Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinde Mahalle Adları”. **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984. s. 225–232.

YUSIFOV, Yusuf-Serraf Kerymov. **Toponomikanın Esasları**. Bakı: Maarif Neşriyatı, 1987. s. 87–88.

YÜCEL, Ali. **Gaziantep Suburcu Caddesi'nin Tarihçesi (1930–1950)**. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2004.

(Erişim) <http://www.karnawal.net/form/archive/index.php?t-3337.html> 12 Mart 2007

KAYNAK KİŞİLER

Kaynak Kişi: 1

Adı Soyadı: Ercüment Âsaf Yanıç

Doğum Yılı ve Yeri: 1948, Gaziantep

Mesleği: İş Adamı

Görüşme Tarihi: 19.11.2006, 14.15

Kaynak Kişi: 2

Adı Soyadı: Hüseyin Filiz

Doğum Yılı ve Yeri: 1949, Gaziantep

Mesleği: Gaziantep Üniversitesi Eski Rektörü

Görüşme Tarihi: 05.09.2005, 11.10

Kaynak Kişi: 3

Adı Soyadı: Halit Ziya Biçer

Doğum Yılı ve Yeri: 1930, Gaziantep

Mesleği: Esnaf

Görüşme Tarihi:18.07.2006, 14.30

Kaynak Kişi: 4

Adı Soyadı: Ergun Api

Doğum Yılı ve Yeri: 1947, Gaziantep

Mesleği: Doktor

Görüşme Tarihi: 15.11.2006, 17.00

Kaynak Kişi: 5:

Adı Soyadı: Yaşar Özen

Doğum Yılı ve Yeri: 1943, Gaziantep

Mesleği: Gazeteci

Görüşme Tarihi: 17.11.2006, 15.30

Kaynak Kişi: 6

Adı Soyadı: Kemal Antepe

Doğum Yılı ve Yeri: 1945, Gaziantep

Mesleği: Gazeteci

Görüşme Tarihi: 19.11.2006, 11.00

Kaynak Kişi: 7

Adı Soyadı: Metin Faruk Tamer

Doğum Yılı ve Yeri: 1965, Gaziantep

Mesleği: Mali Müşavir

Görüşme Tarihi: 08.05.2007, 15.30

Kaynak Kişi: 8

Adı Soyadı: Bülent Ağcabay

Doğum Yılı ve Yeri: 1971, Gaziantep

Mesleği: Gazeteci

Görüşme Tarihi: 09.05.2007, 11.50

ÖZET

IŞIKHAN, Tuğçe. Gaziantep Yer Adlarının Halkbilimi Bakımdan Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans, Ankara, 2008.

Coğrafyaların adlandırılmasında ve bu adların benimsenmesinde o coğrafyada yaşayan fertlerin ve toplulukların kültürünün önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Bugün Türkiye genelindeki yer adlarına bakıldığında, insanların yerleşim mekânlarıyla ilgili yarattığı ve dilden dile aktardığı anlatılarla, inançlarla, söylemlerle yaşadıkları mekânları içselleştirdikleri fark edilmektedir. Benzer yaklaşım ve düşünceler Gaziantep yer adları için de belirtilebilir.

Gaziantep şehri örneklemesinden yola çıkılarak halkın bağlı olduğu kültürel değerlerini yer adları ile koruduğu ve yine yer adlarını kuşaklara taşıdığı söylenebilir. Çünkü burada kültür, bellek, kod, imge gibi kavramların yer adları ile bağlantıları karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmamızda yerleşim mekânlarına verilen adların şehrin kültür potası içindeki yerleri de araştırılarak bir sınıflandırma yapılmıştır.

Bu çalışmayla, Gaziantep yer adlarının halkın sosyal ve kültürel yaşantısıyla olan bağları, inançları içindeki yeri ve mitolojik bağlantıları tespit edilmiştir. Yer adlarının hangi kültürel göndermelere sahip olduğu, adlandırmaların yapılış amacı, yer adlarının etrafında oluşan efsane, hikâye gibi halk anlatıları ele alınmış, Gaziantep'teki yer adlarının tarih içindeki yeri, önemi ve ad vermelerin hangi değerler göz önünde bulundurularak yapıldığı, bu adlandırmada, o yerde yaşayanların sosyal, kültürel anlayışlarının etkisi ve yer adlarının ad verme geleneği içindeki yeri burada tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1. Gaziantep, 2. Yer adları, 3. Kültür, 4. Bellek, 5. Hatırlama

ABSTRACT

IŞIKHAN, Tuğçe. Assesment of Gaziantep Place Names with Regard to Folklore, Master Thesis, Ankara, 2008.

During the appellation and digestion process of the geographical places, it seems that persons and groups have an important diagnostic role. Today, in most region of Turkey, it also notices that people internalized their life spaces with public beliefs, pronunciations and oral narrations which are about their life spaces. Same approaches and ideas are valid for the place names of Gaziantep.

In according to the exemplification of Gaziantep city, it could be say that the people reflects their cultural values to the place names, and carries them to the next generations. Because it appears that the notions, such as culture, memory, code and image, are related to the places names. In this study, the place names are classified by investigating their position in the cultural crucible.

This study determined the relationships between the place names of Gaziantep city, their positions into the public beliefs, their mythological bonds. It also treated that the place names have what sort of cultural references, their naming aims and the public narrations such as legend and tale which were originated around the place names. And it discussed the position and the importance of place names of Gaziantep city in historical context, that what sort of values are taken into the concentration during the appellation process, the social and cultural impressions on that, and the position of place names into the appellation tradition.

Key Words: 1. Gaziantep, 2. Place names, 3. Culture, 4. Memory, 5. Remembering.